

**Tanulmánykötet
a nemzetközi
kapcsolatok témaköréből**

Tanulmánykötet a nemzetközi kapcsolatok témaköréből

Szerkesztette:

BECSEY ZSOLT LÁSZLÓ

Budapest, 2021

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

© Szerzők, 2021

ISBN 978-615-5961-62-5

ISSN 2560-0974

A tanulmánykötet e-változatban elérhető az alábbi internetes helyen:

<https://ajk.kre.hu/index.php/945-karoli-tanulmanyok-a-gazdasag-es-tarsadalomtudomanyok-korebol-i.html>

Kiadja a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara

Felelős kiadó: Prof. Dr. Miskolczi-Bodnár Péter

A kiadvány nyomdai munkálatait előkészítette:

Patrocinium Kiadó

TARTALOMJEGYZÉK

Becsey Zsolt László <i>A szerkesztő előszava</i>	7
Balogh György <i>Nyugati és keleti kereszténység Közép-Európa határán</i>	11
Becsey Zsolt László <i>A Magyar Királyság három történelmi utódállamának fejlődése az utóbbi száz évben</i>	31
Knoll-Csete Edit <i>Állami segélyezési gyakorlat az Európai Unióban</i>	67
Darázs Eszter <i>Görög válság – a Ciprasz kormány diplomáciai manőverei</i>	85
Ferencz Zoltán József <i>A megújuló energia iránti igények különbözőségei a közép- és kelet-európai országokban, a klímaváltozás tükrében</i>	109
Gazdag Norbert <i>Az Európai Unió felzárkóztatási politikájának jogi aspektusai</i>	133
Kovács Viktória <i>Az Európai Unió és Dél-Korea közötti szabadkereskedelmi megállapodás fontossága</i>	165
Nagy-György Blanka <i>A francia gazdasági modell alakulása az Ötödik Köztársaság idejében</i>	183
Zsoldos Krisztina Rita <i>A ciprusi probléma átfogó rendezési tervszövege, avagy az Annan-terv kudarca</i>	201

Becsey Zsolt László¹

A SZERKESZTŐ ELŐSZAVA

A Károli Tanulmányok a Gazdaság- és Társadalomtudományok Köréből IV. kötettel egy sorozat újabb darabját tartja kezében az olvasó. Eddig a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán Működő Társadalomtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Intézetében rendezett külgazdasági témájú konferenciák anyagait jelentettük meg szerkesztéssel tanulmánykötet formájában. Ezt a jövőben is folytatni szeretnénk, de emellett tervbe vettük külön kutatói tanulmánykötetek megjelentetését is. Ezt segíti az, hogy az elmúlt évben, intézetünkben két munkacsoport jött létre, egyik az Állam és Nemzet kapcsolatával foglalkozik, a másik pedig Közép-Európa fejlődését vonja górcső alá. Ez utóbbi munkacsoport –, mely több irányból is megvizsgálja a „köztes Európa” fejlődési és felzárkózási irányait – keretében született néhány alább közreadott tanulmány, amelyhez még társult a Ciprusról és Franciaországról szóló anyag, elsősorban az első munkacsoport témaköréből. Vegyes témájúnak mondható az állami segélypolitikáról született anyagunk, mely kitér a közép-európai vonatkozások mellett a német szempontokra is.

Szerzőink között az intézet oktatói mellett doktoranduszunk és az intézményi TDK versenyen továbbjutott hallgatóink publikálják kutatásaik eredményét, névsor szerint. Örömmel vesszük, hogy a tehetséggondozás területén az Intézet diákjai ebben az évben jó eredményekkel szolgáltak számunkra.

Nagyfokú hasonlóságot mutathatunk ki például Balogh György és Becsey Zsolt dolgozatainak filozófiája között abban a vonatkozásban, hogy Európa hosszabbtavú kulturális-vallási törésvonalai mentén keresik azokat a sajátosságokat, melyek a mai ún. európai rendszerváltó országok fejlődési modelljében a sajátosságokat keresik. Balogh György ehhez az

1 A Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának tudományos főmunkatársa, e-mail: zsolt.becsey@gmail.com

alapvető intézményi hozzáállást adja meg – a nemzet és az egyházak viszonya témában –, míg Becsey Zsolt ebből a közép-európai magyar államiságból teljes mértékben eredeztethető három ország utóbbi 100 évben mutatott fejlődését vette górcső alá. Ehhez kapcsolódott Ferencz Zoltán dolgozata is, aki nemcsak általában vizsgálta meg szociális felmérések alapján a klímacélokhoz és főleg a megújuló energiákhoz való lakossági hozzáállást, hanem Közép-Európában is kereste a téma megítélésében látható különbségeket, sőt ebben azt is megnézi, hogy a rendszerváltó országok általánosan a nyugatiaktól eltérő mentalitásán belül vannak-e törésvonalak.

Ezeket a törésvonalakat jól látjuk a görög, sőt a ciprusi válságkérdésekben is, hiszen ez esetben a jogkövetés, valamint az intézmények tiszteletének, az empátiának a hiánya folyamatosan nyomon követhető a két ország alapvető politikai helyzetében. Nem véletlen, hogy a bizánci logikán belül, az alulról építkező és a szubszidiaritás elvein nyugvó európai kultúrcentrumtól szinte a görög örökség esik a legmesszebb, és ez a gazdasági növekedésben, a minőségi felzárkózás területén is különbséget mutat a nyugatiasabb társadalmat helyreállító rendszerváltó országok csoportjához képest, ld. a Baltikum vagy a szlovén és cseh példa. Darázs Eszter görög témájú dolgozata azt is jól megmutatja, hogy a bizánci logika jól kifizetődik a politikában, hiszen 2019-ben az a politikai elit került újra hatalomra, mely hosszabb időn keresztül az első és főleg a második csomagnál nem vállalta be igazán a fájdalmas, de a stabil előrelépéshez szükséges megszorító lépéseket, hanem egy kamikázé új formációnak engedte azt át 2015-ben. A politika hasonló felfogása szűródik át Ferencz Zoltán megújuló energiával kapcsolatos dolgozatának felmérésein, hiszen régióinkban leginkább a lakosság árérzékenységére apellál a politika, más szempontokkal – ellátásbiztonság, verseny, hosszú távú életkörülmények – szemben.

Dolgozatunk további érdekes témája Franciaország, ahol régióink számára is érdekes üzenet a gazdasági modellek küzdelme, hiszen 1990 előttről mind a két váltakozó gall modell – az etatista és a neoliberális – is ismerős, és a mai Közép-Európában ez most erősen felbukkan, sőt keveredik. Tanulság a franciáktól az is, hogy nem lehet úgy belépni az euró övezetbe, hogy egy ország nem tart ki a versenyképesség erősítése, a makrogazdasági fegyelem mellett – ezt még a franciák sem engedhetik

meg maguknak –, ami a Becsey Zsolt által jelzett szlovák és a jövőbeli magyar út jellegzetessége is lehet. A következetes és céltudatos politika és világgazdasági nyitás házásságát mutatja az is, hogy a Kovács Viktória által vázolt dél-koreai szabadkereskedelmi és főleg nagyobb mélységű külgazdasági nyitás is csak megfelelő idő után és további fegyelem mellett hozhat sikert, de egyúttal ad receptet ahhoz is, hogyan lehet a perifériáról tartósan, megalapozottan a világ fejlett országai közé bekerülni. Ezért is tanulságos elolvasni az EU koreai új típusú gazdasági liberalizációs szerződés hatását is, hiszen Korea már lépést tart az EU-val, de a nagy tőke és technológia transzferre szoruló EU tagokhoz –, így Magyarországhoz – képest azért már kereskedelmi és tőke többletet is tud felhalmozni.

Remélem sikerült a kedves Olvasók érdeklődését felkeltenem, és áttekintik azokat a fejezeteket, melyeket kollégáink kellő mélységgel folytatott kutatással készítették.

NYUGATI ÉS KELETI KERESZTÉNYSÉG KÖZÉP-EURÓPA HATÁRÁN

1. Bevezetés

A „*Nyugati és keleti kereszténység Közép-Európa határán*” cím olyan törésvonalra utal, amely már az első millennium végén kialakult, ezer éve létezik, és a 3. évezred küszöbén, rá kell döbbernünk: Nyugaton még mindig sokan vélekednek úgy, hogy *valójában* ez a vonal jelenti Európa keleti határát.² A tanulmány ennek a határ-, vagy törésvonalnak

1 A Külgazdasági és Külügyminisztérium munkatársa, a Károli Gáspár Református Egyetem óraadó tanára

2 Samuel Huntington ezt így fogalmazza meg „A civilizációk összecsapása és az új világrénd átalakulása” című klasszikus referenciává vált könyvében: „A hidegháború alatt Európa, mint egész, nem létezett. A kommunizmus összeomlásával azonban már nem lehet kitérni a kérdés megválaszolása elől: Mi is Európa? Európát északon, nyugaton és délen tengerek határolják, ezek délen egyértelműen egybeesnek kulturális törésvonalakkal. De hol van Európa keleti határa? (...) E vonal történelmi előzményei a Római Birodalom 4. századi szétesése, illetve a Németrómai Birodalomnak a 10. században történt megalapítása közötti időzónában keresendők. Legalább ötszáz éve itt húzódik a határ. Északról indul, végigfut azon a területen, ami ma Finnországot Oroszországtól, és Oroszországot a balti államoktól (...) elválasztja, átmegey Belorusszia nyugati területein, Ukrajnán, elválasztva a görögkatolikus nyugati részeket az ortodox keletiektől, áthalad Románia azon részén, ahol a katolikus magyar lakosságú Erdély helyezkedik el, végigmegey a hajdani Jugoszlávián, amelyet azon a ponton vág ketté, ahol Szlovénia és Horvátország határolja a többi köztársaságot. A Balkánon ez a vonal természetesen egybeesik az osztrák-magyar birodalom és az Oszmán Birodalom közötti történelmi határvonallal. (...) Ez Európa kulturális határvonala, mely a hidegháborút követő világban Európa és a Nyugat politikai és gazdasági határaként is működik. A civilizációs paradigma így egyértelmű (...) választ ad a

a kialakulását tekinti át nagy vonalakban, azzal a nem titkolt céllal, hogy további gondolkodást provokáljon arról: mennyire jogos Európát Nyugat-Európával azonosítani, illetve nem lenne-e jobb a nyugati és keleti kereszténységet elválasztó határvonalban nem az elválasztó, hanem az összekapcsoló elemet látni? A kérdés Kárpát-medence felőli megközelítése annál is izgalmasabb, mert Kocsis Károly, a Kárpát-medence és a Balkán etnikai-, vallási-, politikai és népességföldrajzi kérdéseinek kutatója egy nagyszerű tanulmányban,³ külföldi kutatási eredményeket kiegészítve kimutatta, hogy az 1054-es ortodox-katolikus (K-Ny-i) és az 1517. utáni protestáns–katolikus (É-D-i) egyházszakadás törésvonalai mentén létrejött multikonfeszionális övezetek pont a Kárpát-Pannon térségben találkoznak, illetve kereszteződnek.

Egy másik, szintén vitát provokáló kérdés, hogy mennyire releváns a 21. század Európájában keresztény kultúráról beszélni? Sokan úgy látják, hogy a keresztény önazonosságtudat társadalmi szinten már nincs jelen Európa nyugati felén. Hogyan alakult ez Közép- és Kelet-Európában?

Oswald Spengler a Nyugat alkonyában kifejtett elmélete, hogy ma már értelmetlen dolog „kereszténységről” beszélni, mert az antik civilizációban megszülető eredeti vallás már csak nevében azonos azzal, ami később a nyugati, fausti kultúra vallásává válik, mert teljesen a maga képére formálta a fausti lélek alapvonása: a hatalom akarása.

Ez súlyos, de az igazságnak csak egy részét tartalmazó megállapítás. A kereszténység morális tanítása kitörölhetetlen nyomot hagyott alapvető normáinkon, és elvitathatatlanul elsőrendű szerepe volt az önmagát európainak azonosító közösség kifomálódásában. Ugyanakkor fel kell tenni a kérdést: ha valóban az (egyébként találóan) fausti lélekkel fémjelzett hatalomakarással öltöznék ki a kereszténység lelkesítőit, akkor milyen magyarázatot tudunk adni arra, hogy a keleti keresztény egyházak, melyeket eléggé leegyszerűsítve

nyugat-európaiak kérdéseire: Hol ér véget Európa? Európa ott ér véget, ahol a nyugati kereszténység, és ahol az ortodoxia és az iszlám világa kezdődik. Ez az a válasz, amit Nyugat-Európában hallani szeretnének (...) és döntő többségben támogatnak.” Samuel Huntington: A civilizációk összeütközése, és a világrénd átalakulása Bp. 2002, Európa Kiadó, 257-259. old.

- 3 Dr. Kocsis Károly: A Kárpát-medence történeti vallásföldrajza (10-21. század). Nyíregyházi Egyetem, Turizmus és Földrajztudományi Tanszék, Nyíregyháza-Szerencs, 2016

az állammal, vagyis a hatalommal való összefonódással vádolunk, még mindig társadalmi méretekben jelentenek spirituális orientációs pontot. Lehet, hogy ennek a kérdésnek egy későbbi megválaszolásnál kiderül: a hatalom gyakorlásában való részvétel önmagában nem ellentétes a kereszténység eredeti tanításával. Csak a tú foka keskeny...

2. A nyugati és keleti keresztény területek különválása

Minden szentnek maga felé hajlik a keze. Európa nyugati felén a művelt olvasóközönség számos információval rendelkezik Európának arról a feléről, melynek arcát és identitását a nyugati kereszténység; a Római Katolikus Egyház, a szerzetesrendek, illetve a katolikus egyházból kivált protestáns egyházak alakították ki. Szégyellnivalóan keveset tud viszont a Nyugatrómai Birodalom bukását 1000 évvel túlélő Keletrómai Birodalomról, későbbi nevén Bizánchról. Keveset tud arról, hogy a keresztény egyház teológiai rendszerét Keleten alapozták meg, és hogy Bizánc államszervezési, hadászati és tudományos vívmányai, valamint filozófusai és egyháztudósai nélkül a Nyugat nem tudta volna modernizálni a klasszikus Római Birodalom örökségét, és nem tudta volna vonzó kulturális és társadalmi keretként megtartani a betelepülő és betörő barbár törzsek számára. Hogy csak egy példát említsünk: a középkori Európában újjászületett jogrendszer I. Justinianus (görögösen: Iustinianos) 6. századi konstantinápolyi (bizánci) császár öröksége, és nem a klasszikus Rómáé.

A keresztény egyház első évszázadaiban öt apostoli alapítású vallási központ emelkedett ki: Jeruzsálem, Konstantinápoly, Antióchia, Alexandria és Róma. Közös megegyezés volt, hogy Szent Péter apostol székhelyének püspöke legyen az a tekintély, akit tanítói hivatala a többi fölé helyezi. Pusztán az a tény, hogy Szent Péter sírja Rómában volt, olyan tekintélyt biztosított Róma püspökeinek, hogy közreműködésük elengedhetlenné vált a keleti Mediterráneum egyházai között kialakult ingtag erőegyensúly fenntartásához.⁴ Ugyanakkor Peter Brown arra figyelmeztet, hogy az V. század elején a római pápák még korántsem minősültek központi tekintélynek a Rómától északra és nyugatra alapult latin egyházai (püspökségei) számára. Nagy Szent Leó (kb. 440–461)

⁴ Peter Brown: Az európai kereszténység kialakulása, 249. old

helyzetét pápasága elején az határozta meg, hogy a legnyugatibb metropolisz püspöke és patriarchája volt az egységes Római Birodalomban, amelynek hatalma csak a távoli Nyugaton gyengült meg. Leó pápa szemében még az egységes birodalom képe lebegett, és 21 éves uralkodása alatt megváltoztatta a keresztény világot. Alapjaiban szilárdította meg Róma hatalmát. Az éppen romjaiba dőlő nyugati birodalom területén a pápa befolyása soha nem látott mértékű lett. Munkássága után méltán kapta meg az utókortól a *Nagy* jelzőt.

A Nyugatrómai Birodalom a gótok támadásai alatt 476-ban szétesett, de az egész birodalom számára a 7. századtól már nem a nyugati barbár és germán támadások jelentették a legnagyobb veszélyt. A Római Birodalom korábban sikeresen hajtotta végre a meghódított területeken alakult új provinciák barbár lakosságának integrálását, és közöttük a római identitás meghonosítását. A római légiók tele voltak a peremvidékekről verbuvált barbár katonákkal, akik – mint viri militares – a hadseregben egyenlőnek számítottak a rómaiakkal. Szolgálatuk utáni letelepedésükkel és családalapításukkal elindultak a rómaivá válás útján, és egy idő után a kereszténységet is felvették, igaz, nem mindig a kanonizált formáját. Az 5. századi barbár inváziók elsődleges célja a Birodalom elfoglalása, és nem eltörlése volt, hiszen – bizonyos módon – csodálták a rómaiak szervezettségét, kultúráját és vívmányait.

Az igazi veszély kelet felől jött. A Mohamed halála után az iszlám által egyesített arab törzsek nagyon rövid idő alatt hatalmas méretű területet hódítottak meg a 7–8. században. Néhány évtized alatt elfoglalták Palesztinát, Egyiptomot, Szíriát, Mezopotámiát. Hatalmuk kiterjedt egész Észak-Afrikára, és az Atlanti-óceántól Indiáig. A Közel-Kelet muzulmán-arab tengerében fennmaradt kereszténység manapság érzékelt veszélyeztetettsége nem új keletű: 1300 éve tart. Megmaradásukat egyfelől annak köszönhetik, hogy a zsidókkal együtt őket is a Könyv népeinek, egyfajta pre-muzulmánoknak tartották Mohamed hívei. Életben maradásukat ugyanakkor annak is köszönhetnék, hogy az araboknak is szüksége volt a görög nyelven rögzített hellenisztikus tudáskincsre, amit görögül és szír nyelven egyaránt beszélő keresztény tudósok, mint pl. a kalifa nesztoriánus udvari orvosa, Hunajn Ibn Iszhák (+873) fordításai tettek elérhetővé számukra.⁵

5 Peter Brown: Az európai kereszténység kialakulása, 252. old.

A Nyugatrómai Birodalom kimúlását (476) követően a nyugati területek nem váltak pogánnyá, vagy barbárrá. A Birodalom nyugati nagyvárosaiban az 5. századtól kialakult egy új vezető társadalmi réteg, de az nem semmisítette meg a már kereszténnyé vált felső osztályt, hanem beleolvadt annak kereteibe. Az Egyház – a városok, illetve nagyobb központok önálló püspökségei – új szerepben találták magukat: erős, központi hatalom híján akaratlanul is a társadalom központi szervező elemei váltak. A 6–8. században a nyugati püspökök hatalma alig haladta meg a városuk falait. Nem csak spirituális vezetők voltak a keresztény közösség számára, hanem tekintélyüknél fogva városuk életének irányítóivá, védelmezőivé, veszély esetén hőseivé kellett válniuk. Róma, Ravenna, Troyes, és más városok püspökeinek legendái azt jelzik vissza, hogy külső támadás esetén ők voltak a város arcai, katasztrófák és járványok idején pedig a veszély elhárítói, a közösség szervezői. A város szegényeinek, a társadalmi perifériára szorult kiszolgáltatottaknak, özvegyeknek és árváknak juttatott támogatásuk pedig nem egyszerű alamizsnálkodás volt, hanem olyan állami szerep felvállalása, amit ma szociális elosztó (vagy visszaosztó) rendszernek neveznénk.

Louis Bréhier, a bizánci történelem és kultúra ismert kutatója úgy összegzi a hatalom és az Egyház egymáshoz fűződő jogviszonyát, hogy „a császár az Isten helytartója, és ebben a minőségében az egyház született oltalmazója, az egyház pedig annyiban támogatja, amennyiben engedelmeskedik az isteni törvényeknek”.⁶ Az állam számára a papok az uralkodó alattvalói, és engedelmességgel tartoznak neki, az Egyház számára pedig a császár, jóllehet kitüntetett státuszú, mégis csak egy egyszerű hívő, aki ebben a minőségében az egyház joghatósága alá tartozik. Ezt a fajta hatalmi megosztást természetesen esetről esetre értelmezni kellett, ami konfliktusokat provokált és kompromisszumokat igényelt. A rendszer esetleges volt, mert politikai szituációk és a szereplők karakterének és ambícióinak a függvénye volt, mégis, az egymást ellenőrző hatalmi ágak egyfajta korai kísérletnek lehet tekinteni.

Ugyanakkor azt is el kell fogadni, hogy ez a rendszer csak *egy* egyház – és *egy* állam képletben működik. Amikor III. Leó pápa 800 karácsonyán

6 Louis Bréhier: A bizánci birodalom intézményei. 109. old. Varia Byzantina sorozat VII, sorozatszerkesztő Baán István, Budapest, 2003.

császárrá koronázta Nagy Károlyt, előre látható volt, hogy a két császár közötti egyház olyan konfliktusokat fog átélni, ami végül szakításukhoz vezet, de az események sodrában a felek egymásnak dobált vádjainak szinte alig volt köze a szakítás valódi, politikai síkon keletkezett okához.

A Keletrómai Birodalom a 7. században már csak védekezésre volt képes koncentrálni erőit. Hősies, de egyre reménytelenebb utóvédharcokat folytatott; a muzulmán hadiflottákat először 717-ben ugyan hosszú időre meg tudták állítani Konstantinápoly előtt, de ehhez kellett a bolgárok, akik még időben érkezve az ostromlottakkal együtt két tűz közé szorították a támadókat. Bizánc a 8. századra teljesen kiszorult Dél-Itáliából és Észak-Afrikából, de előbb csapatai egy hadjárat során feldúlták és kifosztották Dél-Itáliát, mire válaszul a pápa 726-ban végérvényesen szakított vele. Róma ezután az Alpokon túl folyamatosan erősödő frankokra, illetve az őket összefogó Meroving, majd Karoling uralkodókra számíthatott. 732-ben Martell Károly Poitiers-nél hatalmas vereséget mért az Európát előzőlni akaró muzulmán seregekre. Nyugat-Európa megmenekült, de fel kellett ismernie, hogy csak egy erős, központosított hatalom védheti meg egységét.

Nagy Károly II. Leó általi megkoronázásával (és császárrá való felkenésével) beteljesedett a nyugati társadalom fölötti keresztény-politikai hatalomátvétel. A kérdés ugyanakkor még évszázadokig fennmaradt: mi a pápa szerepe? A pápa adta Károlynak a birodalmat a korona fejére helyezésével, vagy csak *de jure* egyértelművé tette, hogy *de facto* ő birtokolja azt? Károlyt meglepte és elgondolkodtatta a pápa által celebrált koronázás rítusa: vajon ő, Károly elismerte-e bármiféleképpen is a pápa feljebbvalóságát azáltal, hogy elfogadta kezéből a koronát? Fiát ezért már saját kezével koronázta meg.⁷

Szükséges, hogy ennél a pontnál emlékezzünk arra, hogy Szent István is a pápától, II. Szilvesztertől kért koronát. A közfelfogás szerint mindezzel azt akarta elkerülni, hogy Magyarország a Németrómai Birodalom hűbéres királysága legyen. Ez egy helytálló vélekedés, ám érdemes azt is szem előtt tartani, hogy 1000 karácsonyán a keleti és a nyugati egyház még formálisan nem vált el egymástól, és a Magyar Királyságnak kiterjedt szárazföldi határa volt a Bizánci Császársággal. II. Szilveszter 1000-ben Róma püspökeként az egyetemes egyház kiemelkedő tekintélye volt, de semmiképpen nem az

7 Paul Johnson: A kereszténység története, 167-168.old.

(akkor még) egyetemes egyház feje. Jóval nagyobb jelentősége van ebből a perspektívából Szent István döntésének, hogy a nyugati ritust követi és nyugatról hív szerzeteseket. A XII. századig kis kapu maradt a szent istváni architektúrában a bazilita szerzetesek meghagyása, sőt, monostor alapítása a Bakonyban. Valószínűsíthetően Szent István döntésében a pápa tekintélye mellett geopolitikai stratégia játszott nagy szerepet: az alakuló Német-Római Birodalmat közelebbi és nagyobb veszélynek tartotta, ezért döntött úgy, hogy a nyugati kereszténységet veszi fel, (ezzel kvázi ideológiai szövetségbe kerül a keresztény Nyugattal) de az ország függetlenségének jogi háttérét bebiztosítja a geopolitikai hatalmat ellenőrző pápánál.

Érinteni kell egy utolsó elméleti kérdést; az Egyház és a hatalomgyakorlás kérdését. Némileg ellent kell mondanunk Spengler gondolatának, hogy ti. a hatalom gyakorlása összeegyeztethetetlen a krisztusi tanításokkal és szellemiséggel. A keresztény hit a *hatalmat önmagában* Jób könyve alapján eleve nem tekinti Istentől elrugaszkodott, pusztán világi, a Sátán *hatása* alatt álló státusznak (Isten nem veti meg a hatalmasokat, mert Ő maga is hatalmas.) Pál apostol a hatalmat gyakorlókról azt tanítja, hogy Isten eszközei. Az uralkodó kezében kard van, hatalmát Isten nevében gyakorolja, ezért a bűnösnek jobb félnie. A Krisztusra vonatkozó felfogások sem álltak meg a nagypénteki szenvedő Krisztusnál. Nem véletlen, hogy a keleti képalkotás során Krisztust legtöbbször a diadalmasan uralkodó Pantokratorként, a világ uralkodójaként és bírójaként ábrázolják. Szent Ágoston „Isten államáról” című munkájában a földi Jeruzsálemet (a keresztény állam mintája) az égi Jeruzsálem mintájára írja le. Nyugaton az 590-ben pápává választott szerzetes, a későbbi Nagy Szent Gergely műveiben egyfelől a személyes felkészültség, másfelől a volt szerzetes aggódó hangján beszél a hatalom gyakorlásának problémáiról, melyet úgy összegez, hogy *a lelkek kormányzása a mesterségek királya*. A különbség közte és Szt. Ágoston között az volt, hogy míg az utóbbi az 5. század elején lélekben értelmiségi volt, és egy olyan korban írt, amikor a kereszténység még távolról sem érte el a hatalom leplezetlen monopóliumát, addig Gergely a 7. század elején már tudta, hogy neki és kollégáinak valódi hatalmat kell gyakorolniuk. Gergely szigorú önvizsgálatot, magas mércét tett a hatalmat gyakorlók elé, hatása a középkor királytükreire hatalmas volt.⁸

8 Paul Johnson: A kereszténység története, 175-177. old.

3. A nyugati és keleti egyház vetélkedése új területekért

A mind tartósabbá váló arab hódítások következtében a keleti és a nyugati (még egységben lévő) egyház figyelme újabb területek felé fordult. Mindkét fél szerette volna megszerezni a Balkán, Dél-Itália és Szicília feletti befolyást. A Balkán és Kelet-Európa szláv népei számára szükségessé vált a szláv, mint liturgikus nyelv használata. A pápa már éppen engedélyezte ezt Metód, a szláv abc és írás megalkotója kérésére, de a frank birodalmi érdekeket képviselő frank papság nyomására visszavonta döntését, és így a szlávok a görög egyház rítusát kezdték el követni, és a görög egyház-szervezet épült ki területükön.

Paul Johnson említett könyvében kimutatta, hogy a pápát erős nyomás alá helyezte a frank dinasztikus érdekeket követő frank papság. Ebből következően az egyház területhódítási törekvéseinek jóval erősebb geopolitikai, mint egyházi-teológiai okai voltak. Ezt példázza Peter Brown, a Princetown egyetem emeritus professzora, az antikvitás kiváló kutatója az „Az európai kereszténység kialakulásában”, amikor leírta, mi vezette Raszisztzláv morva fejedelmet 863-ban arra, hogy Bizáncból kérjen hittérítőket, és ebben mi volt Bizánc számára a fontos. Bizánc számára az volt a tét – mondja Brown –, hogy sikerül-e a birodalom ellenőrzése alá vonni a dunai útvonalat, amely Passauból és Salzburgból a mai Magyarországon és a bolgárok terjeszkedő birodalmán keresztül Konstantinápolyba vezet, olyan keresztény királyságok láncolata révén, amelyeket Bizáncból láttak el papokkal. Raszisztzláv pedig a maga részéről azt kívánta biztosítani, hogy – ha már egyszer napirendre került a kereszténység megszilárdítása Morvaországban – a fejedelemséget ne tekintsék egy újabb „nyitott határnak”, amelyet a frank keresztény birodalom érdekeit képviselő frank püspökök zárnak le Salzburgból és Passauból. A távoli Bizáncból megszervezett egyház az áhított függetlenséget volt hivatott biztosítani.

Brown gondolata is rávilágít arra, hogy a pápának nem is közvetlenül a frank császárokkal volt elsődlegesen ütközésük, hanem a frank birodalom érdekeit képviselő püspökök gyűrűjében kellett egyházi és világi ügyeket befolyásoló döntéseit meghoznia. A papok állam iránti elkötelezettsége a keleti birodalomban is jól nyomon követhető. Szintén Brown hívja fel a figyelmet, hogy Konstantin (Cirill) és Metód, az

egyházi szláv és a glagolita írás megalkotói és elterjesztői hivatalnoki családban születtek, és a fivérek a bizánci hagyományok szellemében azután is hűek maradtak a legfőbb állami hivatalnokok és diplomaták szakismeretéhez és kötelességtudatához, hogy papnak, illetve szerzetesnek álltak. Munkásságuk mozgatórugója az általuk szolgált birodalom magasabbrendűségébe vetett hitük volt. Ezért voltak képesek hatalmas távolságokat megtenni az uralkodó (és nem a konstantinápolyi pátriárka!) kérésére. 860/61-ben Konstantin/Cirill a délorosz sztyeppéken magyarázta a kazár kagánnak, hogy Bizánc Krisztus birodalma, mely örökké állni fog. Azt is érdekes feljegyezni, hogy a 9. század közepén a két szerzetes a bizánci császár utasítására jutott el Morvaországig, a Frank Birodalom határáig, de a pápától kértek engedélyt a szláv nyelv liturgikus nyelvvé nyilvánítására. Hogy Metód kérését visszautasították, az csak a latin nyelv előnyét szem előtt tartó frank papság nyomására történt. A latin nyelv primátusának fenntartása a frank birodalom keretei között a latin alapú kultúra, és latin kultúrán felépült frank uralkodó osztály előnyeit, és a Nyugat-Európa keleti határain élő szláv tömegeket alávett sorban tartó politikát szolgálta.

A Szent Római Birodalom végleges megalapítása 962-ben, I. Ottó megkoronázásával történt meg. Európa belső és a külső határainak rögzülése nagyjából ugyanekkorra esik: ez a skandinávok, a vikingek, a magyarok, a nyugati és a keleti szlávok keresztény hitre térésének és államalapításának nagyjából 100 év alatt lejátszódó története.

A magyarok Kárpát-medencébe történő betelepítése, és elfoglalt területük 10. századi sikeres megvédése megakadályozta, hogy egy egységes szláv tenger jöjjön létre a Balti-tengertől a Fekete-tengerig, keleten az Ural hegységig, délen az Adriáig. Annak, hogy a szláv népek közül miért a bolgár, a szerb az orosz orientálódott Konstantinápoly és a horvátok, szlovének, lengyelek miért Róma felé, elsősorban geopolitikai okai voltak. Amelyik közelebb volt Bizánchoz, az, akár akarata ellenére is az ortodox kereszténységet vette fel (Borisz bolgár fejedelem először Rómát kereste meg), amelyik pedig Rómához, illetve a Frank Birodalomhoz helyezkedett közelebb, az a római kereszténység része lett (hiába közeledett kezdetekben a Nagymorva Birodalom Bizánc felé.)⁹

9 Bíró László: Déli szlávok két egyház között. *História*, 1999, 9-10. szám

Az első autokefal, saját vezetésű, Konstantinápolytól független ortodox egyház a bolgár volt. Függetlenségét Konstantinápolynak is el kellett ismernie 893-ban. Ezt azért érdemes rögzíteni, mert a bolgár egyház függetlenné válására abban az időszakban került sor, amikor Bulgária a Balkán legerősebb államának számított, és háborúkkal kényszerítette Bizáncot erejének elismerésére. Egy állam – egy egyház; Simeon állama nem tűrhette el, hogy egyes alattvalói (a papság) kötődésben legyenek Konstantinápoly irányában. Ez a jelenség ismétlődik meg pl. a mai Montenegró és a területén egyházi főhatósággal rendelkező, Szerbiához köthető Szerb Ortodox Egyház közötti küzdelemben is.

Szintén Bíró László tanulmánya mutatja be a horvát egyház és állam példáját. A horvátok a 9. század elejéig Bizánctól kapták a keresztény térítőket. 803-ban történt a fordulat: a dalmáciai horvátok elismerték a frankok fennhatóságát és a horvát fejedelmek frank vazallusokká váltak, de a tengerparti városok még Bizánc uralma alatt maradtak. Tomislav fejedelem 925-ben felvette a királyi címet, melyet a pápa is elismert., és az egész horvát-lakta terület a spliti püspökség fennhatósága alá került. A Horvát Királyság a 11. században hosszú harcokat folytatott Velencével az Adriáért és Dalmáciáért. Ebben a harcban szövetséges talált a Magyar Királyságban, a katolikus főurak Szent Lászlót hívták meg a trónra, de csak utódját, Könyves Kálmánt tudták megkoronázni, A zágrábi püspökséget Szent László király alapította, és ennek a későbbi egyház-fejlődésben nagy szerepe lett. Horvátország Magyarország társországa lett, saját országgyűléssel és autonóm közigazgatással, élén a bánnal.

A szerbek a 6. században telepedtek be a térségbe, eredeti szálláshelyeik a mai Hercegovina és Montenegró területein voltak. Mind a Bolgár Királyság, mind Bizánc igyekezett magához kötni területeiket, hatásukra a 9. században felvették az ortodox kereszténységet. A bolgár állam 1018-ban összeomlott, ezután a szerbek Bizánc érdekszférájába kerültek.

A nyugati szlávok őshazáját a jelenlegi kutatás a Visztula és a Dnyeper közé teszi, innen vándoroltak a mai Lengyelország, Csehország és Németország keleti része felé. Ez a terület a germán törzsek szállásterülete volt, és semmi közvetlen kapcsolattal nem rendelkezett sem a Római Birodalommal, illetve annak sem Nyugati, sem Keleti részével. „Az európai civilizáció országai közül csak Nagy Károly birodalmának

képében találkoztak.”¹⁰ A kereszténység felvételének első adata 845, amikor is 14 cseh törzsfő megkeresztelkedett Regensburgban, tehát a frank állam keleti felén. Kezdetben a földrajzi közelség ellenére a nyugati kereszténységhez való tartozás nem volt annyira magától értetődő, hiszen a Nagymorva Birodalomban Cirill és Metód tevékenysége révén bizánci hatás is érvényesült. A később szentté avatott Vencel fejedelem uralkodása (921–935) alatt vált a cseh állam a Német-római Császárság hűbéresévé.

Csehországhoz (és a Magyar Királysághoz hasonlóan) az alakuló lengyel állam is ki volt téve a német támadásoknak. A kereszténység nyugati formáját 965-ben vették fel Valószínűsíthető, hogy a lengyel törzsek egyesülése is a külső veszélynek köszönhető. Végül Vitéz Boleszláv fejedelem a pápától kapott koronát 1025-ben, így Magyarországhoz hasonlóan nem vált vazallusává a Német-római Császárnak.

Az orosz ortodoxia kialakulásáról Varga Ilona¹¹ írt nagyszerű tanulmányt. A következőkben erre az írásra támaszkodunk. A Ladoga-tó – Észak- és Nyugati Dvina, valamint a Dnyeper folyók területén élő szláv és varég törzsek, normann-varég vezérek és fegyveres kíséretük által szervezve egy pre-feudális állam kereteit alakították ki. Az itt élő lakosság első ismereteiket a keresztény vallásról a Krímben hídfőállást kiépítő görög kereskedőkön keresztül szerezték. A kereskedők nyomában hittérítők is megjelentek. A Kijevi Fejedelemség és Bizánc első hivatalos kapcsolatfelvételére Olga fejedelemasszony 955-ös bizánci útja és megkeresztelkedése során került sor. Unokája, a később „Nagy” és „Szent” jelzőket kiérdemelt Vlagyimir még pogány volt, egy büszke viking, aki ősei szellemében élt és uralkodott, mégis ő volt a keresztény Oroszország születésének egyik legfontosabb alakja, aki Géza fejedelmünkhöz hasonlóan egy másik fejlődési pályára állította országát. A Kijevi fejedelemség és a Bizánci Birodalom kapcsolatait dinasztikus házasság erősítette meg: Vlagyimir feleségül vette Annát, II. Baszileosz császár nővérét. Vlagyimir ugyanakkor felismerte, hogy az egyházszervezet kialakulása Bizánc befolyását erősíti, ezért a templomalapításokon kívül nem erőltette annak kialakítását. Az első metropolitát csak 1037-ben 22

10 Niederhauser Emil: A nyugati szlávok 1000 körül. *História*, 1999, 9-10 sz.

11 Varga Ilona: Az orosz orthodox egyház a kereszténység felvételétől az államegyház kialakulásáig

évvel Vlagyimir halála után nevezhette ki a konstantinápolyi pátriárka. Fia, Bölcs Jarosláv (1019-1054) ennél is továbbment, amikor a kijevi metropolitának a híres Barlangkolostor alapítóját, Hilariont nevezte ki, holott ez az aktus a konstantinápolyi pátriárka előjoga volt. A 13. századi mongol hódítás azonban hosszú időre véget vetett a Kijevi Rusz fejedelemségnek. A fejedelemség ugyan részfejedelemségekre szakadt, de az ortodox egyház, illetve annak központja egységes maradt, és közvetítő szerepet töltött be egyfelől a részfejedelmek marakodásában, másfelől a levett fejedelmek és tatárok között. Mindezzel hihetetlen tekintélyt szerzett az egyszerű nép körében. Időközben a káoszból kiemelkedő moszkvai nagyfejedelemség ügyes politikájával szövetséget alakított ki a kijevi metropolitákkal, akik végül a 14. század végén Moszkvába tették székhelyüket. Az orosz egyház akkor lépett komolyan egyházpolitika színpadára, amikor a görög és római egyházak 1439-es firenzei unióját az orosz metropolita nem ismerte el. Ekkortól fogva kinevezését nem erősítette meg a konstantinápolyi pátriárkával. 1453-ban a törökök elfoglalták Konstantinápolyt, ezért (és a rövid életű unióval szembeni ellenérzések miatt) alakult ki az orosz ortodox egyházban a „*harmadik Róma*” elmélete, miszerint az első két birodalom: Róma és Konstantinápoly bukása után Moszkvának kell felvállalnia a szerepet. Ez az elmélet mélyen beépült az orosz önazonosságtudatba, és ez határozza meg azóta is az orosz egyház és állam missziós töltetű tevékenységét az egyetemes ortodox egyházon belül, és az ortodox vallású országok között.

4. A Kárpát-medence történelmi vallásainak földrajzi eloszlása a 10–21. században

Amint a tanulmány elején már említést nyert, Dr. Kocsis Károly, a Kárpát-medence és a Balkán etnikai-, vallási-, politikai és népességföldrajzi kérdéseinek kutatója egy nagyszerű tanulmányban, bőven adatolva megírta a Kárpát-medence vallási térszerkezetének a 10–21. század közötti változásait. A továbbiakban e tanulmány eredményeit ismertetem. Első megállapítása, hogy a katolikus, evangélikus és ortodox monokonfesszionális (egy valláshoz tartozó) blokkok között létezik egy ÉK–DK irányú és egy É–D-i irányú multikonfesszionális (több vallás által osztott) övezet. Ez az 1054-es ortodox-katolikus (kelet–nyugati) és az 1517 után létrejött

multikonfesszionális övezetek a Kárpát-Pannon térségben találkoznak. Ennek a többvallású kárpát-medencei térségnek a vallási térszerkezete az elmúlt ezer év során a történelmi események következtében többször gyökeresen átalakult, illetve módosult. Hasonlóan jelentős változások mentek végbe az állam és az egyházak egymáshoz, illetve a népességnek a valláshoz és az egyházhöz fűződő viszonyában.

Ha csak három középkori, illetve újkori számadatot nézünk, meggyőződhetünk erről: 1495-ben, Mátyás halála után a Magyar Királyság által lefedett Kárpát-medence lakossága becslések szerint 3 millió 100 ezer volt, ennek 89,7%-a római katolikus, 10%-a ortodox, 0,3%-a zsidó vallású volt. Száz évvel később, 1590-ben, a reformáció kiterjedésének fénykorában nagyjából ugyanennyi (3,1 millió) lakosságnak csak 9,7%-a volt római katolikus! 41,9%-a református, 25,2%-a evangélikus, 3,2% unitárius, 19,3%-a ortodox és 0,3%-a zsidó vallású volt. 200 évvel később, már az ellenreformáció után a helyzet: 9,4 millió lakos 47,9%-a római katolikus, 7,6%-a görögkatolikus (róluk később bővebben), 13,4%-a református, 8,8%-a evangélikus, 0,4%-a unitárius, 21%-a ortodox, 0,9%-a zsidó vallású volt.

A nyugati és a keleti egyház 1054-es szakadását követően több kísérlet történt az egység helyreállítására. (1274, XIV. egyetemes zsinat Lyonban, és 1439-ben Firenzében a XVII. egyetemes zsinat. Ezek az egyesülések bár rövid életű kezdeményezések voltak, a későbbi részleges egyesülések mintájául szolgáltak. Ezek lényege az volt, hogy a keletiek elfogadják a pápa primátusát, A Filioque-t, azaz hogy a Szent Lélek az Atyától és a Fiútól származik, a purgatóriumot (tisztítóhelyet) és azt, hogy az eucharisztia érvényes alapanyaga a kovászos és a kovásztalan kenyér (ostya) is. Ennek fejében a keletiek változatlan formában megőrizhették rítusukat és egyházfegyelmeiket. Ha megfigyeljük, hogy hol alakultak ki részleges uniók (az uniót megtestesítő Görögkatolikus Egyház) akkor kialakul Huntingtonnak az Európa két részét elválasztó vallási határvonala. Részleges unió először 1596-ban valósult meg a lengyel katolikusok és a peremvidéken élő szláv ortodoxok között Brestben (ma Belorusszia). A kárpátaljai ortodox ruténnel 1611-ben a ma Horvátországhoz tartozó Márcsán, a ruszinokkal a Magyar Királysághoz tartozó Ungváron, 1646-ban valósult meg az egyesülés. 1698–1700 között pedig az erdélyi románok csatlakoztak így a katolikus egyházhöz. Az uniós egyházak görögkatolikus neve is jelzi, hogy megőrizték görögkeleti gyökereiket.

Az uniós folyamatot leginkább a román ortodoxok csatlakozásából követhetjük nyomon. A Habsburg birodalom ausztriai ága egy etnikailag kevert és vallási megosztásban igen sokszínű állam volt. Mint politikai egység jóval nagyobb kihívással kellett szembenéznie, mint a dinasztia szinte kizárólag katolikus vallású társadalmak fölött uralkodó spanyol ága. Ha visszatérünk az „egy állam – egy egyház” szimbiózisának elméletéhez, akkor el tudjuk képzelni, hogy Bécs számára milyen nagy kihívást jelentett a Habsburg birodalom vallási – egyházi sokszínűsége. Megkockáztatható, hogy jóval nagyobb problémát, mint az etnikai sokszínűség. A nemzeti érzés kialakulása csak a 19. század fejleménye. A reformáció, a katolikus egyházzal elváló protestantizmus a 16–17. század forradalma. A későbbi nemzetek formájában megjelenő, nem uralkodó osztályhoz tartozó regionális és társadalmi alcsoportok identitás keresésében hamarabb alakult ki a religio-hoz, mint a natio-hoz kötődő önkép.

A Habsburg és a Török Birodalom közé ékelődött Erdélyben, a tordai országgyűlésen 1568-ban aláírt törvény Európában elsőként biztosította négy vallás szabad gyakorlását. Bár a református, evangélikus és unitárius vallás mellett a katolikus is szerepelt, de a 16. század végétől a 17. század végéig csak szerény politikai és társadalmi befolyással bírt. A fejedelemség idején a katolikusok nem működtethettek felső szintű oktatási intézményeket, és egyházi missziós tevékenységet sem folytathattak. Mindez nem tudta teljesen meggátolni az Erdélyi Római Katolikus Egyház és az Erdélyi Görögkeleti (ortodox) Egyház kapcsolatteremtését, mely 1697–1701 között, a bécsi udvar politikai szándékainak is megfelelően és jezsuita közvetítéssel intézményesült is. Erről a folyamatról Albert András írt tanulmányt¹² magyar és román történészek munkáira támaszkodva.

A Habsburg-ház a soknyelvű és vallású Monarchia területét egységesíteni kívánta, és az összetartó erőt a római katolikus egyházban látta, ezért erdélyi befolyásának növelése érdekében a katolikus egyház térhódítását támogatta. Ennek egyik célravezető útja a három nemzet, négy vallás közötti szoros egység megbontása lehetett. Ezt két tényező hátráltatta: az egyik az erdélyi római katolikusok számaránya, amely elmaradt a

12 Albert András: Egyházi autonómia törekvések a 17. századi Erdélyben. In: Széchenyi Egyetem Deák Ferenc Jogtudományi Kar kiadványai 2013, 5, évf. 3. sz.

protestánsokkal szemben, a másik azok a jogi kötőerővel bíró ígéretek, melyeket a Diploma Leopoldinumban tett a három nemzet, négy vallás tiszteletben tartására. Egyedüli törvényes és járható út a megtúrt státuszú, de már akkor relatív többségben élő görögkeleti (ortodox) román nemzeti és vallási kisebbség jogi helyzetének megváltoztatása volt a katolikus vallás felvételével.¹³ A „három nép” és „három nemzet” fogalmak nem fedik egymást. Erdélynek három alapvető etnikuma volt: a magyar, a román és a német (szász). „A korabeli fogalmak szerinti, jogállást is jelentő három „nemzet” a magyar etnikum két eltérő jogállású csoportjából (székelyek és magyarok), valamint a szászokból állt. A román *nép* fiai ezekbe a natiókba tagolódtak, jogállásuk szerint.”¹⁴

Az erdélyi románok vallási uniójának gondolata először Baranyi László Pál erdélyi jezsuita diplomáciai tevékenységében kezdett körvonalazódni, aki előbb Teofil erdélyi görögkeleti metropolitát győzte meg a római katolikus egyházzal való egyesülésből származó egyházi, társadalmi és politikai előnyökről, majd Kollonics Lipót bíboros-érseket. I. Lipót császár és a bécsi udvar azonnal felismerték a lehetőséget a katolikus hívek számarányának minden más felekezetet felülíró növelésére. Lipót 1692-ben felhívást intézett mind a rutén, mind a román görögkeleti papokhoz, és a vallási unióra lépőket politikai és egyházi kedvezményekkel kecsegtette, melyek alapján a görögkeletieket a latin szertartásúakkal egyenjogúként ismerné el. És itt kell észrevennünk az első pillanatot, amikor a román nyelv hivatalossá válik: a román ortodoxok megnyerése érdekében Lipót román és latin nyelvű katekizmust adott ki *Cathecismus Valachicus* néven.

Az unió ellen tiltakozások egész hulláma bontakozott ki Erdélyben és Havasalföldön. A protestáns többségű Erdélyi Gubernium és a református rendek támogatták, védelmükbe vették és oltalomlevelet adtak ki az uniót ellenző hátszegi ortodox lelkészeknek. A református rendek végül nem tudták meggátolni az uniót. Nem tudták feladni a politikai és gazdasági előjogaikat, és félték a nemzeti viszonyok gyökeres átalakulásától, ezért nem kívánták a románt negyedik államalkotó nemzetnek beemelni. A nemzeti öntudatra ébredő román ortodoxok pedig a kiváltságos erdélyi

13 Albert: 46. old.

14 Trócsányi Zsolt: Három nép, három nemzet, négy vallás. In: *História*, 1986.02.

nemzetekkel egyenjogú státusz elérését tűzték ki célul. A kialakult konfliktus a két fél között az addigi viszonyok megromlását eredményezte. A román Görögkeleti Egyház 1700. szeptember 5-én tartott zsinatán 54 esperes és 563 lelkész írta alá a katolikus egyházzal való uniót. Ennek értelmében a megszületett Román Görögkatolikus Egyház elismerte a pápa egyházi főnhatóságát. A görög egyesült püspök az esztergomi érsek hatáskörébe került, az erdélyi román papok egyenlő jogokban és kiváltságokban részesültek a katolikus papokkal (mentesültek az adózástól!), püspökük főpapi tekintélyt kapott és tanulni vágyó fiataljaik magyarországi és külföldi katolikus egyetemeken tanulhattak tovább. A katolikusokkal való uniót vállaló románság megtette az első lépést a nemzetté válás útján.

Kocsis Károly tanulmányára visszatérve tudjuk, hogy az uniókat is szorgalmazó ellenreformáció eredményeként a protestánsok aránya a 16–18. század vége között 70%-ról 23%-ra csökkent, míg a katolikusoké 9,7%-ról 55,1%-ra nőtt. (Ebből 6,3% volt görögkatolikus). Ennek ellenére 1790-ben megszűnt a katolikus egyház államegyház jellege, de hatalmi dominanciáját egészen 1945-ig megőrizte. Különösen az 1867 utáni korszakban megindult a nem-római katolikus egyházak emancipálása. 1867-ben a 17. tc. a zsidók polgári és politikai egyenjogúságát, 1868-ban a görögkatolikus, a román és szerb ortodox, 1881-ben a református, 1891-ben az evangélikus egyház autonómiáját mondták ki. 1895-ben (42. és 43. tc.) a zsidók vallási egyenjogúsítása mellett a vallásszabadságot alapvető emberi és polgári szabadságjogként definiálták. A 19. században a magyarországi vallásszabadság és a nem-magyar nemzeti egyházak autonómiája tette lehetővé, hogy a nem-magyarok többségénél a nemzetté válás, a nemzeti ébredés vallási–egyházi keretek között zajlott le (pl. szerbeknél az ortodox, a románoknál, ruszinoknál a görögkatolikus, a horvátoknál a római katolikus, a szlovákoknál az evangélikus egyház játszotta a „nemzetébresztő” szerepét).¹⁵

Magyarország az 1. világháborút követően, az 1920-as trianoni békeszerződés értelmében területének 71,4%-át, magyar népességének 33%-át, ortodox vallásúnak 98%-át, görögkatolikusainak 91,9%-át, evangélikusainak 63,9%-át, római katolikusainak 56,2%-át, izraelita

¹⁵ Kocsis: 13. old.

népességének felét veszttette el. Az 1918–1924 közötti időszakban az új államhatárokkal összefüggésben nagyarányú migrációk zajlottak le. Az elcsatolt területekről 350 000 (túlnyomórészt római katolikus, református, izraelita) magyar menekült át a trianoni államterületre, ugyanakkor kb. 20 000 ortodox (főként szerb) hagyta el az országot. A románok és szerbek fokozódó beköltözése, illetve a magyarok tömeges elmenekülése, repatriálása és a németek számottevő mértékű kivándorlása következtében Erdélyben és Vajdaságban az ortodoxok aránya némileg nőtt, a római katolikusoké és reformátusoké hasonló mértékben csökkent. A csehszlovák kormány Kárpátalján és Kelet-Szlovákiában intenzíven támogatta a magyarbarátként kezelt ruszinok orosz öntudatának kifejlesztését és ennek megfelelően a görögkatolikus vallásról az ortodoxra való áttérését. A pánszlávizmusba illeszkedő, ortodoxiát favorizáló cseh propaganda eredményeként Kárpátalja össznépességén belül az ortodoxok aránya 1910 és 1930 között 0,04%-ról 15,3%-ra nőtt, párhuzamosan a görögkatolikusok arányának 64,3%-ról 49,1%-ra történt apadásával.¹⁶

5. Néhány utolsó gondolat

A II. világháborút követően a térség országaiban a kommunista rend ateista ideológiáját hatalmi eszközök biztosították. Mindegyik egyház megszenvetde az üldöztetéseket, és sokszor csak földalatti szervezkedéssel, illegálisban működve tudták fenntartani a keresztény hitet. Ez az időszak alkalmat adott az egyházaknak arra, hogy egyfajta kollegialitás, ökumené induljon meg közöttük helyi, regionális, és világszinten is.

1965-ben történelmi lépés történt a keleti és nyugati egyház ellentéteinek feloldása felé vezető úton: Athenagoras konstantinápolyi pátriárka és VI. Pál pápa visszavonták egymás 1054-es kiközösítését. Mégis, 34 évnek kellett eltelnie, hogy II. János Pál pápa – akinek prioritásai közé tartozott az ortodoxia és a római katolikusok közötti párbeszéd – 1999-ben ortodox többségű országba látogasson. A román pátriárka, Teoctis vizontlátogatást tett Rómában, ahol a pápával közös nyilatkozatot írt alá, illetve egy II. János Pál által celebrált misén együtt imádkoztak a két egyház megbékélésén.

¹⁶ Kocsis: 14-15. old.

2001-ben II. János Pál Athénba és Ukrajnába is ellátogatott, és ünnepélyesen bocsánatot kért a katolikus egyház ortodoxia ellen elkövetett bűneiért, bár hozzá kell tenni, hogy a görög és az ukrán ortodoxok egy része mindent megtettek annak érdekében, hogy a pápa látogatásait megakadályozzák. Ennek ellenére a pápának a görögországi és a bolgár ortodox egyházzal is sikerült jó kapcsolatot kiépítenie.

Megindult a kapcsolatkeresés és az intenzívebb párbeszéd kialakítása a katolikus egyház és az orosz ortodox egyház között, ami Ferenc pápa és Kirill moszkvai pátriárka 2016-os, havannai repülőtéren lebonyolított kétórás találkozásában csúcsondott ki. Számos területen egyetértettek, így az üldözött keresztények védelmében, a keresztény értékek (család, gyermekvállalás, kereszténység erősítése) egyetértettek és – legalábbis nyilvánosan – óvatosan elkerülték a vitás kérdéseket.

Holott még léteznek ellentétek. Számos területen a legnagyobb konfliktusforrás ma is a keleti és a nyugati egyház közötti befolyási területekkel függ össze. Az orosz ortodox egyház a kilencvenes évektől azzal vádolta Rómát és különösen a missziót folytató lengyel katolikus egyházat, hogy erőszakosan térítenek át katolikussá ortodox közösségeket (jórészt persze olyanokat, amelyeket korábban viszont kényszerrel olvasztottak be a pravoszláv egyházba). Moszkva később ellenséges lépésként fogadta, hogy 2002-ben a Vatikán egyházmegyéket létesített orosz területen: Moszkvában érsekség, Novoszibirszkben, Szaratovban és Irkutszkban püspökség jött létre. A lépés ellen akkor épp Kirill tiltakozott, aki abban az időben szmolenszki és kalinyingrádi metropolitaként szolgált. Egy másik súlyos kérdés a görögkatolikusok helyzete, akik Moszkva szemében idegen testet jelentenek és az „uniátusként” emlegetett görögkatolikus egyházszervezet létjogosultságát is megkérdőjelezi, az előzményekről pedig nem nagyon beszélnek: arról, hogy a több száz éve Moszkvától elszakadt görögkatolikusokat Sztálin alatt egy tollvonással megszüntették, és a kommunista egyházüldözés alatt iszonyú mézárhlást hajtottak köztük végre. A rendszerváltás után a görögkatolikusok szinte a nulláról kezdték újra, részlegesen egyházi vagyonokat is visszakaptak, de az ortodox egyház ebbe nem hajlandó belenyugodni, és ez is akadályozta idáig a kelet-nyugati közeledést.

Mindközben az egyetemes ortodox egyházon belül is hasadás van a hittételek kinyilatkoztatásának egyedüli jogával rendelkező, ám viszonylag

kevés ortodox hívő feletti kánoni területtel rendelkező konstantinápolyi pátriárka és a 200 millió hívővel rendelkező Orosz Ortodox Egyház moszkvai pátriárkája között. Küzdelmük az ortodoxián belüli vezető szerepért az Ukrán Ortodox Egyház függetlenné válásával új szintet ért el. 2019. január 5-én I. Bartolomeaiosz konstantinápolyi pátriárka saját kanonikus területén belül megadta az autonóm státuszt (a Tomoszt) az Ukrán Ortodox Egyháznak. Az UOE nem lett autokefál egyház (szemben a szerb, bolgár, román, grúz, albán stb. ortodox egyházzal), Ukrajna területén kívül nem hozhat létre gyülekezetet, és kánonjogi kérdésekben is köteles az általa anyaegyházként elismert Konstantinápolyi Ortodox Egyházhhoz fordulni.

Az orosz-ukrán háborús események és a donbaszi polgárháború kapcsán továbbá nyilvánvalóvá vált, hogy az ortodox egyházak vallási egyetemességre való törekvését konfliktusos helyzetben háttérbe szorítja a nemzeti érzés. A Balkán nyugati államai is megosztottak az egyházi hovatartozás kérdésében, ott a Szerb Pravoszláv Egyháztól való elszakadás fájdalmas és konfliktusokkal terhes folyamata zajlik. A Nyugat-Balkán ortodox vallású közösségeinek nemzet *versus* egyház dilemmáját nem könnyíti, de legalább magyarázza, hogy a térség államai – Szerbia kivételével – állam- és nemzetépítési állapotban vannak.¹⁷

Lengyelország, Litvánia és Szlovákia keleti, Magyarország észak-keleti, keleti és déli, Horvátország keleti és déli határai találkoznak az ortodoxiával. És ahogy ez a közép-kelet európai, és dél-kelet európai térségben már megszokott, ezek a határok nem esnek egybe az adminisztratív államhatárokkal. Mélyen egymás területébe benyúlva élnek vallási és etnikai közösségeik. Talán a leginkább speciális helyzetben Székelyföld katolikus népe van, amely sokszáz kilométerre él vallási közösségük tömbjeitől. Magyarországon szinte mindegyik patriarchátushoz tartozó ortodox közösség jelen van: 9 egyházközség az Orosz Ortodox Egyházat vezető moszkvai patriarchátus főhatósága alá tartozik, 2 bolgár egyházközséget a Bolgár Ortodox Egyházat irányító szófiai patriarchátus felügyel, 17 szerb parókia a Szerb Pravoszláv Egyházat irányító belgrádi patriarchátust tekinti központjának, és 18 parókia a Román Ortodox

17 Balogh György: Az ortodox egyház balkáni folyamatai a szerb-montenegrói egyházügyi vita tükrében. In: Pro Minoritate 2020. tavasz, 5-19 old.

Egyház főhatósága, a Bukaresti patriarchátus alá tartozik.

Az ortodox-katolikus-protestáns együttélésre azonban vannak előremutató példák, még akkor is, ha a nemzeti egyházak gyakran igénybe veszik államuk politikai vezetésének támogatását. Mindenesetre a „hol van Európa határa?” kérdésre semmiképpen sem Nyugaton kellene megadni a választ, hanem Közép-Kelet Európában, a kormányoknak, a nemzeti egyházaknak és a nagy egyházak szellemi központjainak, közösen.

Irodalomjegyzék:

Balogh György: Az ortodox egyház balkáni folyamatai a szerb-montenegrói egyházügyi vita tükrében. In: Pro Minoritate 2020. tavasz, 5-19 old.

Bíró László: Déli szlávok két egyház között. História, 1999, 9-10. szám

Louis Bréhier: A bizánci birodalom intézményei. Varia Byzantina sorozat VII, szerkesztő Baán István, Budapest, 2003.

Peter Brown: Az európai kereszténység kialakulása. Atlantisz Kiadó, 2009, 252. old.

Samuel Huntington: A civilizációk összecsapása, és a világrend átalakulása. Budapest, Európa Kiadó, 2002.

Paul Johnson: A kereszténység története. Budapest, Európa Kiadó, 2001.

Dr. Kocsis Károly: A Kárpát-medence történeti vallásföldrajza (10-21. század). Nyíregyházi Egyetem, Turizmus és Földrajztudományi Tanszék, Nyíregyháza-Szerencs, 2016.

Niederhauser Emil: A nyugati szlávok 1000 körül. História, 1999, 9-10 sz.

Varga Ilona: Az orosz orthodox egyház a kereszténység felvételétől az államegyház kialakulásáig. Világtörténet, 1988, I. sz.

Becsey Zsolt László¹

A MAGYAR KIRÁLYSÁG HÁROM TÖRTÉNELMI UTÓDÁLLAMÁNAK FEJLŐDÉSE AZ UTÓBBI SZÁZ ÉVBEN

1. Bevezetés

Sok tanulmány készül manapság arról, hogy a közép-európai régióban mi zajlott le az elmúlt 30 évben, hogyan sikerült felzárkózásunk minőségi és mennyiségi kategóriák szerint.² Ezekben általában a térség volt kommunista országai közül az EU tagsággal rendelkezőket szokták összehasonlítani. Van sok olyan tanulmány is, amikor ugyanebben a műfajban a Visegrádi négyeket (V4) veszik alapul, megint mások kutatómunkákban hazánkat és más környező országokat hasonlítanak össze Ausztriával.³

Mindhárom megközelítésnek megvan a maga indokoltsága. A térség posztkommunista államainak teljes összehasonlítása arra ad választ, hogy milyen örökséggel, milyen felzárkózást tudtak elérni a szovjet uralom alól kitörő országcsoportok. 30 év múltán az már látszik, hogy külön elemzést igényel a balti felzárkózási stratégiája, mely elsősorban az evangélikus hátterű, nyugati típusú kereszténységnek az orosz-szovjet

1 A Károli Gáspár Református Egyetem oktatója, e-mail cím: zsolt.becsey@gmail.com

2 Ld. például Csaba László: Válság, Valóság, Világ. Éghajlat Kiadó, (2018)

3 Ld. Matolcsy György jegybankelnök megnyilatkozásai kapcsán a Magyar Nemzeti Bank versenyképességi jelentéseit és az ún. Versenyképességi Tükört. Mellár Tamás is ezt állította kezdőpontjába a közelmúltban megjelent könyvének. A Monarchia utódállamaként van logikája az összehasonlításnak, ugyanakkor tudni kell, hogy Ausztria az EU legfejlettebb államai közé tartozik, így a felzárkózó államok viszonylatában nem tipikus összehasonlítási alap, inkább a hasonló Portugália vagy Spanyolország a jó etalon véleményem szerint.

birodalomból való kitörését mutatja meg. A puritanizmus – ld. a kiegyensúlyozott költségvetés törvényi beiktatása az észteknél – és a skandináv tudásigény előtérbe kerülése révén eddig sikeresnek mondható minőségi felzárkózási folyamatuk.⁴ (Mennyiségileg pedig a katolikus litvánok és lengyelek értek el kimagasló eredményt az elmúlt 20 évben.)

A visegrádi négyeknél egyértelműen azon közép-európai államokról van szó, melyek teljesen vagy részben – mint Lengyelország – a Monarchia utódállamainak tekinthetőek, és egyértelműen nyugati keresztény gyökerű államok, melyeket a felvilágosodás vagy a reformáció is érintett. Ebben a vonatkozásban a Monarchia centrumállamának számító Ausztriával az összehasonlítás azért is érthető, mivel fejlettsége mindig fölötte volt a Monarchia többi régiójának, de ez 1950-ig, a vasfüggöny lehúzásáig nem volt tekinthető kategorikusan elkülönülő különbségnek.

Az elméleti lehetőségek között lehet indoklással ellátva valamennyi volt európai kommunista állam felzárkózási igyekezetét elemezni, mivel valamennyien egy megnyomorított ideológia és a szovjet megszállás⁵ révén a világtól különböző mértékben elzárva valósították meg országaik építését, még ha történelmileg különböző gyökerekkel és háttérrel is érkeztek a mostani helyzetbe. Meggyőződésem, hogy másfél-két évtizeden belül a baltiakat a finnekkal, a balkániakat pedig a görögökkel lehet majd összehasonlítani, vagyis a kommunizmus utáni történelmileg súlyos örökséget akkor lehet túlhaladni.

Sokszor merül fel az a gondolat, hogy magunk, magyarok az ezeréves államisággal hátunk mögött milyen helyzetet hagytunk 100 éve, Trianon kapcsán az utókorra, és ennek most milyen sajátosságai vannak. Ezt megítélésem szerint nem lehet a körülöttünk lévő, ún. utódállamok helyzetének vizsgálatán lemérni, mivel Románia, Ukrajna, Szerbia vagy Ausztria esetében már meglévő utódállamokba kerültek magyar őshonos

4 Az észti és magyar felzárkózási modell összehasonlításáról ld. vonatkozó tanulmányomat: Észtország gazdasági fejlődése és felzárkózási kísérlete az Európai Unióban a magyar törekvések fényében. Észt Intézet (2019)

5 Itt nem térek ki pl. a kínai fejlődési modellre, mely nemcsak mennyiségi, hanem minőségi felzárkózást is elért; elég, ha csak arra utalok, hogy az Innovációs EU táblázaton az EU pontszám több mint 80%-át érte el, illetve a nettó nemzetközi FDI mérlege majdnem elérte az egyensúlyi állapotot, mely teljesítményektől a volt szovjet megszállású EU tagállamok nagyon messze vannak.

lakossággal területeink, de mára Szlovákia és Horvátország esetében még az is elmondhatjuk, hogy a legalább 800 éves együttlétünk a néhai Magyar Állam területén belül volt, a horvátok vonatkozásában társállamként. Mostani területük ezért többségében vagy majdnem teljesen a néhai Magyar Királyság területére esik, ami lehetővé teszi, hogy az elmúlt három évtized alapján újra megvizsgáljam a három állam (Magyarország, Horvátország, Szlovákia) európai felzárkózási folyamatát.⁶

2. Történelmi fejlődés 1920 és 1941 között

Előjáróban azt említeném meg, hogy ennek az áttekintésnek is vannak történelmileg változó határai,⁷ de a lényegét tekintve mégis meghúzható egy összehasonlító trend, mivel az időközben megváltozott területi hatály nem mondható a konklúziókat illetően dominánsnak.

1918 után a horvátok beléptek a délszláv államba, majd a 20-as évek második felében, amikor végleg kiviláglott, hogy nem tudnak együttműködni a domináns Belgráddal, elhagyták a szövetségi parlamentet. Bár egyértelmű adatainak nincsenek arról, hogy a gazdasági fejlettségben hogyan viszonyult egymáshoz a két legnagyobb köztársaság, Szerbia és Horvátország, de azt tudjuk, hogy a közös délszláv állam kormánya, parlamentje és az uralkodó ház is Belgrádhoz kötődött. Ugyanakkor a Monarchia idejéből származó adatok alapján sejthető, hogy a későbbiekben megnyilvánuló gazdasági fejlettségbeli különbség Horvátország és a többi délszláv rész – főleg Szerbia – között a két háború között is megvolt.

6 Természetesen tisztában vagyok vele, hogy a mai Horvátország területe és lakosai Trianonhoz képest is változtak némileg és Dalmácia részei sem voltak 817 évig a magyar Korona alatt. A magyar Felvidék sem esik teljesen egybe Trianon után a most definiált Szlovákia területével, kisebb rész került a lengyelekhez. Kárpátalja 1945 után a szovjetekhez majd a mai Ukrajnához tartozott. De alapvetően a tanulmányban az egybeesés tekinthető munkahipotézisnek.

7 1938-39-ben, illetve 1941-ben a magyar visszacsatolással történtek területi átrendezések, akárcsak 1947-ben a pozsonyi hídfő (három falu) Magyarországtól való elvételével, és tudjuk, hogy 1945 után Kárpátalja kikerült a három ország együttesen kezelt főhatalmából, akárcsak néhány horvát terület hatálya is megváltozott a belső és külső jugoszláv határokkal 1945 után, de ezeket nem érdemes a következtetéseket befolyásoló tényezőként kezelni.

Talán emellett is fontos az a tény, hogy Horvátország és Szlovénia nyugati keresztény államok voltak, dominánsan katolikus vallású lakossággal. Nem véletlen, hogy a Monarchia idején meglévő magyar társállami státusz alapján a jugoszláv szétesés azonnal egy önálló horvát állam megalakulásával járt együtt, nem kerültek más államok vagy a németek katonai megszállása alá, mint más délszláv egységek. Berend T. Iván kutatásaiból, illetve a Maddison adatbázisból tudunk arról, hogy körülbelül hogyan helyezkedett el a kárpát-medencei fejlettségi listán Horvátország – kb. a magyar szint alatt 15-20%-kal – még a délszláv állam egyesülése előtt.⁸

Szlovákiának a két háború közötti helyzetéről, illetve az induló pozíciójáról is nehezen tudunk mérvadó információkat szerezni, hiszen nagyon nehezen lelhetőek adatok arról, milyen fejlettséggel rendelkezett a magyar Felvidékként, illetve, hogy ez hogyan alakult a csehszlovák állam létrehozása után. A horvátokhoz hasonlóan a szlovákok is úgy érezték, hogy Magyarország után a területileg létrehozott szláv unióban nehéz helyzetbe kerültek, de a gyarmati módon kezelt helyzetben is azt elmondhatták magukról, hogy legalább egy nyugati keresztény államban folytatják tevékenységüket, és a közös államon belül is megjelenhettek a szlovák államiság csírái.⁹ Mivel elsősorban a bányászatban és az iparosításban jelentettek lehetőséget a csehek számára, a kezdeti időkben ez volt a fő csapásirány a szlovákok Prágában irányított fejlesztéspolitikájában. Mindenesetre a fejlett strukturális gazdasági helyzettel rendelkező csehekhez képest inkább Magyarországhoz hasonlított a gazdasági szerkezetük, ami érthető is, hogy több mint egy századon át a kettős vámhatár révén inkább a primer szektor (mezőgazdaság és bányászat) bontakozhatott ki a magyar Felvidéken, míg Mária Terézia birodalmi munkamegosztása révén Csehország volt a Monarchia egyik legiparosodottabb része.

8 Ld. Berend T. Iván – Ránki György: Európa Gazdasága a 19. században, 413-416. o., Gondolat 1987.

9 Horvátországban 2011-ben a lakosság 86,2%-a katolikus volt és csak alig több mint 4% volt pravoszláv vallású. Szlovákiában is katolikus a lakosság 62%-a és az evangélikusok is 5,9%-ot képviselnek, az ortodox vallásúak kevesebb mint 1%-ot jelentenek, míg Magyarországon 1992-ben is 68% volt a római katolikus és kb. 25% a protestáns és evangélikus megoszlás. (Forrás: Wikipédia) Vagyis vallási irányultságban nem történt meg a három ország kelet felé csúsztatása a 20. század folyamán.

Az 1. táblázatban Maddison alapján vetítettem ki a vélt GDP %-os megoszlását, melyet a „befogadó” országok – Csehszlovákia és Jugoszlávia – adatai szerint vizsgáltak meg. Ezt fenntartással kell kezelni, hiszen van olyan forrás,¹⁰ mely szerint Szlovákia konstans módon a csehszlovák GDP 12%-át állította elő a két háború között, és ez csak 1948-ban emelkedett 19,2 %-ra, majd 1989-re 30,4 %-ra. Ez alapján (legalább 20%-kal, mint a cseh) kevesebb lehet az egy főre jutó szlovák GDP, mint a cseh, ami realisabbnak tekinthető.

1. táblázat: Magyarország, Szlovákia és Horvátország helyzete a két világháború között

	1920		1938	
	2012-es GDP/fő USD alapon	MO=100	2012-es GDP/fő USD alapon	MO=100
Magyarország	2632	100	4155	100
Horvátország	2052	78	2699	65
Szlovákia	2758	105	4113	99

Forrás: <https://books.google.hu/books?id=-UPyBwAAQBAJ&pg=PA493&lpg=PA493&dq=Croatia+GDP+in+1920&source=bl&ots=aulD-ByC7sF&sig=ACfU3U321541W5h2nzH>

Horvátország tekintetében viszont ekkor elképzelhető, hogy csökkent a Magyar Királyságból örökölt fejlettségi szint hazánkhoz képest, mivel a teljes jugoszláv GDP kisebb volt, mint a magyar – Maddison számításai alapján.¹¹ (Érdemes megjegyezni, hogy Maddison számításai alapján ebben a korszakban a román GDP is nominálisan kisebb volt, mint magyar, még 1937-ben is!)

Berend T. Iván is elsősorban Bairoch számításaira alapozott, amikor megvizsgálta a Monarchián belüli fejlettségi viszonyokat. Tény, hogy Ma-

10 Ld. Aude Hapiot – Assem Slim: Regional gaps and regional policies, example of the Czech Republic and Slovakia, Portoroz, 2004, 19. o.

11 Maddison számítása szerint a teljes jugoszláv GDP 1920-ban 12,8 mrd euró volt, 1937-ben is csak 20,2 mrd euró, miközben a sokkal kisebb lakossággal rendelkező magyar GDP-je 13,5, illetve 23,1 volt.

gyarország fejlettsége csak 74,6%-a volt a Monarchia átlagának, de ennél Horvátország valószínűleg mérsékeltbb eredményt tudhat magáénak, hiszen azt tudjuk, hogy míg Magyarország esetében a foglalkoztatottak 64,5%-a dolgozott a mezőgazdaságban, addig ez Horvátországban 79% volt 1910-ben.¹² De Szlovákia esetében a lakosság 15%-a fölötti írástudatlanságáról is van adat, a két világháború közötti Kárpátalján ez csaknem 50%, míg Horvátországban vagy Dalmáciában kiemelkedően magasabb volt az analfabéták aránya, mint a 10% körüli ráta Magyarországon. Berend kutatásaiban leírja, hogy 1920-ban a szlovák lakosságon belül 62% volt a mezőgazdaságban dolgozók aránya – ez nem tér el lényegesen a magyar teljes aránytól (10 évvel korábról) –, míg a cseh és szlovák egyesülés után a cseheknél ez csak 30% volt. Történelmi visszatekintésben Hrobulák¹³ is írja, hogy a polgári Csehszlovákia idején a szlovák ipar –, mint konkurencia – is inkább a leépítést kapta, mint a fejlesztést, ezért is nem tudtak igazán felzárkózni a cseh területekhez 1938-ig. Hasonlóan a szlovákokhoz, a horvátok sem kaptak igazán jó világot a délszláv királyságban. Nem véletlen, hogy 1941-ben a horvátok azonnal visszaállították függetlenségüket a királyság német megszállásával.

Igazán akkor érthetnénk meg a két entitásnak a csehszlovák, illetve a délszláv államhoz kerülésének hatását, ha megnézzük azt, hogy mekkora volt a két országrész befizetése a közös kasszába adóként, illetve mekkora összeget kaptak onnan vissza. Valamint azt, hogy milyen iparpolitikát folytattak az egyesült új államban a legnagyobb nemzeti közösség tagjai. Nehezíti a tisztánlátást, hogy a délszláv államban regionálisan átszervezték ún. bánóságokba Jugoszláviát – nem volt Horvátország –; míg a csehszlovákoknál pedig 1938 előtt az államhoz tartozott a még szegényebb Kárpátalja (Ruszinszko) is.

A korszak egyik legjobb mérőegysége a nagy gazdasági ágazatok közötti foglalkoztatási eloszlás, a másik pedig az analfabétizmus szintje lehet.

Horvátországot tekintve az egyesülés után 32,2%-ra teszi Gulyás kutatásaiban az analfabéták arányát, míg a jugoszláv átlag több mint 50%, a domináns Szerbia vonatkozásában több mint 60%-ra taksálták a felmérések szerint. Horvátországban az agrárnépesség aránya pedig

12 Ld. Berend T. Iván – Ránk György: Európa Gazdasága a 19. században, 413. o.

13 Hrobulák Zsolt, Doktori értekezés, Győr, 2017.

75% volt a felmérések alapján, ami a magyar átlagnál is magasabb volt. Mindez jelzi, hogy Jugoszlávia belülről nagyon szélsőséges kohéziós képet mutatott, ahol Horvátország valahol a Vajdaság fejlettségi szintje alatt volt, de a déli területeket, és főleg Szerbiát meghaladta, még ha annál a fejlettebb Szlovénia magas szinten is állt e téren, például a 8% körüli analfabétizmusával.¹⁴ (Érdekes módon ezt az aránytalanságot a délszláv térség a mai napig nem küzdötte le, vagyis egy közép-európai és egy balkáni terület került egy államba, keleti és nyugati keresztény, valamint iszlám népeiségekkel.) Érdekes, hogy a szerbek gyakorlatilag korlátozás nélkül uralták a fejlett régiókat, pl. vezetői szinten (miniszterelnökök, miniszterek, tábornokok), annak ellenére, hogy nem tették ki a délszláv állam lakosságának csak 38-39%-át, és értelemszerűen nemzeti jövedelmének ennél is kisebb hányadát. Ebben benne volt az a zsarolási helyzet is, hogy a fejlett északi régióknak a szerbek elmondhatták, hogy a magyar és osztrák államoktól eltérően nem kellett a Monarchia vesztes utóállamának sorsát elszenvedniük, például a jóvátételt illetően.

Szlovákia tekintetében a helyzet annyiból eltérő, hogy népesség szerint kb. az új Csehszlovákia lakosságának a felét adó csehek uralták a politikát és a gazdaságpolitikát, a nemzeti jövedelem nagy része itt képződött. A felmérések szerint a magyar ipar 20%-a is északi szomszédunkhoz került. Mivel a Monarchia ipari kapacitásának nagyobb hányada esett Csehországra és a háború után nagyfokú bezárkózás és vámvédelem uralkodott el a régióban,¹⁵ a cseh iparnak egyszerűen nagy belső konkurenciát jelentett a szlovákiai ipar, amit úgy oldottak meg, hogy bezárták a felvidéki ipari üzemeket, sőt a bányákat is. A kor szellemének sajátos önellátási logikáját úgy használták ki, hogy a földreformnál elvették magyar és a német nagybirtokosoktól a földeket és azokat délen a szlovák, a Szudéta-vidéken cseh gazdáknak osztották ki. Nyilvánvaló volt, hogy a magyarok rovására próbálták pszichikailag kompenzálni azt, hogy a szlovák területet gyarmati módon zsákmányolták ki, és ezért nem tudott ez az entitás 1921 és 1937 között a cseh részekhez felzárkózni. (A helyzet

14 Bővebben ld. Gulyás: Az első jugoszláv állam felbomlásához vezető strukturális problémák, in: Jelenkori Társadalmi és Gazdasági folyamatok, SZTE, 2009/2,9-13. o.

15 Bővebben ld. Domokos könyvét. 2016

kísértetiesen hasonlít nemcsak a Mária Terézia alkotta Monarchia bizonyos kohéziós problémáira, hanem az EU felzárkóztatási nehézségeire is, melynek egyik oka a fejlett országok szűklátókörűsége.)¹⁶

A két háború közötti fejlődést jól jellemzi az, hogy Magyarország ekkor nem maradt le sem Ausztriához, sem a győztesekhez – románok, csehszlovákok, jugoszlávokhoz – képest, de az jól látszik, hogy a külső eladósodásban az egész térség nagyon nehéz helyzetbe került, kirívóan magas volt a teher az exporthoz képest.¹⁷

Nem véletlen, hogy a német politika a devizakímélő klíring révén szinte monopol pozíciót tudott elfoglalni 1932 után ezen országok külpolitikájában. Magyarország 1931-ben a 733 millió USD adóssággal rendelkezett, míg Ausztria 508 millióval, amelyek relatívan a legmagasabbak voltak a régióban (64, illetve 60 USD egy főre számolva). Románia 2013, Jugoszlávia 635 millió dollárral adósodott el, a győztes országok közül még Csehszlovákia is csak 396 millió USD adóssággal bírt, ami egy főre vetítve 27 dollár, vagyis nagy szerepe volt annak, hogy ki volt a győztes, és ki a vesztes oldalon az első világháborúban. (Megjegyzem, hogy Bairosch adatai alapján 1920-ban és 1938-ban a magyar és szlovák GDP kb. egyforma volt, a horvát GDP/fő pedig 25-35%-kal volt nálunk alacsonyabb.)¹⁸

Lezárva a fenti áttekintést, megerősíthetjük, hogy a cseh gyarmatosító politika ellenére Szlovákia fejlettsége maradt a magyar szinten, míg Horvátország jó 30%-kal maradt el ettől.

16 Bővebben ld. Gulyás László: A csehszlovák állam első felbomlásának (1938-39) regionális vonatkozásai, in: Tér és Társadalom 17. évf. 2003/3. 129-143. p.

17 Domonkos Endre: Közép- és Kelet-Európa gazdaságtörténete a két világháború között, 2016, 225. oldal

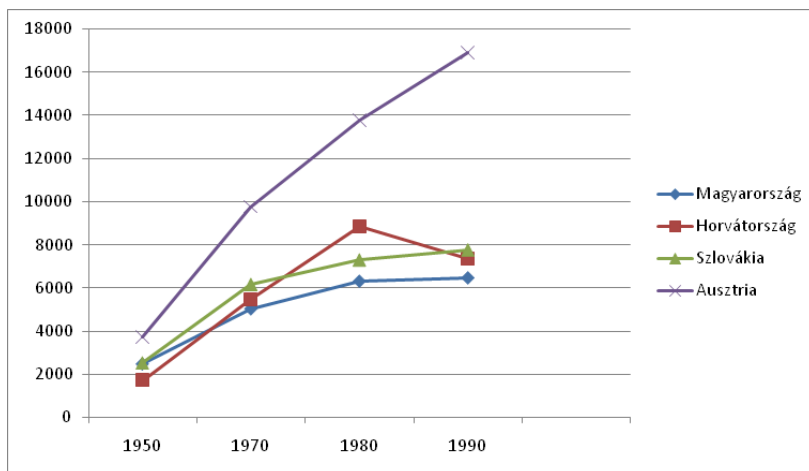
18 Berend T. kutatásai alapján – melyet felhasznált Domonkos Endre is – viszont Csehszlovákia 1931-ben majdnem utolérte Ausztriát (kb. 10% volt csak a különbség), de legalább 57%-kal előzte meg Magyarországot, míg Maddison adatai szerint ugyanebben az évben csak 23% különbséget állapítható meg a csehszlovákok javára, Jugoszláviával szemben 80%-os volt szerinte az előnyünk.

3. A három entitás helyzete a szocializmus idejében (1945–1990)

1945-48 között mind a három ország a szovjet megszállás hatására átkeült a kommunista blokkba, még ha Jugoszlávia szakított is a szovjetek vezetete táborral, és sajátos külpolitikáját – Tito először a nyugat felé mozgott, majd pozíciói megerősítése után az el nem kötelezett mozgalom egyik vezére lett – megőrizte az európai kommunista rend megdöntéséig. Sajátos tendenciák láthatóak a három köztársaság egymáshoz való viszonyításában. Egyrészt öröndetes módon 1952-től Maddison már össze tudta gyűjteni Horvátország – és a többi jugoszláv tagköztársaság – legfontosabb adatait, amiből az egy főre jutó GDP-t kiszámította Horvátországra, Magyarországra és Csehszlovákiára vonatkozóan. Másrészt meghatározta azt, hogy mekkora volt Csehszlovákia cseh és szlovák lakossága az adott időszakban. A korábban idézett Aude Hapiot – Assem Slim párostól megtudtuk, hogy a szlovákok 1948-ban már közel 20%-át, míg a szocializmus utolsó évében már 30%-át adták a csehszlovák GDP-nek. Így munkahipotézisként kiszámoltam, hogy az 50-es évek elején kb. mekkora lehetett a szlovák fejlettségi szint, valamint azt is, hogy 1990-ben milyen nagyságrendű lehetett, mivel erre vonatkozóan is vannak adataink.

Végül azt is megnézhetjük, hogy Ausztriához képest mekkora volt a fenti mutatóknak az értéke a kommunizmus elején, közepén és végén. (Igaz, azt is tudjuk, hogy szocializmus idejében az utána következő időszakhoz képest nagyon felülértékelt adatokat láthattunk az illető országokban elsősorban 1980-ig, mely mint egy lufi durrant ki 1990 után és csak 2000 (a vállalatok piactgazdasági átalakulása, a piaci árviszonyok, versenytörvények bevezetése, valamint a hadigazdálkodások végeztével) körül lehetett már nemcsak egymással, de az európai országokkal is megalapozottan összehasonlítani a fejlettségi szinteket. (Ennek illusztrálására azt megjegyzem, hogy az 1980-as években Maddison alapján a szovjetek fejlettségi szintje gyakorlatilag elérte a magyart, akárcsak a jugoszláv mutató is, míg 1995 után ezek a mutatók Oroszországra és Szerbiára vonatkoztatva a magyar felére estek, vagyis még a régióon belül is nagyon különböző szinten eresztettek le a kommunista léggömbök.)

1. ábra: Az egy főre jutó GDP a közép-európai országokban 1950 és 1990 között. (1990-es USD PPS-ben számolva, Szlovákiában becslés, 1950: a csehszlovák GDP 20%-a, 1970 és 1980: 30%-a alapján)¹⁹

Forrás: Maddison

Mint az az 1. ábrából is látszik, Ausztria 1950-ben szintén lerombolt és megszállt országgént nem volt sokkal felette a közép-európai magyar utódállamoknak, de utána élesen elvált tőlük, és a rendszerváltásra reálértékben is több, mint kétszeresen meghaladta a három ország teljesítményét. Különösen éles volt a lemaradás 1970 után. Horvátország viszont már 1980-tól, a jugoszláv gazdasági és politikai hanyatlással egyidőben visszaesett, és érte el nemcsak a rendszerváltás, hanem a függetlenség (és a polgárháború) küszöbét. Az is jól látszik, hogy Magyarország és Szlovákia nagyjából együtt haladt, de a csehszlovák államon belül – a kicsit kiegyenlítettebb viszony miatt – volt országon belüli felzárkózás a csehekhez képest, a szlovákok valamennyivel meg is haladták a magyar teljesítményt. Itt tehát – eltérően a két világháború közötti rablógazdálkodástól – a csehek a kommunizmus alatt jelentős forrásokat költöttek az elmaradottabb tagköztársaság fejlesztésére, amiben a jobb politikai érdekérvényesítés (ld. Husak vagy Dubcek szerepét) és a hadiipari (ideológiailag fontos) igények is közrejátszottak.

¹⁹ Ld. Hapiot és Slim alapján

A horvát emelkedés párhuzamosan haladt a titói Jugoszlávia felemelkedésével. Horvátország azonban ebben az időben nettó befizető volt a jugoszláv fejlesztési (felzárkóztatási) kasszába. Jugoszlávia nagyobb lakosságával összesen sem tudta a hatvanas évekig elérni a magyar GDPt, 1980-ra érte el relatíve legmagasabb értéket, de utána, a második olajsokkot követően kiderült, hogy az öngazgatáson alapuló Nyugat-kedvenc modell sem tudott a globális hatékonysági kihívással mit kezdeni. Ezzel párhuzamosan Horvátország bámulatosan emelkedett Magyarországhoz és Szlovákiához képest, ami 1980-ban tetőzött, majd visszaesés következett be.

Az 1976-os évben²⁰ még azt láthattuk, hogy a horvát GDP 25%-kal felette volt a jugoszláv átlagnak, és be kellett szolgáltatnia jövedelmének 2%-át a szegényebb egységek felzárkóztatási alapjához. Pedig Horvátország biztosította a jugoszláv GDP 27%-át – ezzel gazdaságilag a legerősebb tagköztársaság volt –, az autonóm tartományok nélkül Szerbia csak 24%-ot. De Zágráb a 70-es években csak a beruházások 16%-át kapta, ami nagy elégedetlenséghez vezetett. 1971-ben robbant ki a „horvát tavasz” politikai mozgalma az állampárton belül, amit Tito pacifikált, de utána az 1974-es alkotmányozással a tagköztársaságok mégis nagyobb alkotmányos függetlenséget kaptak.

Abszolút domináns szerepe volt Zágrábnak a devizabevételekből, hiszen nagy hányadot a horvátok hozták a turizmuson keresztül hosszú tengerpartjuk miatt, vagyis nélkülük nem lett volna fenntartható a jugoszláv külső egyensúly.²¹

A szocialista Jugoszláviában a három északi fejlettebb egység (Szlovénia, Horvátország és Vajdaság) hatalmas tőketranszfer révén segítette a fejletlen régiókat, de ennek nem volt igazán fogantója, vagyis a különbségek eltüntetése – vagy legalább mérséklése – nem sikerült. Feltűnően sok forrást kapott az ószerb rész, mely fejlettségben ennek okán a jugoszláv átlagot tudta hozni, de még az ő esetükben sem lehetett kimagasló felzárkózásról beszélni. A rendkívül elmaradott Bosznia, Macedónia és Koszovó vonatkozásában sem hozott eredményt a belső jugoszláv transzfer. Horvátország számára azért volt ez fájdalmas, mert a 2%-os kohéziós célú befizetés

20 Ld. Gulyás László: Regionalizáció, regionalizmus és a nemzeti kérdés a titói Jugoszláviában, 1945-1980, in: Tér és Társadalom 23. évf. 2009/2. 155-169. p.

21 Részletesebben ld. Gulyás 2009

jóval meghaladja a jelenlegi EU kohéziós költségeket – ez hosszú időn át az uniós GDP 0,36%-a körül mozgott –, és a közösségi költségvetésben senki sem fizet összesen 1%-nál, nettóban fél százaléknál többet a GNI-hoz képest.²² Horvátország és Szlovénia a függetlenség (1992) után ettől a kötelezettségétől megszabadult, sőt az EU-tagság óta nettó költségvetési haszonélvező.²³ (Csehország, Szlovákia és Horvátország, valamint Szlovénia is jelentős költségvetési transfert kap az EU-tól).²⁴ Hasonló megfontolások állnak a katalán függetlenségi törekvések mögött is, hiszen egy olyan terület, amely Ausztria EU átlaghoz viszonyított fejlettségével rendelkezik, az EU-nál maximum fél %-os költségvetési hozzájáruló, míg Spanyolországban belül ez a GNI több százalékos hozzájárulásával jár.

4. A horvát, a magyar és a szlovák fejlődés a rendszerváltás után (1990–2019)

1990 után néhány éven belül lezajlott a rendszerváltás mindhárom országban, és az új orientációban döntő szerepe volt a nyugati integrációnak. Érthető volt mindez, hiszen a három ország egyértelműen nyugati orientáltságú volt tőke és technológia szegénységük miatt. Elkezdődött a működőtőke beáramlása, mely megvalósította a devizaháttérét a piacgazdaság kiépítésének, illetve az ún. társulási megállapodásokon²⁵ keresztül

22 Id. Európa Bizottság, éves pénzügyi jelentések

23 Azt mondhatjuk, hogy 1990-es évektől Csehország és Horvátország, valamint Szlovénia a függetlenséggel átadta a volt szegényebb köztársaságok közös államon belüli kohéziós finanszírozását Brüsszelnek.

24 Darvas Zsolt (Brüsszeli Bruegel Intézet) adatai szerint Csehország 2014–2020 között a GNI 2%-át, míg pl. Horvátország szűk 1%-át kapta meg az EU költségvetéstől. (Horvátország azonban ebben az időszakban még átmeneti rezsim szerinti támogatást kap, ezért várhatóan 1% fölötti nettó transzferre számíthat 2021-től.) A volt Jugoszláviában erősen befizető Szlovénia ezen időszakban 1% fölötti nettó forrást kapott Brüsszeltől. Szlovákia továbbra is kap külső forrást, hiszen ebben az időszakban valamivel több, mint a GNI 2%-a a nettó jussa. Magyarország – ebben Bulgáriával első helyen szerepelve – 4% körüli transfert kap 2020-ig, ami rekord az EU-ban és várhatóan a következő időszakban ez az arány csökkenni fog.

25 Ezeknek a társulási megállapodásoknak már a törököktől – 1963 – kezdve különböző neve és mélysége volt, de általában az ipari szabadkereskedelmi

lehetőség nyílt a piacokhoz való hozzáférésre. Magyarország folytonos államisággal rendelkezett, azonban Szlovákia csak 1993-ban vált függetlenné, míg Horvátország 1992-ben került elismerésre, de valójában csak 1998-ban kapta vissza teljes szuverenitását területe felett. Szlovákia és Horvátország bevezette saját valutáját, rendezte az örökölt államadóságot a többi utódállammal, és létrehozta a piacgazdasági struktúrákat. Külgazdasági oldalról említésre méltó, hogy hamar rendezték tagságukat a WTO-ban, enélkül ugyanis az EU-val elképzelhetetlen volt társulási viszonyra lépni. Magyarország elég hamar (1996-ban), Szlovákia és Horvátország később lépett be (illetve Horvátország 2017-ben kérte azt) az OECD-be, a fejlett országok elit klubjába. Először Magyarország, majd később Szlovákia és Horvátország is tagja lett a NATO-nak, majd 2004-ben először Magyarország és Szlovákia, majd 2013-ban Horvátország is belépett az Európai Unióba. Kb. 2020-ra tehető az az időszak, amikor a horvát csatlakozási átmenetek nagy része is lejárt és teljes jogú tagok lettek – például az EU felzárkózási transzferek ügyében – az EU-27 közösségében. Magyarország és Szlovákia 2007-ben tagja lett a schengeni övezetnek, erre Horvátország még vár, bár 2019-ben az előző Európai Bizottság formálisan javasolta felvételüket az övezet tagállamaiként, mely egyébként 2007 óta nem bővült az azóta EU tag Románia, Horvátország és Bulgária nagy bánatára. Szlovákia 2009-ben belépett az euróövezetbe – elsőként és egy ideig egyetlenként a visegrádi övezetből –, amivel megelőzte mindkét olyan ország integrációját (Csehország és Magyarország), mellyel korábban közös államban éltek. Horvátország éppen 2020-ban kezdte el újra szorgalmazni a közös valutaövezetbe történő belépést, gyakorlatilag teljesíti is valamennyi kritériumot,²⁶ 2020 nyarán belépett az ERM2 árfolyammechanizmusba, de kérdéses, hogy erre lesz-e politikai fogadókészség 2023-ban a jelenlegi övezet tagállamaiban. A vita – ez Szlovákiánál és a baltiaknál is felmerült – lényegében abban áll, hogy az

rezsimen kívül egyre mélyebben tért ki a kölcsönös piacnyitásra és együttműködésekre. Bár a szerződések nevei most is különbözőek, de a mélységükön kívül az a mérvadó megítélésükben, hogy van-e ezzel együtt tagsági perspektívára utaló ígéret, vagy nincs. Bővebben ld. Balázs Péter: Az Európai Unió külpolitikája, Wolters Kluwer, 2016

26 Ld. az Európai Bizottság értékelését a nem eurózóna tagállamok konvergenciahelyzetéről az euróba történő belépést illetően, 2020. május

ún. reálkonvergencia feltételeit tudják-e teljesíteni, vagyis az EU átlagához képest a gazdasági szint felzárkózásában, illetve az ár és bérszínvonalban, valamint a termelékenységben tudnak-e további konvergenciát mutatni, ami nélkül negatív is lehet a belépés hatása. Magyarország esetében a 2008-09-es válság óta – melynek során egyedül a három vizsgált országból IMF és EU hitelt kellett felvenni fizetési képessége segítése céljából –, nincs meghatározott céldátum az euróövezeti tagságra, mindössze annyit rögzítettünk, hogy csak az EU fejlettségi átlag 90%-ának elérése után van értelme a belépésnek, akkor lesz a hatás összességében pozitív.

A politikai átalakulást illetően mind a három ország 1990 után fokozatosan tolódott a parlamenti-kancellári demokrácia irányába és ott valódi parlamenti váltógazdálkodás valósult meg. Szlovákiában és Horvátországban a kontinentális modell szerinti koalíciós – egymástól függetlenül a parlamentbe kerülő pártok szerződése révén – kormányzások a mai napig élnek. A köztársasági elnököt közvetlenül választják a két országban, a nagy legitimációval nincs nagy alkotmányos hatalmuk, Magyarországon pedig a Parlament egyszerű többséggel is képes az államfőt megválasztani. Gyakori mind a három országban az ún. „cohabitation”, amikor a köztársasági elnök és a parlamenti többséggel kormányzók ellenkező politikai táborból jönnek, de ezt jól tudják kezelni mindhárom országban. Magyarországon 2010 óta van egy határozott és minősített többségű kormányzás ugyanazzal a győztes választási listával, ez eltér a nyugati kontinentális vonaltól és inkább az angolszász parlamenti kétpárti demokratikus hagyományokkal vonható párhuzamba.

Mint korábban említettem, a rendszerváltás első évtizedének rendkívül turbulens viszonyaira (nemcsak a háborúk és a függetlenségi harcok vagy tárgyalások miatt, hanem a gazdaság privatizációja, a kezdeti egyensúly, árfolyam és ár képzési politikák) miatt nem érdemes 2000-nél korábbi eredményeket helyzetelemzésünk tárgyává tenni. A következőkben ezért a 2000 és 2019 közötti időszak mennyiségi és minőségi fejlődési viszonyait veszem górcső alá. Igyekszem kimutatni a társadalmainkban zajló hasonlóságokat és különbségeket. Ez annál is inkább indokolt, mert a szakirodalom szerint²⁷ is 1998 (Szlovákiában Meciar bukása) illetve 2000

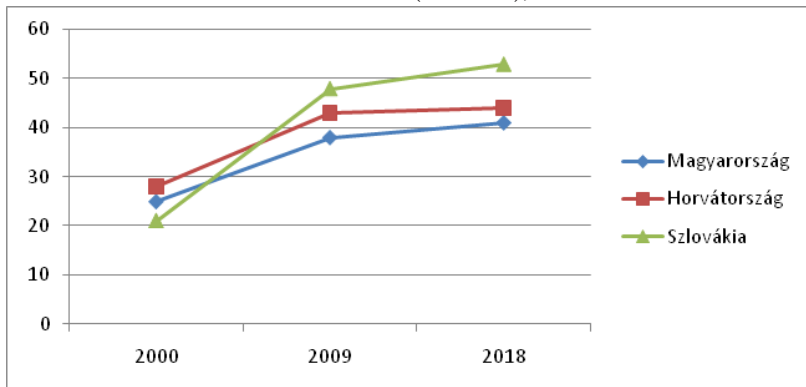
27 Ld. Bod Péter Ákos – Pócsik Orsolya – Neszmélyi György Iván: Az euró és a szlovák gazdaság, Közgazdasági Szemle, 2020 április; Lőrinczné Bencze

(Horvátországban Tudjman halála) volt az az év, amikor véglegesen elindultak azok a reformok, melyek nyugatias irányba lökték az országokat. Magyarország esetében ez az irány folyamatos volt, hiszen 2010-ig mindig koalíciós kormány volt hatalmon, 2006-ig folyamatos váltógazdálkodás jellemezte a parlamenti többséget, és itt is előfordultak az egyébként gyenge kompetenciájú köztársasági elnökökkel is a „cohabitation”-ok.²⁸

4.1. Mennyiségi indikátorok

Elsőként a nominálisan és reálértékben számolt egy főre jutó GDP összegét határozom meg.²⁹

2.a. ábra: GDP/fő nominálértéken (euróban), EU=100

Forrás: Eurostat

Edit: Horvátország 25 évvel az első szabad választások után, Mediterrán és Balkán Fórum, 2016, 1-2.

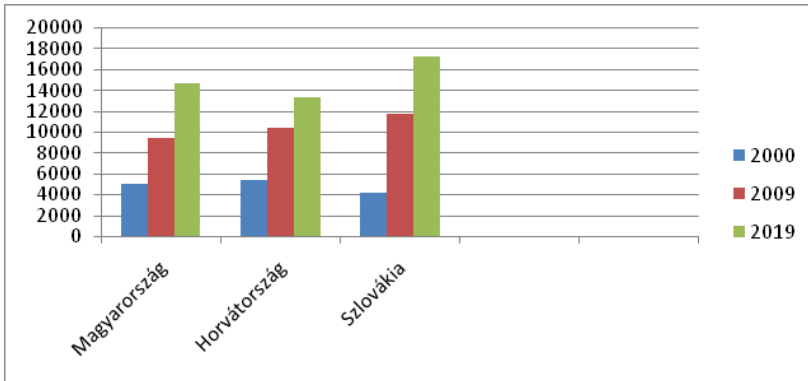
28 Francia modell alapján az a helyzet, amikor az államfő és kormány ellenkező politikai oldalról jönnek

29 A fejezet könnyebb érthetősége miatt megadom a referencia évek szerinti átlagos euró árfolyamokat:

	2000	2009	2019
Horvát kuna	7,64	7,34	7,41
Magyar forint	260,4	280,3	325,3
Szlovák korona	42,60	30,12	30,12

Forrás: Eurostat

2.b. ábra: GDP/fő reálértéken (euróban)

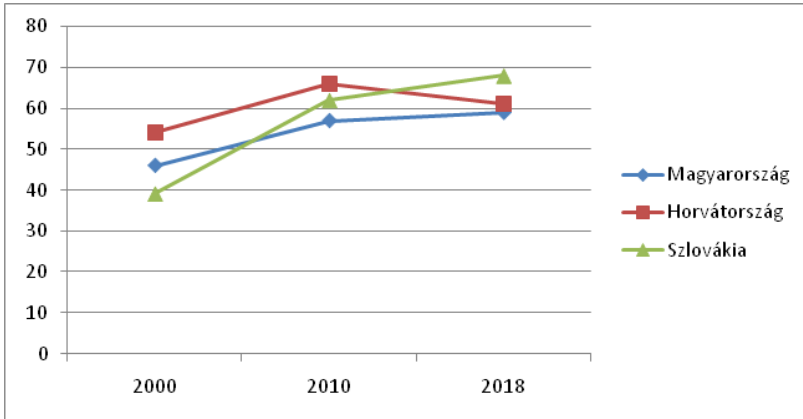

Forrás: Eurostat

Mivel Szlovákia 2009-ben belépett az euróövezetbe, ezért itt ugrott meg a leginkább nominálisan az egy főre jutó GDP. De nemcsak 2009 után, hanem főleg előtte (ld. 2.a. és 2.b. ábra) volt ez jellemző, mivel az előző évtized végén Szlovákia bámulatos gazdasági növekedés mellett nagyon erős valutafelértékelést hajtott végre, hiszen közel 44 koronáról, a rögzítés időpontjára (2008. június) 30 korona/euróra esett a váltási kurzus.³⁰ Látható, hogy a mérsékelt leértékelési politikát folytató horvátok a számszerű felzárkózásban megelőzték minket, míg mi csak alig 40%-os konvergencia szintet értünk el 2018-ban. Reálértékben, viszont megelőztük őket (2.b. ábra), ami a stagnáló horvát évtizedet (2008-2016) is jól tükrözi.

³⁰ Volt szerencsém 2008-ban átélni azt a vitát, amit az EP Gazdasági és Pénzügyi Bizottságában folytattunk le Szlovákia kapcsán, mivel sokan azt vetették fel, hogy ugyan a maastrichti kritériumok csak a belépés előtti kétéves leértékelést tiltják, de ugyanolyan veszélyes lehet, ha egy ország felértékeli valutáját, még ha ezzel együtt is van egy erős reálkonvergencia.

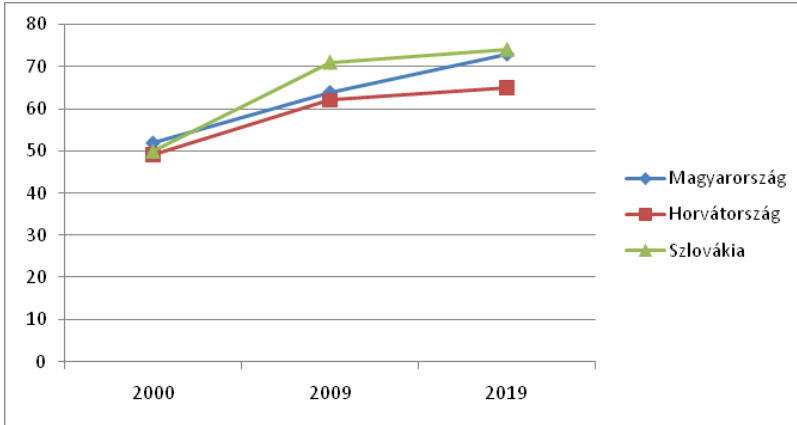
2.c. ábra: Az árszínvonal felzárkózása az EU átlaghoz képest (%)

Forrás: Eurostat

Ha a 2.c. ábrán az árszínvonal felzárkózását nézzük meg, akkor azt látjuk, hogy míg a valutáját először felértékelő, majd a belépéssel stabilizáló Szlovákia teljesítménye a leginkább fejlődő, vagyis már 68%-on volt a mutató 2018-ban. Sőt, ha az EU-nál nagyobb szlovák infláció folytatódik, akkor ez a mutató északi szomszédunknál változatlanul közeledni fog az uniós értékhez, akárcsak korábban a portugáloknál volt megfigyelhető. A rugalmasabb árfolyampolitikát folytató horvátok és magyarok esetében – különösen a válságok hatására – a felzárkózás időnként megáll, hiszen a válságok idején – főleg valutagyengülés esetén – relatív árzuhanás is megfigyelhető. Hasonló a helyzet az ikermutatónak tekinthető bérek vonatkozásában, ahol a közel azonos indulás után a magyar és horvát mutató elmaradt a leértékelésre nem kalkuláló szlovák (euróban számolt) órabér mögött. Mindez a működtetőke vonzás és a versenyképesség terén jelent eltérő pozíciót.

3.a. ábra: A három ország reálértéken történő felzárkózása (PPS GDP/fő, EU 28=100)

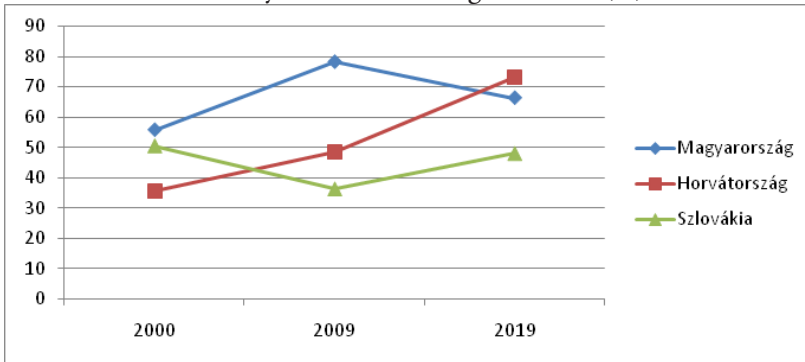

Forrás: Eurostat

Ennél jobb a helyzet a reálértéken számolt felzárkózást vizsgálva (ld. 3.a. ábra), ahol Magyarország már elérte azt a szintet, amivel Szlovákia belépett a közös pénzügyi övezetbe. 2010 után Magyarország felzárkózása volt a legjelentősebb, mivel a horvát kormány az egyensúly helyreállítását tekintette fő feladatának a hosszabb válságidőszak után – ez sikerült is nekik 2017-re –, míg a szlovákoknak statisztikai módszer módosítást kellett 2013-14-ben megvalósítani, mely után a korábbi felzárkózási előnyük velünk szemben megszűnt, pedig az évtized folyamán az eladósodottsági rátájukat is eleresztették 50% közelébe.³¹

³¹ 2019-ben Magyarország GDP-hez viszonyított adósságrátája 66,3%, Szlovákiáé 48%, míg Horvátországé 73,2% volt, vagyis a térségben viszonylag eladósodott országnak számítanak. A 3.b. ábra alapján látható, hogy a magyaroktól eltérően a szlovákok és a horvátok csak az eladósodás növelésével tudták az egyébként lelassult felzárkóztatást folytatni, míg a magyarok csökkenő államadósság mellett, még ha ez utóbbi – főleg a mértéke – vitatható a magánnyugdíjpénztárak 2011-es kvázi megszüntetése miatt. Forrás: Eurostat

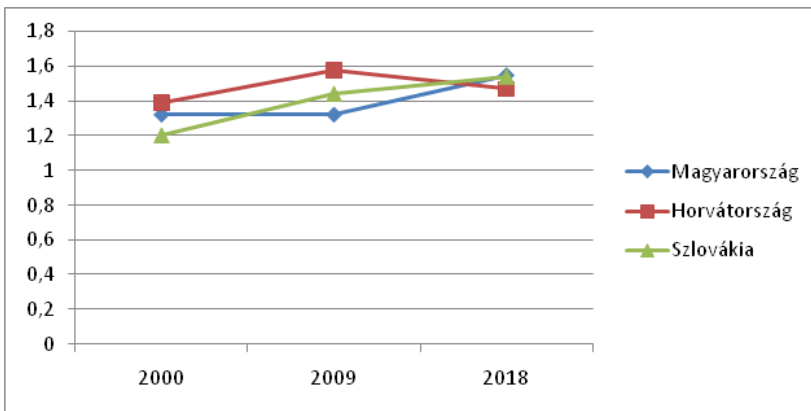
3.b. ábra: A GDP arányos eladósodottság alakulása (%)

Forrás: Eurostat

A történelmi magyar utódállamok esetében kíváncsiak lehetünk arra, hogy milyen a társadalom reprodukciós képessége, vagyis a szülőképes korú nők termékenységi rátája.

4. ábra: A szlovák, a magyar és a horvát szülőképes korú nők termékenységi rátája

Forrás: Eurostat

A 4. ábra alapján jól kivehető, hogy Szlovákiában egyenletesen emelkedett a ráta az ezredforduló óta, míg az elmúlt évtizedben a horvátoknál csökkent, a magyaroknál és a szlovákoknál nőtt a ráta, de most mind a

három ország 1,45-1,55 magasságában van, és most érik el a 1,55-ös európai átlagot. Mindez azt is jelenti, hogy országaink befelé jövő migráció nélkül elég jelentős öregedés és magas öregségi eltartottsági ráta elé néznek a következő évtizedekben, ha nem sikerül a gazdasági konvergenciával párhuzamosan a termékenységet is emelni. Ez annál is inkább elgondolkodtató lehet, mert Közép-Európa sokkal tartózkodóbb a hozzá beáramló migráció és a külföldiek munkavállalásának megengedésével kapcsolatban, mint a legtöbb nyugati EU tagállam. Márpedig akkor ez azt jelenti, hogy a gazdasági növekedés potenciális tartalékai közül a munkaerőpiac bővítése nehezebben jön egy idő után szóba, hiszen – mint azt az MNB is megállapította –, nem volt még olyan sikeres gazdasági felzárkózási modell az utóbbi évtizedekben, mely csökkenő és öregedő népesség mellett ment volna végbe.³² Azt mindenesetre leszögezhetjük, hogy ebben a faktorban közel egyforma a három utódállam eredménye, és mindegyiknél az EU átlaga alatti, de jobb, mint sok balkáni vagy dél-európai államban.³³

Egy másik fontos felzárkózási szempont az lehet, hogy milyen tökeellátottsággal rendelkeznek ezek az országok. Jeleztem, hogy az EU büdzséből származó nettó haszonélvezet eddig Magyarország esetében volt a legkedvezőbb, és a most az uniós költségvetési betagozódását élő Horvátországnál volt a legmérsékeltebb.

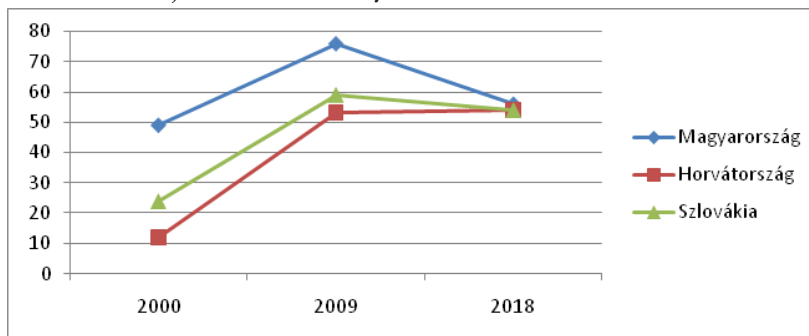
Ugyancsak lényeges tényező a tőkeszegény országokban a külföldi működőtőke beáramlása, annak vonzása, illetve az, hogy mennyire képes saját versenyképes tőkeképzésre az ország, vagyis mekkora lesz a működőtőke kiáramlás, és mekkora a kettő közötti különbség. Ennek továbbfejlesztett változata szerint nézzük meg azt, hogy mekkora a teljes nettó befektetői pozíció az adott országban, vagyis mekkora erőt visz el nemcsak a befektetett működőtőke, hanem a portfólió pozíció is ahhoz, hogy az ország tőkeképzése megfelelő legyen. Ezért is fontos számunkra az, hogy a folyó fizetési mérleg pozíciója milyen versenyhelyzetet tud az adott országnak

32 MNB versenyképességi jelentés, 2019.

33 Hogy mennyire nehéz a születésszámot a lakosság önmaga pótlására emelni és a lakosság öregedését megállítani, azt mutatja a lengyelek példája: hagyományosan erős katolikus országgént a társadalomban is születéspártiak, és 2015 óta a PIS kormány nagyon pártolja a közvetlen gyermektámogatásokat (családi pótlék emelése), de még mindig elmarad az európai átlagosoktól a lengyel termékenységi ráta.

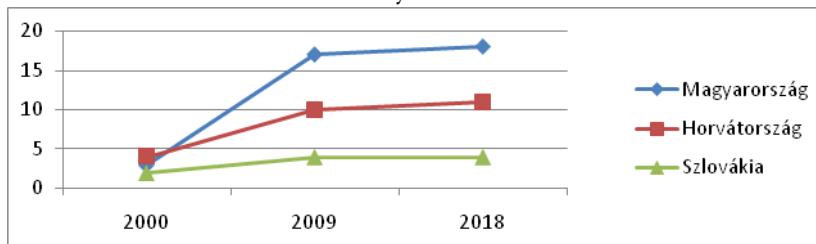
biztosítani, hiszen egyensúly esetén nem kell a külföldi működőtőkére vagy az EU forrásra, mint az ország finanszírozójára kényszerrel kalkulálni. Emellett ez a mérleg mutatja meg az adott árfolyam mellett azt, hogy nemzetközileg milyen szinten tud az ország helytállni a versenyben.

5.a. ábra: A bejövő tőkeállomány alakulása a GDP %-ában

Forrás: Eurostat

5.b. ábra: A kimenő tőke állomány alakulása a GDP %-ában

Forrás: Eurostat

Az 5.a. ábra azt mutatja meg, hogy gyakorlatilag abszolút összegben megállt valamennyi vizsgált országban a beáramló működőtőke-állomány növekedése, vagyis akkora a profitok kivonása az FDI befektetők által, mint amennyi az új beruházásaik eszközlése. (Ráadásul az előző húsz évben befejeződtek a nagyarányú devizafizetési állami tulajdoneladások is.) Ez természetesen nem egyedülálló helyzet, hiszen az UNCTAD éves jelentései (World Investment Reports) szerint ez a világtendencia, összességében lényegében csak 2018 magasságában érte el a világ a 2007-08-as

külföldi működőtőke szintet, vagyis a határon átnyúló tőkebefektetők óvatosabbak lettek. A válság megmutatta azt, hogy a közvetlen eladható-fogyasztókhöz jutó -termékekre nincs a végtelen növekedési modell szerint szükség, vagyis ezért a termelés egyszerűsített bővítésére nincs kereslet, ehelyett a nagyobb hozzáadott értéket megtestesítő fázisok növelésére van szükség, amit viszont nem feltétlenül visznek ezek a cégek külföldre. Az, hogy Horvátország tartotta a GDP arányos pozícióját a bejövő tőkénél, inkább annak köszönhető, hogy 2010-től náluk húzódozott el leginkább a válság, koncentráltak jobban az egyensúlyi helyzetre és így ott volt a leginkább mérsékelt ekkor a gazdasági növekedés.³⁴

Amiben viszont van mennyiségi különbség a három ország között, az a tőke kivétel mértéke. Ebben nyilván benne vannak a nálunk csak átfolyó külföldi tőkeberuházások is, de az OFDI-IFDI különbség ezt kiszűri. Eszerint miközben jelentősen csökkent a bejövő tőke GDP arányosan, aközben a kimenő tudta a 2009 utáni években is tartani GDP arányos szintjét. (5. b. ábra) Különösen örvendetes ez Magyarország esetében, hiszen meghaladja a külföldi tőkeáramlás relatív szintje a másik két államét. Főleg a néhány magyar nemzeti bajnok (MOL, OTP, Richter) szerepe jelentős, hiszen ők már képesek nemcsak a tőkét kivinni, hanem a több éve eszközölt befektetéseik révén profitot is hazahozni. Az különösen örvendetes, hogy Magyarország a másik két államban is jelentős befektető, a horvát és a szlovák tőke is megjelent nálunk-bár jóval szerényebben-a reálgazdasági szférában.³⁵ Mindezek eredményeképpen – és főleg az államadósság kordában tartása révén- mind a három országnak javult a nettó nemzetközi tőkebefektetési pozíciója (NIIP).³⁶

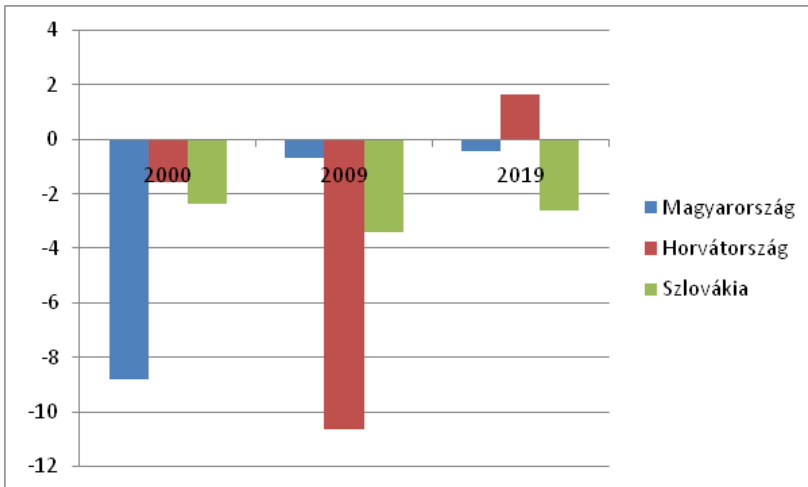
34 Magyarország kumulált növekedése 2010-19 között 30%, Szlovákiáé 27%, míg Horvátországé csak 12% volt. Forrás: Eurostat

35 Ld. MNB kimutatásokat a működőtőke áramlások országonkénti bontásában.

36 Nem véletlen, hogy az ún. szemeszter év eleji elindításakor a Bizottság országelemzéseiben az egyik legfontosabb egyensúlyi – vagy inkább egyensúlytalansági – mutató az NIIP jelző, ami nemcsak a közvetlen működőtőke, hanem a portfólió tőke pozíciót (pl. a szuverén államadósság külföldi finanszírozását) is mutatja. Magyarországnál 2019-ban ez GDP arányosan – 48%, míg Szlovákiánál – 65%, Horvátországnál pedig – 51%. Bár Magyarországnál már jó az irány, de még sokat lehetne javulni (pl. a szlovén pozíció – 19%, a szinte államadósság nélküli észteké pedig – 20% volt).

A versenyképesség terén több tényező is megmutatja országaink erejét, hiszen vannak minőségi „mélységi” mutatók, de vannak azonnal látható közvetlen mérlegek is. Ilyen a folyó fizetési mérleg helyzete a hármaknál, hiszen ezt kell egyensúlyban tartani ahhoz, hogy ne legyen kényszer az EU transferek minél gyorsabb-és nem hatékonyabb- megszerzése, illetve, hogy ne kelljen több százezer állampolgárt dolgozóként külföldön tartva arra ösztönözni, hogy megtakarításait hazautalják.

6. ábra: A folyó fizetési mérlegek a GDP %-ában

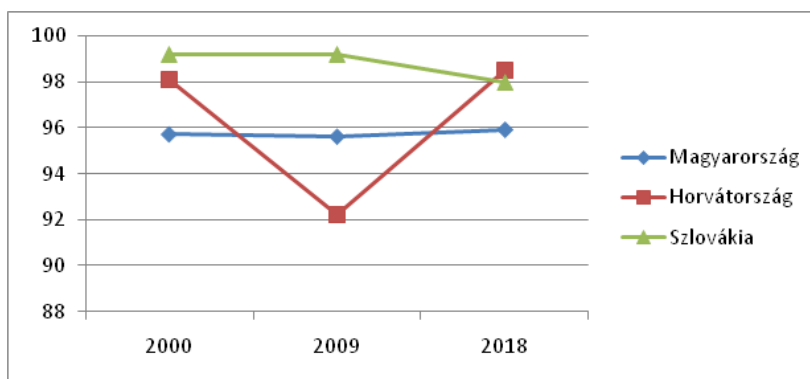
Forrás: Eurostat

A legnagyobb pozitív változás Magyarország részéről látható, főleg a 2009 és 2019 közötti időszakban, hiszen a 2008-as összeomlás után pont ezt a mutatónkat tudtuk kihozni a több évtizedes deficitből, és ezt azóta is tartjuk. Emögött a külkereskedelmi mérleg ugrásszerű javulása áll, ami a versenyképesség javulásán kívül az árfolyampolitikával mutat szoros összefüggést. Mint korábban említettem, Horvátország nálunk sokkal jobban merte és tudta stabilizálni valutája árfolyamát, mégis főleg a turizmus révén képes volt aktívumot produkálni, és nála jelentősek a külhonban dolgozók hazautalásai is. A fenti 6. ábra azt is megmutatja, hogy a legkomolyabb gondjai Szlovákiának vannak, hiszen ők 2000 után erősen felértékeltek valutájukat –, de a hatékonyság növelése révén

a folyó fizetési mérleg tartotta az előző állapotot, majd 2009-ben beléptek az euróövezetbe, a másik két országhoz képest vállalva a leértékelés mellőzését. A gépjármű és elektronikai ipar külföldre irányuló, végső fogyasztási célú értékesítésnek kitett Szlovákia folyamatosan 2% fölötti folyó fizetési mérleg gondokkal küzd, amit egyelőre az EU források révén finanszíroz le, hiszen, mint láttuk (5. a. ábra), a hazai működőtőke állománya nem nő. Persze a fizetőképességhez további védelemet ad, hogy a belső valutája lényegében a külső fizetési valutája is (vagyis az euró), de ez csak akkor lesz megnyugtató, ha ehhez helyreállítja költségvetési egyensúlyát. A 2020-as korona vírus járvány ezen a területen komoly kihívás elé állítja a három országot, hiszen mind a gépipari és elektronikai termékek összeszerelése, mind a turizmus és fuvarozás is végtermék- illetve bizalomfüggő, és most ezek külső kereslete hosszabb távon nehezebben állhat helyre a 2008-09-es időszakkal összehasonlítva.

És hogy tartható-e az az irány, hogy továbbra is közelebb jut saját elfogyasztható jövedelmük nagyságában a három ország Európához, erre választ a GNI/GDP rés adja meg, kimutatva, hogy ezek a felzárkózó országokban tudja-e tartani a lépést a megtermelt javakkal az elosztható jövedelmük –, vagyis a működőtőke tulajdonában előállított hazai termelés jövedelmével és a külföldön dolgozók nettó hazautalásával – korrigált GDP-növekedését. (7. ábra)

7. ábra: GNI/GDP rés (%) a vizsgált országokban

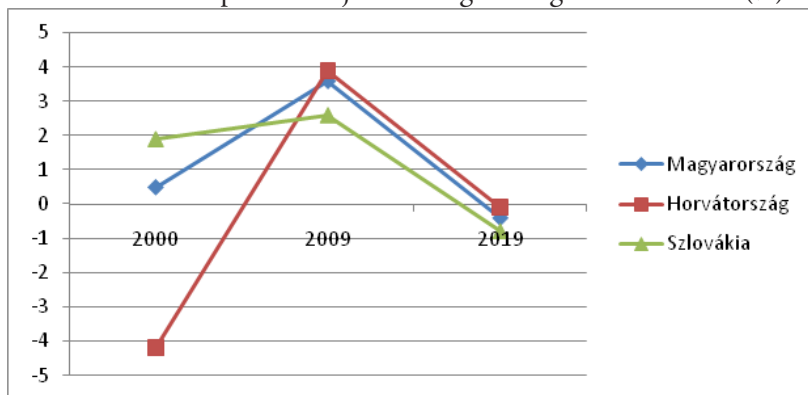

Forrás: Eurostat, és éves EU bizottsági előrejelzések

A válasz biztató lehet. A vizsgált három országból nem megy relatívan sok munkaerő dolgozni a nyugati tagállamokba, mint pl. a románoktól, szerbektől vagy néhány balti államból, de ennek ellenére legalább 0,96 a megtermelt és birtokolt javak hányadosa. Természetesen –főleg Magyarország esetében – hasznos lenne a rés csökkentése, hiszen ez is a fogyasztás megalapozott növekedését eredményezné, és ráadásul a lemaradás az uniós centrumtól újra közelítővé válna. Erre természetesen nagyobb OFDI-IFDI közeledésre van szükség a következő évtizedekben.

Ha már a külső kitettségét és ennek versenyhatását mértük korábban, megnézzük azt, hogy a nettó export mekkora hányadban járult hozzá a gazdasági növekedéshez. Ennek azért van nagy jelentősége, mert valamennyi felzárkózó ország esetében a magas beruházási ráta mellett ez segített igazán az elmaradott helyzetből való kitöréshez (ld. Kelet-Ázsia). Mivel Közép-Európában a beruházási ráta nagyban függ a működőtőke, valamint az EU transferek mennyiségétől (mindkettő külső függőség), a belső fogyasztás pedig az egyensúlyi helyzettől, ezért értékelődik fel a felhasználási oldalon a harmadik (a fogyasztás és a beruházás melletti) gazdasági növekedési elem, a nettó külkereskedelmi mérleg – vagyis az aktívum – változása. (Szlovákia és Magyarország esetében nagyon magas a nyitottsági ráta, vagyis az áruelexport GDP-hez viszonyított aránya 90- illetve 80% fölötti, míg a turizmustól –, mint szolgáltatási exporttól – jobban függő Horvátország esetében ez csak 50% fölötti arány.)

8. ábra: A nettó export hozzájárulása a gazdasági növekedéshez (%)

Forrás: EU Bizottság Éves Előrejelzések

A 8. ábrából látható, hogy 2009-ben anticiklikus – ellensúlyozó, itt tompító – hatással volt a nettó export változása a növekedésre, míg a jó időkben (2000 és 2019 ilyen évek) a három országban inkább negatív anticiklikus hatás volt megfigyelhető. Vagyis, a kelet-ázsiai modelltől eltérően a jó növekedési pályán a nettó export-a megugró fogyasztási és beruházási import miatt már nehezen járul hozzá a növekedéshez, bár 2019-ben nem is rontott rajta jelentősen. A 2020-as koronavírus válság annyiban hoz új elemet a most látszó adatok alapján az eddigi trendekhez képest, hogy minden bizonnyal a nettó külkereskedelmi mérleg (főleg a szolgáltatások miatt) prociklikus módon romlik, vagyis mélyíti a visszaesési trendet – a GDP csökkenését – és nem tompítja azt.

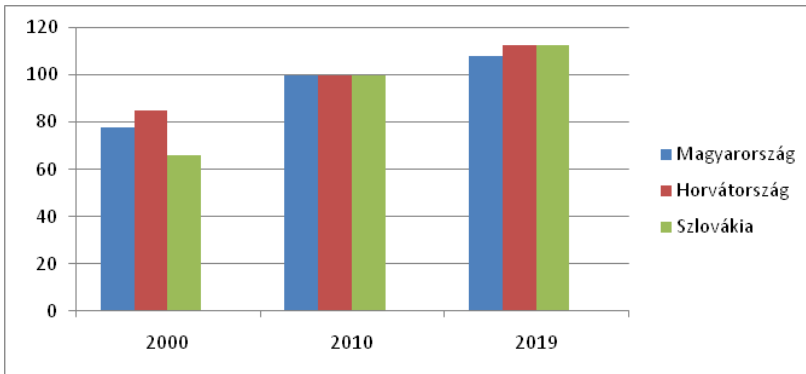
4.2. A felzárkózás minőségi elemei

Ebben a témakörben szeretnék néhány kiemelkedően fontosnak tartott okozati- mélységi-szemponthoz megnézni a magyar történelmi állam területi utódállamaiban.

Az egyik ilyen fontos indikátor a versenyképességben belül a munkaerő termelékenységének mutatója.

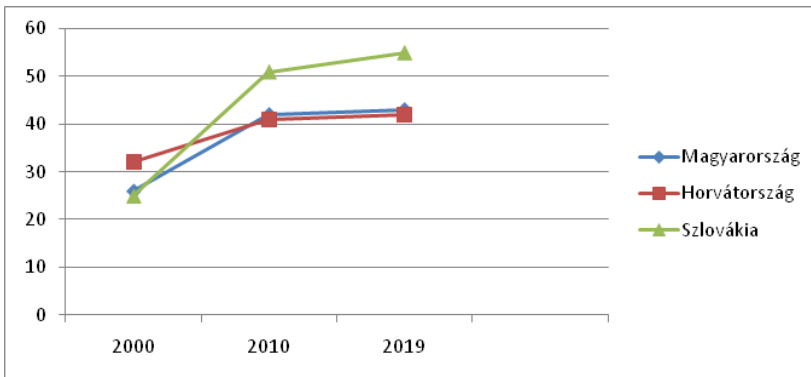
A 9.a. ábrán azt néztem meg, hogy válság óta hogyan változott a három ország termelékenységének indikátora önmagához képest, a 9.b. ábrán pedig azt elemeztem, hogy euróban számolt reálértéken mérve milyen felzárkózást jelent ez a három országnak.

9.a. ábra: A munkatermelékenység változása az egyes országoknál (2010=100)

Forrás: Eurostat

9.b. ábra: Munkatermelékenység az EU átlag %-ában (euróban számolt reálértékben)

Forrás: Eurostat

Az ábrák alapján egyértelműen látszik, hogy a három ország 2010 előtt látványosabb felzárkózást tudhat magáénak, mint azt követően. (Ez összefüggésben lehet a nagyfokú működőtőke-állomány növekedésével és stagnálásával.) Magyarország esetében a kilenc év alatti szerény 9%-os növekedés mögött természetesen nemcsak a leértékelés, hanem a megnövekedett foglalkoztatás azon hatását is leírhatjuk, miszerint a közmunka

és a rokkantnyugdíjasok jó részének munkaerőpiacra vitele általánosan nehezítette a minőségi felzárkózás statisztikai mérhetőségét. Az EU-hoz viszonyított felzárkózás reálértékben számolva már a szlovákok előnyét mutatja mesterségesen, hiszen a másik két állam tudott leértékelni, míg ők nem. Ez persze nagyobb nyomást fejt ki a szlovák politikára, hiszen nem tudja mesterségesen „olcsósítani” a munkaerő bérét, ezért a foglalkoztatókat nagyobb termelékenységre ösztönzi.

Ez a lemaradás abban is észlelhető, hogy a különböző versenyképességi rangsorokban és komplex pontszámzásban hogyan haladnak előre országaink. A davosi székhelyű World Economic Forum (WEF) adatait alapul véve tudjuk, hogy a három ország általános, több tucat indikátor segítségével mért versenyképessége az EU szintjén nagyon alacsony, szinte a két kelet-balkáni tagállammal együtt az európai mezőny alján van, míg a Baltikum, vagy a relatívan fejlett csehek és szlovénok jobb pozíciót foglalnak el. Így azt is tudjuk, hogy Magyarország esetében jól kimutatható volt az is, hogy a szubjektív – a vállalati vagy partneri értékelésen és nem az objektív méréseken alapuló – számok rosszabbak.³⁷ (Az MNB 2020 júliusában kiadott versenyképességi jelentése az objektív szempontok alapján már előkelőbb helyre, 19. pozícióba sorolja az EU-n belül hazánkat.)

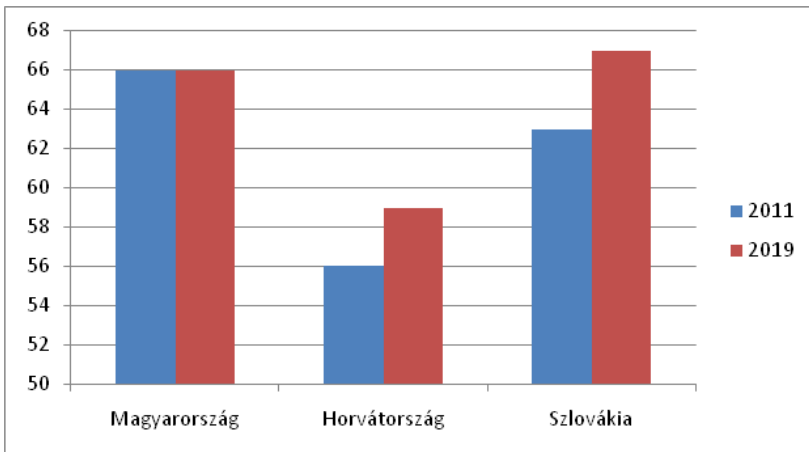
Mégis talán ezért is a teljes innovációs teljesítményt nézném meg mérvadóként az EU Bizottság értékelése (ún. Innovation Scoreboard) alapján. Benne van a humán szféra, mint a kitörés lehetőségének értékelése, de itt a Bizottság nemcsak a tagállami oktatási rendszert, hanem az állami és vállalati kutatási potenciált is vizsgálja. (10. ábra)

A három ország a szerény újjító kategóriába tartozik a Bizottság kategorizálása szerint, ami azt jelenti, hogy két nagyon lemaradt tagország – Románia és Bulgária – mellett ők még az elfogadható szintet hozzák, ahogy a rendszerváltó országok nagy része. Meglepő az általános fejlettséghez képest, hogy a lengyelek és két balti állam – Lettország és Litvánia – is ebben a kategóriában foglalnak helyet, míg a periférián elhelyezkedő görögök és portugálok – akárcsak a csehek, észtek és

37 Bővebben a témában ld. Vargha Bálint Tamás – Németh Erzsébet – Pályi Katalin Ágnes: Mit mutatnak a versenyképességi rangsorok? Pénzügyi Szemle, 2019/3.

szlovénok – nagyon gyorsan és látványosan kitortek ebből a helyzetből. (Különösen meglepő a déli országok közül válságba jutott portugálok és görögök teljesítménye, hiszen ők korábban szintén a társaságunkban voltak, de most a válság óta elhúztak a rendszerváltó közepesen fejlett csapattól. Ha jó a felmérés és a benne lévő mutatók arányai, akkor ez hamarosan versenyképességükön is meglátszik majd.)

10. ábra: Az EU Bizottság innovációs mutatója (EU=100)

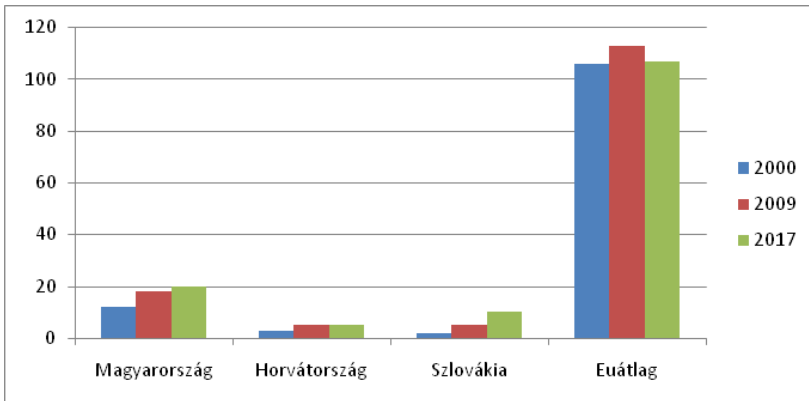

Forrás: EU Bizottság Innovációs Jelentés 2020

Különösen fájó a magyar és a másik két vizsgált ország mutatója az emberi erőforrások tekintetében, hiszen mint felzárkózó országok, e téren lehetne kiemelkedni először.³⁸ Ennél jobb a három ország azokban a kategóriákban, ahol a külföldi működőtőke szerepe jelentős – pl. a vállalati kutatások, finanszírozás stb. – de ezek nem épülnek be szervesen a nemzeti innovációs képességekbe.

38 Bővebben ld. European Innovation Scorebord 2020 (Európai Bizottság)

11. ábra: Egy millió lakosra jutó, az EPO-nál (Európai Szabadalmi Hivatal) bejegyzett szabadalmak száma

Forrás: Eurostat

A 11. ábra jól mutatja azt, hogy mennyire duális jellegű a három gazdaság, hiszen a szabadalmakat nem az országra kedvezményezve jegyzik be, így nincs nemzeti kézben annak használata. Az elmúlt húsz évben persze mutattak fejlődést e tekintetben, de nincs igazi áttörés, hiszen az európai nem rendszerváltó periféria országok – nagyrészt a déli periféria –, jelentős eredményt tudnak ezen a területen felmutatni, ami nagy előrelépés lehet ahhoz, hogy maguk állítsák elő a nemzeti cégeik technológiáját, és ne kelljen költségnövelő módon megvásárolni azt. Relatív Magyarországon ebben a vonatkozásban jobban szerepel, de például az eurózónába belépett Szlovákia meglepően gyenge még akkor is, ha tudjuk, hogy fele akkora ország nem tud akkora alapvető vagy speciális alkalmazott kutatási forrást koncentrálni. Ebben a vonatkozásban is kettészakadt a régió, hiszen Lengyelország is ebbe a szerény kategóriába tartozik, míg a fejlettebb rendszerváltók ebben a minőségi kategóriában emelkednek jobban ki.

Egy másik ilyen minőségi innovációs felzárkózási mutató a TFP (az ún. teljes faktor potenciál) indikátor, ami megmutatja azt, hogy képesek

vagyunk-e valóban minőségi³⁹ innováció alapú fejlődésre úgy, hogy azt a gazdaság és a versenyképesség növekedése is visszajelzi.

2. táblázat: A TFP szintje (USA =100)

	2000	2009	2017
Magyarország	64	64	65
Horvátország	63	61	56
Szlovákia	63	68	67

Forrás: Maddison-Groningeni Egyetem, PWT táblázat

Az jól látható, hogy igazán potenciális gazdasági növekedést segítő termelékenységi innovációs erővel Szlovákia rendelkezett, a vizsgált időszakban némileg felzárkózott az USA szintjéhez képest. Míg a másik két országnál ez nem mondható el, sőt Magyarországon némi megtorpanás is érzékelhető, ami azt is jelenti, hogy önmagához képest megállt a minőségi, belső termelékenységi felzárkózási folyamat. A horvátok ebben az időszakban némileg gyengébbek a másik két országnál, de ez nagyjából az FDI eltérő szerepét is visszatükrözi.

Végül a minőségi felzárkózási képesség tükrében néztem meg a Magyar Királyság három területileg lefedhető utódállamát a területi és szociális kohézió szempontjából.

Ha területileg nézzük meg az EU klasszifikáció szerinti nagyrégiók (NUTS 2) fejlődési szintjét, akkor azt látjuk, hogy az elmúlt csaknem két évtizedben a felzárkózó adott országok növekedési trendje erősen rányomta bélyegét az országon belüli egyre nagyobb belső egyensúlytalanságra, vagyis a legfejlettebb központi – sokszor a Nyugathoz közelebbi – régiók fejlettsége, a külföldi és hazai tőkevonzó képessége révén sokkal jobban elvált a lemaradt, legtöbbször keleti perifériális területek fejlődésétől, még ha utóbbiak esetében nagyon lassú felzárkózás az európai átlag felé azért megfigyelhető. Magyarországon a hét eddigi nagyrégió közül négy 50% alatti fejlettségi szintet mutat, míg a szlovákoknál a kelet-szlovák – egyébként országon belül nagyon leszakadó – régió is az EU 50%-a felett van. Horvátország viszont kiegyensúlyozott képet mutat, köszönhetően

39 A munkaerő és tőkebevonási potenciális faktorok extenzív-külső jellegűek a növekedési potenciálon belül

annak, hogy a vonzerővel rendelkező központi-nyugati rész fejlődésével tartja a lépést a tengermellék, mert ezt a régiót a turizmus tartja erősen feljövőben.

3. táblázat: A három ország legfejlettebb és legfejletlenebb nagyrégiójának fejlettsége az EU-hoz viszonyítva (%) PPS, euró alapon

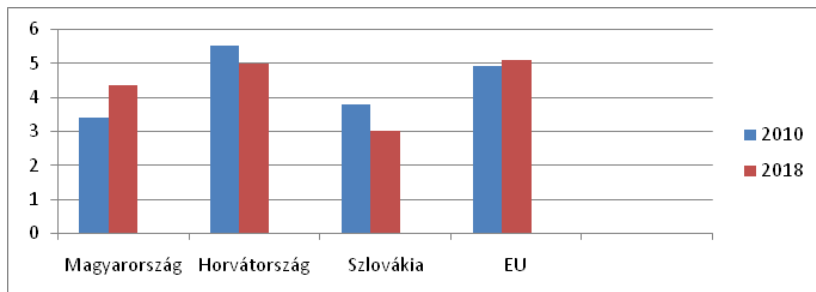
	2000	2009	2018
Magyarország			
Központi	81	108	107
Észak-Magyarország	33	38	49
Horvátország			
Belső-Horvátország	49	63	63
Tengermellék	48	60	61
Szlovákia			
Pozsonyi régió	113	179	172
Kelet-Szlovákia	38	48	53

Forrás: Eurostat

Megjegyzem, hogy a felzárkózásnál az is jól látszik, hogy a központi körzetek, ha elesnek az EU felzárkózási forrásaitól relatív fejlettségük révén, nem tudnak saját erőből az EU átlaghoz képest gyorsabban fejlődni, ami befolyásolja az egész ország felzárkózási sebességét.

Ugyanakkor a szociális metszetben az Eurostat segítségével vizsgáltam meg a legjobb módú és legrosszabb viszonyok között élő társadalmi ötödik egymáshoz viszonyított helyzetét. (12. ábra)

12. ábra: A társadalom legalsó és legfelső ötödének egymáshoz való jövedelmi viszonya és annak változása (arány)

Forrás: Eurostat

Az jól látszik, hogy a 2018-ra mindhárom országban – a közbeszédhez képest – a helyzet jobb, mint az európai átlag. Azonban a teljesen lemaradt jövedelmi viszonyok között ez a differenciálódás azért súlyos, mert itt már hamarabb megjelenik az alsóbb szinten a társadalmi humántőke újratermelésének kérdőjeles képessége. Ebből a szempontból érdekes, hogy a horvátok és a szlovákok csökkenteni tudtak az eltérésen, Magyarországon pedig ez megnőtt, még ha az európai szintnél jobb is maradt. Ez főleg a magyar egykulcsos szja-rendszer, bevezetésével (2011) függ össze, míg, ahol a szociálisan jobban kiegyenlítő többkulcsos megoldás mellett tették le voksot, ott ez a különbség kisebb.

5. Következtetések

A dolgozatban a három közép-európai ország olyan összehasonlítását céloztam elvégezni, melyek a magyar történelmi állam, a Magyar Királyság részei voltak – közös az alap –, de Trianon után néhány évtizedig ketten egy nem náluk lévő központtal rendelkező nagyobb államba kerültek,⁴⁰ Magyarország pedig történelmileg példa nélküli méretűvé és alakúvá zsugorodott. A 90-es évek elején természetellenességük miatt felbomlásra kerültek a befogadó új államok és helyreállt, illetve megvalósult a horvát és a szlovák önállóság, alapvetően a néhai Magyar Királyság területén. A

⁴⁰ A szlovákok esetében ez Prága és Csehország, míg Horvátország esetében Belgrád és a szerb vezetésű Jugoszlávia.

három ország egyértelműen a nyugati keresztény kultúrkörrel azonosítható, minimális bennük a keleties, pravoszláv vagy iszlám elem. Szlovákiában és Magyarországon szinte kimutathatatlan, de a volt Jugoszláviában évtizedekig integrált Horvátországban is csak néhány százalékra tehető az ortodox lakosok aránya. Közigazgatási rendszerüket továbbra is a megyékre építik mindhárman, még ha Szlovákiában ezt egy új, a nemzetállam kialakításával összefüggő szempont szerint is újra tervezték, vagyis fontos volt, hogy ne legyen magyar többségű megye. Gazdasági fejlettségük most is közel egyforma – hiszen reálértékben az uniós átlag 65 és 74 százaléka között van –, még ha korábban eltérő ritmusban fejlődtek is. Ezzel elmaradnak a fejlettebb rendszerváltó EU tagállamoktól – Szlovénia, Csehország, Észtország –, de kategorikusan megkülönböztethetőek ezek az országok az orthodox – vagy modernizált iszlám – hagyományok szerint fejlődő és a Nyugat intézményeibe törekvő balkáni és nyugati posztszovjet államoktól is, melyek az uniós szint 50%-a alatt vannak. Hasonló most a három ország abban is, hogy jelentős iparosodáson mentek át a szocializmus idején, de mindegyiknél jelentős maradt a mezőgazdaság is, de most a fejlődésükben fontos szerepet tölt be a külföldi – nyugati – működőtőke, annak szintje határozza meg a gazdasági és termelékenységi felzárkózásukat. Kereskedelmi kapcsolatainkban egyértelműen az Európai Unió, azon belül is annak nyugati centrum országai dominálnak. Kimagasló Németország szerepe ebben a vonatkozásban. A három ország versenyképessége is hasonlatos, hiszen az EU mezőny végén helyezkednek el, de megelőzik a balkáni államokat. Hasonlatos a korrupciós állapot is, mint a gazdasági-társadalmi fejlődés sajátossága. Sajnos az utóbbi időben, ebben sajátos fordulat zajlott le, hiszen Magyarországon a korrupciós helyzet mellett annak toleranciája európai szinten is kritikussá vált.⁴¹ Ebben hosszú távon magam egy kiegyenlítő trendet látok, ami persze nem jelenti az elfogadható mértéket, hiszen ez jelentősen befolyásolja a gazdasági növekedés lehetőségeit. Innovációs mutatóink, a lakosság termelékenységi rátái hasonlóak.

41 A 2020 júniusi Eurobarométer felmérés szerint Magyarországon 38%, Horvátországban 46% és Szlovákiában 48% a korrupció elutasítottsága (sem elfogadni, sem tolerálni nem tudják), míg az európai átlag 69%! A cseheknél és az osztrákoknál is 50% alatt van a teljes elutasítás aránya, vagyis a Monarchia területén vannak a leginkább megoldandó feladatok e téren. (Eurobarometer 502, 2020)

Különbözősegeink között kell megemlíteni azt, hogy Szlovákia és Horvátország jóval kisebb adósságállománnyal kezdte a rendszerváltást, mint Magyarország, de ez is a kiegyenlítődés irányába mozdult 2019-re. További különbözőség, hogy Szlovákia elitje annyira elkötelezett volt a nyugatiasodás iránt, hogy 2009-ben belépett az euróövezetbe.⁴² A tagsághoz azóta is ragaszkodnak polgárai, még ha a felzárkózási szintjük – legalábbis az egy főre jutó reál GDP alapján – most nem mutat akkora eltérést a másik két országtól, mint 2010 előtt. Azt azonban nehéz lenne állítani, hogy ez a lassulás összefüggésben lenne a közös valutaövezetbe történő csatlakozással, hiszen egész régióknk felzárkózása lelassult, azon országok esetében is, melyek szabadon lebegő árfolyammal bővítik a versenyképességi eszköztárukat, mint pl. a magyarok mellett a lengyelek. A horvátok esetében nemcsak a turizmus miatt, hanem politikai okokból is erősebb a Nyugathoz való tartozás igénye, mint a közép-európaiság átélése. Ezért szeretnének belépni a közös valutaövezetbe és a schengeni rendszerbe, amely néhány éven belül sikerülhet is nekik, hiszen fejlettségük, az eurót követő valutaárfolyamuk és több tényező alapján számított reálkonvergenciájuk olyan szinten áll, mint a belépés előtt több balti államé vagy a szlovákoké.

A három ország politikai rendszere hasonlatos, hiszen 1990 óta nem volt domináns elnöki párt, parlamenti-kancellári demokráciák, legtöbbször koalíciós kormányzás hozott kevésbé stabil, de kiegyenlítettbb döntési helyzeteket, ami javíthatja azok hatékonyságát. 2000 előtt a HDZ a horvátoknál, 2011 után egy ideig a SMER a szlovákoknál, illetve 2010 után a Fidesz a magyaroknál jelentett domináns politikai tényezőt, de a váltógazdasági inga visszaállt.⁴³

A következő évtized fogja azt megmutatni, hogy képesek lesznek-e a hármak a külföldi tőkének – FDI és EU költségvetés – kiszolgáltatót uniós perifériális országból egy modern tagállammá válni, ahol van saját

42 Döntő volt az, hogy a Dzurinda kormány elkötelezettségét a 2000-es évek közepén a Fico-kormány is tovább vitte, még ha több területen a reformlendület visszakorrigált. (Ld. Szlovákia és az euró, Közgazdasági Szemle 2019)

43 Az államfőt a magyaroknál a parlament szimpla többséggel megválaszthatja, míg a másik két országban ez közvetlen választással történik. Azonban az elnök mindhárom országban gyenge jogkörű, az egykamarás parlamentben a többségi elv szerint kormányoznak.

(hazai és kimenő) tőke és technológia képződés; ebből kifolyólag képesek a mostani külgazdasági orientációt diverzifikálni és versenyképesek maradni a jelenlegi kiszolgáló gazdasági és társadalmi szerkezettel az eurózána tagjaként is. Ebben a vonatkozásban Szlovákia további eurózána tagságának eredménye lesz igazán vizsgálálandó magyar szemmel, vagyis a valutaunió formális gazdasági hátrányait tudják-e politikai elemekkel – nyugatias hatékony közigazgatás és forrásfelhasználás, korrupciós versenytorzító viszonyok mérséklése – ellensúlyozni és egészséges egyensúlyi mutatók mellett felzárkózni.

Irodalomjegyzék:

- Aude Hapiot – Assem Slim. Regional gaps and regional policies, example of the Czech Republic and Slovakia, Portoroz, 2004.
- Berend T. Iván – Ránki György: Európa Gazdasága a 19. században, 413-416.o., Gondolat 1987.
- Bod Péter Ákos – Pócsik Orsolya – Neszmélyi György Iván: Az euró és a szlovák gazdaság, Közgazdasági Szemle, 2020 április;
- Csaba László: Válság, Valóság, Világ. Éghajlat Kiadó, (2018)
- Domonkos Endre: Közép- és Kelet-Európa gazdaságtörténete a két világháború között, 2016, Aposztróf Kiadó
- Gulyás Jászló: Az első jugoszláv állam felbomlásához vezető struktúrális problémák, in: Jelenkori Társadalmi és Gazdasági folyamatok, SZTE, 2009/2,
- Gulyás László: A csehszlovák állam első felbomlásának (1938-39) regionális vonatkozásai, in: Tér és Társadalom 17. évf. 2003/3.
- Gulyás László: Regionalizáció, regionalizmus és a nemzeti kérdés a titói Jugoszláviában, 1945-1980, in: Tér és Társadalom 23. évf. 2009/2.
- Hrobulák Zsolt, Doktori értekezés, Győr, 2017.
- Lőrinczné Bencze Edit: Horvátország 25 évvel az első szabad választások után, Mediterrán és Balkán Fórum, 2016, 1-2.
- Vargha Bálint Tamás – Németh Erzsébet – Pályi Katalin Ágnes: Mit mutatnak a versenyképességi rangsorok? Pénzügyi Szemle, 2019/3.

ÁLLAMI SEGÉLYEZÉSI GYAKORLAT AZ EURÓPAI UNIÓBAN

Bevezetés

A jóléti állam² egy olyan rendszer, amelyben az állam az esélyegyenlőség alapján méltányosan valósítja meg a vagyon és jövedelemelosztást, illetve segíti az alapvető életszükségleteket önerőből biztosítani képtelen személyeket. A szociális felelősségvállalás normái szerint védi és támogatja a polgárok gazdasági és társadalmi boldogulását. A modernkori Európában az államoknak, tevékenységük fenntartásához szükségük van a gazdasági szereplők által biztosított pénzügyi forrásokra is. A kormányoknak tehát érdeke a stabil gazdaság megteremtése. Ugyanakkor a gazdasági szereplőknek is érdeke, hogy jó kapcsolatokat ápoljanak a mindenkori hatalom képviselőivel azért, hogy szükség esetén támogatásban, illetve védelemben részesüljenek, másrészt, hogy lehetőségük legyen a gazdasági döntések befolyásolására.³ Ez a fajta konszenzusos etika⁴ egyfajta kooperáción alapul, amely több mint koordináció, az együttműködők ugyanis megválaszthatják a kölcsönös előnyökhöz vezető cselekvés irányát. A tagállamok által segélyezésre kerülő szervezetek kiválasztása ezért nem mindig a kormányok által képviselt polgárok érdekeit szolgálhatja, hanem azon lobbicsoportokét, amelyek a maguk külön érdekeit kívánják érvényre juttatni.

1 PhD Hallgató – KRE-AJK, Témavezető: Dr. Becsey Zsolt László, Egyetemi adjunktus, Társadalomtudományok és Nemzetközi Tanulmányok Intézete. A témában konzulens: Prof. Dr. habil. Miskolczi-Bodnár Péter C.Sc. Kereskedelmi Jogi és Pénzügyi Jogi Tanszék, dékán, tanszékvezető, egyetemi tanár

2 https://hu.wikipedia.org/wiki/Jóléti_állam

3 Gazdaság-etika-globalizáció: <http://mek.oszk.hu/15000/15054/15054.pdf>

4 David Gauthier: *Morals by Agreement* (Oxford: Oxford University Press, 1986), *Moral Dealing: Contract, Ethics, and Reason* (Ithaca, Cornell University Press, 1990)

A fogyasztóvédelem és a tisztességes verseny szervesen kapcsolódnak egymáshoz. A fogyasztói döntések meghozatalánál az eladó és a felhasználó közötti bizalom alapvető szerepet játszik, ugyanakkor a vásárolt termék, illetve szolgáltatás előállításának a környezetvédelmi, emberi és szociális háttere is egyre fontosabbá válik. A tisztességes árak kialakításához, valamint az átláthatóság és összehasonlíthatóság biztosításának céljából a fogyasztók érdeke megköveteli, hogy az államjogi szabályozással biztosítsa a verseny tisztaságát és szabadságát. Az 1996. évi LVII. Törvény a tisztességtelen piaci magatartás és a verseny korlátozás tilalmáról⁵ preambuluma kimondja, hogy a gazdasági hatékonyságot és a társadalmi felemelkedést szolgáló piaci verseny fenntartása közérdek. „A verseny tisztaságának és szabadságának biztosításához olyan versenyjogi rendelkezések elfogadása szükséges, amelyek tiltják a tisztességes verseny követelményeibe ütköző, illetve a gazdasági versenyt korlátozó piaci magatartást, valamint megakadályozzák a vállalkozásoknak a versenyre hátrányos összefonódását, gondoskodva a szükséges szervezeti és eljárási feltételekről is.” Az Európai Bizottság, bizonyos esetekben, ugyan engedélyezi az állami segélyezést, de széleskörű, ideiglenes állami támogatások jóváhagyására, fő szabályként, kizárólag katasztrófák és válságok idején kerülhet sor. A COVID-19 pandémia okozta gazdasági válság kezelése érdekében tapasztalható állami segélyezési gyakorlat azonban nem az európai szolidaritás jegyében történik, a német állami segélyek ugyanis messze meghaladják a többi tagállam által nyújtott támogatások volumenét, a kedvezményezett nagyvállalatok kiválasztása és a támogatások mértékének nagyarányú eltérése súlyosan megsértheti az európai belső piaci versenyt, és ez akár a gazdasági élénkítés rovására is mehet.

1. Tisztességes verseny

Az Európai Unió versenypolitikája⁶ a tisztességes verseny megőrzése és előmozdítása céljából arra törekszik, hogy a tagállamok tisztességes és egyenlő feltételeket biztosítsanak a vállalkozások számára. Ezért az Európai

5 <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99600057.TV>

6 https://europa.eu/european-union/topics/competition_hu, https://eur-lex.europa.eu/summary/chapter/competition.html?root_default=SUM_1_CODED%3D08&locale=hu

Bizottság figyelemmel kíséri és kivizsgálja a versenyt gátló gyakorlatokat, a vállalatok közötti összefonódásokat és az állami támogatásokat annak érdekében, hogy egyenlő versenyfeltételeket biztosítson, továbbá garantálja a fogyasztóknak a megfelelő piaci kínálatot és a tisztességes árakat. A verseny ugyanis gazdasági szervezőfunkció⁷ lát el: „a.) lehetővé teszi a fogyasztóknak, hogy saját szempontjaik szerint választhassanak a versengő eladók által kínált termékekből (jóléti funkció); b.) a termelőket abba az irányba befolyásolja, hogy a fogyasztói igényeket kielégítő termékek előállításába fektessék a rendelkezésükre álló erőforrásokat (allokációs funkció), c.) a terméket a lehető legalacsonyabb költségeken állítsák elő (hatékonysági funkció)”. A verseny dinamizálja a társadalmat, állandó innovációra készíti és biztosítja a gazdaság, a politika, a kultúra és a tudomány viszonylagos függetlenségét. „A versenyjog célja nem a direkt állami beavatkozás, hanem a versenyfeltételek meghatározása, hogy a piac szereplői a köz, a társadalom tagjai javára működjenek”.⁸

2. Állami segítyezés az Európai Unióban

Az Európai Unió tulajdonképpen három olyan speciális esetet⁹ ismer el,

7 Chikán Attila: Vállalatgazdaságtan, 82-106. oldal, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó- Aula, 1992

8 Tóth Tihamér: Az Európai Közösség versenyjoga JATE Press Szeged, Állami támogatások <https://edoc.pub/a-versenyjog-aktualis-kerdesei-pdf-free.html>

9 (1) Ha a Szerződések másként nem rendelkeznek, a belső piaccal összeegyeztethetetlen a tagállamok által vagy állami forrásból bármilyen formában nyújtott olyan támogatás, amely bizonyos vállalkozásoknak vagy bizonyos áruk termelésének előnyben részesítése által torzítja a versenyt, vagy azzal fenyeget, amennyiben ez érinti a tagállamok közötti kereskedelmet.

(2) A belső piaccal összeegyeztethető:

a) a magánszemély fogyasztóknak nyújtott szociális jellegű támogatás, feltéve, hogy azt a termék származásán alapuló megkülönböztetés nélkül nyújtják;

b) a természeti csapások vagy más rendkívüli események által okozott károk helyreállítására nyújtott támogatás;

c) a Németországi Szövetségi Köztársaság Németország felosztása által érintett egyes területei gazdaságának nyújtott támogatás, amennyiben a támogatásra a felosztásból eredő gazdasági hátrányok ellensúlyozásához szükség van. Öt évvel a Lisszaboni Szerződés hatálybalépését követően e pontot a

amelyekben válságmentes időkben is lehetőségük van a tagállamoknak az állami segízésre: (EU szerződés az EU munkamódszeréről – 107. cikkely¹⁰). Az Európai Unió 2018-as versenypolitikai jelentése¹¹ szerint „az Európai Bizottság az európai vállalatok és fogyasztók érdekében 2012 óta dolgozik az állami támogatások korszerűsítése elnevezésű reformcsomag végrehajtásán a versenyképes belső piac előmozdítása céljából. A reformcsomag lehetővé teszi a gazdasági növekedést és a munkahelyteremtést segítő állami támogatási intézkedések gyors

Tanács a Bizottság javaslata alapján elfogadott határozattal hatályon kívül helyezheti.

(3) A belső piaccal összeegyeztethetőnek tekinthető:

- a) az olyan térségek gazdasági fejlődésének előmozdítására nyújtott támogatás, ahol rendkívül alacsony az életszínvonal vagy jelentős az alulfoglalkoztatottság, valamint a 349. cikkben említett térségek gazdasági fejlődésének előmozdítására nyújtott támogatás, ezek strukturális, gazdasági és társadalmi helyzetére tekintettel;
- b) valamely közös európai érdeket szolgáló fontos projekt megvalósításának előmozdítására vagy egy tagállam gazdaságában bekövetkezett komoly zavar megszüntetésére nyújtott támogatás;
- c) az egyes gazdasági tevékenységek vagy gazdasági területek fejlődését előmozdító támogatás, amennyiben az ilyen támogatás nem befolyásolja hátrányosan a kereskedelmi feltételeket a közös érdekekkel ellentétes mértékben;
- d) a kultúrát és a kulturális örökség megőrzését előmozdító támogatás, ha az az Unión belüli kereskedelmi és versenyfeltételeket nem befolyásolja a közös érdekekkel ellentétes mértékben;
- e) a támogatás olyan egyéb fajtái, amelyeket a Tanács a Bizottság javaslata alapján hozott határozatával határoz meg.

10 1. fejezet: Versenyszabályok - 2. szakasz: Állami támogatások - 107. cikk (az EKSz. korábbi 87. cikke) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:12008E107&from=EN>

A BIZOTTSÁG 1407/2013/EU RENDELETE (2013. december 18.) az Európai Unió működéséről szóló szerződés 107. és 108. cikkének a csekély összegű támogatásokra való alkalmazásáról <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32013R1407&from=HU>

11 A BIZOTTSÁG JELENTÉSE AZ EURÓPAI PARLAMENTNEK, A TANÁCSNAK, AZ EURÓPAI GAZDASÁGI ÉS SZOCIÁLIS BIZOTTSÁGNAK ÉS A RÉGIÓK BIZOTTSÁGÁNAK 2018. évi jelentés a versenypolitikáról, 3. Oldal https://ec.europa.eu/competition/publications/annual_report/2018/part1_hu.pdf

végrehajtását. Ezen csomag részeként került bevezetésre az úgynevezett általános csoportmentességi rendelet¹² is, amelyet 2017-ben módosítottak.”

3. Korona-válság

A COVID-19 pandémia hatására kialakult gazdasági nehézségek felszámolása céljából az Európai Bizottság 2020. márciusában megengedte a tagállamok kormányainak a kritikus helyzetbe került piaci szereplők átmeneti állami segélyezését.¹³ A március 13-án elfogadott ideiglenes keretszabályzat (COVID-19 Temporary Framework¹⁴) lehetővé teszi, hogy a tagállamok saját erőből finanszírozzanak vállalatokat, amelyek a koronavírus miatt kerültek likviditási válságba. A beadott segélyezési kérvényeket a Bizottság hagyja jóvá és teszi közzé.¹⁵ A Bizottság utoljára 2008-ban hozott ilyen döntést,¹⁶ a pénzügyi válság miatt bajba került cégek

12 General Block Exemption Regulation (GBER) https://ec.europa.eu/competition/state_aid/legislation/practical_guide_gber_en.pdf

13 A BIZOTTSÁG KÖZLEMÉNYE Állami támogatási intézkedésekre vonatkozó ideiglenes keret a gazdaságnak a jelenlegi COVID-19-járvánnyal összefüggésben való támogatása céljából (2020/C 91 I/01) [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020XC0320\(03\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020XC0320(03)&from=EN)

14 https://ec.europa.eu/competition/state_aid/what_is_new/sa_covid19_temporary-framework.pdf

15 A támogatások listája nyilvános, az EU állami segélyezési regiszterében megtekinthető. EU State aid register, [https://ec.europa.eu/competition/state_aid/register/Coronavirus Outbreak List of Member State Measures approved under Article 107\(2\)b TFEU, Article 107\(3\)b TFEU and under the Temporary State Aid Framework](https://ec.europa.eu/competition/state_aid/register/Coronavirus%20Outbreak%20List%20of%20Member%20State%20Measures%20approved%20under%20Article%20107(2)(b)%20TFEU,%20Article%20107(3)(b)%20TFEU%20and%20under%20the%20Temporary%20State%20Aid%20Framework) https://ec.europa.eu/competition/state_aid/what_is_new/State_aid_decisions_TF_and_107_2_b_and_107_3_b.pdf „Transparency system” for regional aid for large investment Projects https://ec.europa.eu/competition/state_aid/register/msf_2017.pdf

16 A Bizottság közleménye – Az állami támogatásokról szóló szabályoknak a pénzintézetek vonatkozásában a jelenlegi pénzügyi világválsággal összefüggésben tett intézkedésekre történő alkalmazása (2008/C 270/02) [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52008XC1025\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52008XC1025(01)&from=EN) Communication from the commission — Temporary Community framework for State aid measures to support access to finance in the current financial and economic crisis (2009/C 83/01) http://ec.europa.eu/competition/state_aid/legislation/communication_2009_083_01_en.pdf

megsegítése céljából, az Európai Unió jelenleg hatályos Szerződésének 107(3) (b) cikkelyére hivatkozva. A Bizottság „engedékenysége” a piaci versenyen való egyenlőtlen részvételi esélyekhez vezethet, és azt eredményezheti, hogy az egyes tagállamok által preferált, és állami támogatásban részesült vállalatok előnyösebb helyzetbe jutnak, megsértve ezzel a tisztességes verseny szabályait. Ugyanakkor a jelenlegi gazdasági válságban az állami beavatkozások sok esetben egzisztencia-védő megoldásnak bizonyulhatnak, a tagállamok ugyanis ezzel biztosítják, hogy az általuk fontosnak ítélt gazdasági szereplők megmaradhassanak a piacon, támogatva ezzel a fogyasztók és a munkavállalók hosszú távú érdekeit.¹⁷

Az állami szerepvállalást ugyanis humán tényezők is befolyásolják. A koronavírus miatti munkahely-bezárások foglalkoztatási anomáliákhoz vezettek. A fogyasztók ugyanis egyben munkavállalók is, amennyiben elvesztik az egzisztenciájuk, csökken a fogyasztóképes kereslet, ami gátolja a gazdasági növekedést. A válságból való kijutáshoz, az összeurópai makroökonómiai-egyensúly visszaállításához szükség van gazdasági impulzusokra a fogyasztói kereslet növelése által. Az egészségügyi védőeszközök és a gyógyszerfejlesztés

ps://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:083:0001:0015:EN:PDF State aid: Overview of decisions and on-going in-depth investigations of Financial Institutions in Difficulty https://ec.europa.eu/competition/recovery/banking_case_list_public_en.pdf

17 A Magyar Gazdasági Versenyhivatal által követett alapelvek célja a hosszú távú fogyasztói jólét, a versenyképesség és a hatékonyság, amely végső soron a gazdasági növekedést és a foglalkoztatást, vagyis az életszínvonal emelését is segíti. https://www.gvh.hu/pfile/file?path=/alapelvek/elemzesek_alapelvek_fogyvedpolicy_2009_09.pdf1&inline=true

Az Alkotmánybíróság szerint a gazdasági verseny szabadsága nem alapjog, hanem „a piactudomány olyan feltétele, amelynek meglétét és működését biztosítani ... az államnak is feladata. „Az államnak természetesen joga van megfelelő alkotmányos indokok esetében arra, hogy a gazdasági versenyt korlátozza. A korlátozás azonban csak akkor alkotmányos, ha egyrészt nem valósít meg diszkriminációt, másrészt megfelelő jogszabályi szinten történik.”” A verseny önmagáért való korlátozása gyakran alapjogok sérelmével történik (pl. monopólium tulajdonjogának vagy szerződéses szabadságának korlátozása a versenytársak piacra lépésének vagy piacon maradásának biztosítása érdekében), ezért ilyenkor az alapjogi korlátozási tesztnek (szükségesség, arányosság) is teljesülnie kell. (Tpv. kommentár 35. old.)

íránt hirtelen megnövekedett igény szintén állami beavatkozást sürget. Az egészségügy támogatása és a termelés átállítása egészségügyi cikkek gyártására koordinált állami szerepvállalást követel meg az érintett termelők, az egészségügyi hatóságok, valamint a kormányok között.

A tagállamok azonban különböző mértékben, a gazdasági erejük függvényében és a mobilizálható forrás-lehetőségeik szerint, más és más összegekkel képesek támogatni a hazai cégeket. Az állami beavatkozások az Európai Unió alapelve szerint azonban csak rövid távúak és ideiglenesek lehetnek, elsősorban a humán és reál infrastruktúra biztosítására, illetve helyreállítására koncentrálhatnak és nem a vállalatok hosszú távú támogatására kellene, hogy irányuljanak, különben tartósan eltéríthetik a piaci viszonyokat, és tovább növelhetik a már így is magas átlagos állami tulajdonlást¹⁸ az Európai Unióban, ártva ezzel a verseny tisztaságának. Ezért van szükség az európai szintű koordinációra és a koordinált támogatási rendszer kidolgozására egy olyan közösségi alpból, amely azonos feltételeket biztosít és egyenlő kritériumok alapján áll rendelkezésére a tagállamok minden gazdasági szereplője számára. További versenypiaci aránytalanságokhoz vezethet az is, hogy a Bizottság a kartelljogi kereteket¹⁹

18 Dienes-Oehm Egon – Erdős István – Király Miklós – Martonyi János – Somssich Réka – Szabados Tamás: Az Európai Unió gazdasági joga I.: A belső piac és a közös kereskedelempolitika ELTE Eötvös Kiadó 2014 https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_527_eu_gazdasagi_jog/ch01.html Az államnak, illetve állami hatóságoknak biztosított speciális jogok – az aranyrészvényügylek 6. fejezet

19 „Az uniós versenyszabályok tiltják a tisztességtelen piaci magatartást, így többek között a vállalatok közötti jogellenes kapcsolatokat és megállapodásokat, az árak rögzítését és a piacok felosztását. Minden piaci szereplőnek jogában áll jelentenie a hatóságnak azokat az üzleti gyakorlatokat, melyek megítélése szerint korlátozzák a piaci versenyt. Ha bizonyítani tudja, hogy vállalkozása a piaci árnál magasabb árat fizetett valamiért, bevételvesztéséget könyvelt el kartelltevékenység miatt, vagy mert más cégek visszaéltek piaci fölényükkel, kártérítésért folyamodhat. A versenyjogi előírások nemcsak a vállalkozásokra vonatkoznak, hanem minden olyan szervezetre is, amely gazdasági tevékenységet folytat.” https://europa.eu/youreurope/business/selling-in-eu/competition-between-businesses/competition-rules-eu/index_hu.htm

Az EU versenyhatóságainak közös nyilatkozata: <https://ec.europa.eu/>

2020. április 8-tól bizonytalan időre felfüggesztette.

4. COVID-19 Ideiglenes Keret (Temporary Framework/TF)

Az Európai Bizottság 2020. április 3-án átmenetileg módosította, és kibővítette²⁰ az ideiglenesen adható állami segélyek (107(2)(b) (TFEU) típusait, így jelenleg tíz támogatási lehetőség²¹ áll a tagállamok rendelkezésére

competition/ecn/202003_joint-statement_ecn_corona-crisis.pdf, <https://www.noerr.com/de/newsroom/news/corona-pandemie-gemeinsame-erklarung-der-eu-wettbewerbsbehorden-zur-anwendung-des-kartellrechts>, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_618,

20 A BIZOTTSÁG KÖZLEMÉNYE ÁLLAMI TÁMOGATÁSI INTÉZKEDÉSEKRE VONATKOZÓ IDEIGLENES KERET A GAZDASÁGNAK A JELENLEGI COVID-19-JÁRVÁNNYAL ÖSSZEFÜGGÉSBEN VALÓ TÁMOGATÁSA CÉLJÁBÓL https://ec.europa.eu/competition/state_aid/what_is_new/TF_consolidated_version_as_amended_3_april_2020_hu.pdf https://ec.europa.eu/competition/state_aid/what_is_new/covid_19.html

21 1. Közvetlen támogatások, visszafizetendő előlegek vagy adókedvezmények formájában nyújtott támogatás. A támogatás teljes összege vállalkozásonként nem haladja meg a 800 000 EUR-t. A támogatás teljes összege a halászati és akvakultúra-ágazat esetében vállalkozásonként legfeljebb 120 000 EUR, az elsődleges mezőgazdasági termelés esetében pedig vállalkozásonként legfeljebb 100 000 EU.

2. Hitelgaranciák formájában nyújtott támogatás. A jelenlegi körülmények között a hirtelen likviditáshiánnyal küzdő vállalkozások likviditáshoz való hozzáféréseinek biztosításához megfelelő, szükséges és célzott megoldást kínálhatnak a korlátozott időtartamú és összegű állami hitelgaranciák.

3. Kedvezményes hitelkamatlábak formájában nyújtott támogatások. A jelenlegi körülmények között a hirtelen likviditáshiánnyal küzdő vállalkozások likviditáshoz való hozzáféréseinek biztosításához megfelelő, szükséges és célzott megoldást kínálhatnak a kedvezményes kamatlábak is.

4. A hitelintézeteken vagy más pénzügyi intézményeken keresztül garancia vagy hitel formájában nyújtott támogatás. Az állami garanciák és kedvezményes kamatlábak formájában támogatás nyújtható a hirtelen likviditáshiánnyal küzdő vállalkozásoknak. Ez történhet közvetlenül, vagy hitelintézeteken és más, pénzügyi közvetítőként eljáró pénzügyi intézményeken keresztül.

5. Rövid lejáratú exporthitel-biztosítás. A rövid lejáratú exporthitel-biztosításról szóló bizottsági közlemény úgy rendelkezik, hogy a piacképes kocká-

a koronavírus miatt válságba került vállalkozások megsegítésére. A TF

zatok nem fedezhetők a tagállamok által támogatott exporthitelbiztosítással. A jelenlegi COVID-19-járvány nyomán, illetve miután nyilvános konzultációt folytatott a jelenleg piacképes kockázatú országokba irányuló exportra vonatkozó rövid lejáratú exporthitel-biztosítás rendelkezésre állásáról, a Bizottság megállapította, hogy általában véve nincs elegendő magánbiztosítási kapacitás a rövid lejáratú exporthitelekre, valamint, hogy átmenetileg nincs fedezet a piacképes kockázatokra.

6. A COVID-19 szempontjából releváns kutatáshoz és fejlesztéshez nyújtott támogatás A jelenlegi egészségügyi veszélyhelyzetből eredő válság kezelése érdekében alapvetően fontos, hogy a COVID-19 szempontjából releváns kutatás-fejlesztést (K+F) az EUMSZ 107. cikke (3) bekezdésének c) pontján alapuló meglévő lehetőségeken túl is elősegítsük.

7. Tesztelési és felskálázási (upscaling) infrastruktúrákhoz nyújtott beruházási támogatás Alapvetően fontos, hogy az EUMSZ 107. cikke (3) bekezdésének c) pontján alapuló meglévő lehetőségeken túl is támogassuk azokat a tesztelési és felskálázási infrastruktúrákat, amelyek hozzájárulnak a COVID-19 szempontjából releváns termékek fejlesztéséhez.

8. A COVID-19 szempontjából releváns termékek előállítására irányuló beruházási támogatás. Alapvetően fontos, hogy a COVID-19 szempontjából releváns termékek előállítását az EUMSZ 107. cikke (3) bekezdésének c) pontján alapuló meglévő lehetőségeken túl is elősegítsük. E termékek a következők: a releváns gyógyszerek (köztük az oltóanyagok) és kezelések, valamint ezek intermedierei, hatóanyagai és alapanyagai; orvostechnikai eszközök, kórházi és orvostechnikai felszerelések (beleértve a lélegeztetőgépeket, védőruházatokat és védőeszközöket, valamint a diagnosztikai eszközöket) és a szükséges alapanyagok; fertőtlenítőszeres és köztes termékek, valamint az előállításukhoz szükséges vegyipari alapanyagok; adatgyűjtési/-feldolgozási eszközök.

9. Adó és/vagy társadalombiztosítási járulékok elhalasztása formájában nyújtott támogatás. Az adók és/vagy a társadalombiztosítási járulékok megfizetésének elhalasztása hasznos eszköz lehet a vállalkozások (és köztük az önfoglalkoztató személyek) likviditási korlátainak csökkentésére és a munkahelyek megőrzésére. Ha az ilyen halasztások általános hatályúak, és nem részesítenek előnyben bizonyos vállalkozásokat vagy bizonyos áruk előállítását, akkor nem tartoznak az EUMSZ 107. cikke (1) bekezdésének hatálya alá. Ha azonban például bizonyos ágazatokra, régiókra vagy vállalkozástípusokra korlátozódnak, akkor az EUMSZ 107. cikkének (1) bekezdése értelmében támogatásnak minősülne.

10. Munkavállalók utáni bértámogatás formájában nyújtott támogatás a COVID-19-járvány alatti elbocsátások elkerülése érdekében. Előfordulhat, hogy

által lehetővé tett állami segélyek elsősorban olyan ágazatoknak kívánnak azonnali segítséget adni, amelyek közvetlenül érintettek a pandémia által okozott válságban, mint például a közlekedés, a turizmus, a vendéglátás és a kiskereskedelem. A keretszabály alapján benyújtott támogatási intézkedéseket a Bizottság a gazdasági szükséghelyzetre tekintettel gyorsan jóváhagyja. A támogatások eredetileg 2020. december végéig nyújthatók. 2020. februárja és májusa között az Európai Bizottság több száz esetben²² engedélyezte a tagállamoknak az állami segélyezést, amikre főleg közvetlen támogatás formájában, valamint állami garanciavállalás keretében került sor a válság sújtotta szektorokban tevékenykedő kis- és közepes vállalkozások, valamint nagyvállalatok életben tartása céljából.

5. Helyreállítási Stratégia (Next Generation EU)

Már a 2020. március 26-i európai videókonferencia-csúcson²³ megegyeztek a tagállami vezetők arról, hogy egy koordinált újjáépítési stratégiára²⁴ van szükség, amely magában foglal egy átfogó gazdaságélénkítési tervet és az eddigi példa nélküli beruházási szükségletet. Az EU tagállamok vezetői az Európai Tanács vezetőjét, Charles Michel-t, és a Bizottság elnökét, Ursula von der Leyent hatalmazták fel az akcióterv kidolgozására, amely a Zöld és Digitális Európa projektet hivatott tovább vinni, az EU-t hosszútávon erősíti, biztosítja annak gazdasági növekedését.

a tagállamok a munkahelyek megőrzése érdekében hozzá kívánnak járulni az olyan vállalkozások (és köztük az önfoglalkoztató személyek) bérköltségeihez, amelyek (akik) a COVID-19 kitörése miatt egyébként munkavállalókat bocsátanának el. Amennyiben az ilyen támogatási programok a gazdaság egészében alkalmazandók, nem tartoznak az állami támogatások ellenőrzésére irányadó uniós szabályok hatálya alá. Ha azonban e programok vállalkozások számára szelektív előnyt nyújtanak, ami akkor fordulhat elő, ha bizonyos ágazatokra, régiókra vagy vállalkozástípusokra korlátozódnak, akkor az EUMSZ 107. cikkének (1) bekezdése értelmében támogatásnak minősülnek.

22 State Aids cases by date - Last 3 months https://ec.europa.eu/competition/eojade/isef/index.cfm?fuseaction=dsp_sa_by_date

23 <https://www.consilium.europa.eu/media/43085/26-vc-euco-statement-de.pdf>

24 https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/communication_-_a_european_roadmap_to_lifting_coronavirus_containment_measures_0.pdf

Charles Michel a következő prioritásokat jelölte meg a krízisből való kilábaláshoz: működőképes belső piac, stabil beruházási stratégia, az EU külső felelősségvállalása és az Unió gazdasági kapcsolatainak javítása, az EU ellenállóképességének erősítése, valamint a jó kormányzás. „Azt szeretnénk elérni, hogy mindezen területen az EU felelősséget vállaljon és abba a helyzetbe kerüljön, hogy a kihívásoknak, amelyekkel konfrontálódik, meg tudja felelni.”

A 2020. április 23-i európai videokonferencia-csúcson döntés született a „corona-phasing-out” intézkedésekről és az újjáépítési stratégiáról (Recovery Fund²⁵). A tagállamok állam- és kormányfői megegyeztek egy 500 milliárd euros segélycsomagról a válságba került vállalatok dolgozói,²⁶ a vállalatok és az eladósodott államok megsegítésére. A stratégia célja az európai gazdaság kiségitése a korona pandémia által okozott recesszióból, hiszen a több hónapos „gazdasági tartalékláng” a cégek és a lakosság jelentős eladósodásához, valamint fogyasztás-visszaeséshez, energiafelhasználás-csökkenéshez és munkanélküliséghez vezetett.

A csomag három elemet tartalmaz: az Európai Befektetési Bank (EIB) hiteleit szükségben szenvedő vállalatok részére, az euro-mentő hálózat (ESM) segélyeit tagállamok számára és még egy jóváhagyandó rendeletet a „Kurzarbeit” (rövidített munka) támogatására, amelynek részleteit a Bizottság dolgozza ki. Kérdésként merül fel, hogy az EU egésze, vagy csak az Eurocsoport vegyen fel nemzetközi hitelt az újjáépítési alap feltöltésére, amelyet majd szétosztanak a koronavírus kitörése miatt súlyos

25 <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-eu-france-idUSKCN21R3G8>

26 A bértámogatást a támogatási kérelmet követő legfeljebb tizenkét hónapos időtartamra nyújtják olyan munkavállalók után, akiket egyébként az üzleti tevékenység COVID-19-járvány miatti felfüggesztése vagy csökkentése következtében elbocsátottak volna; a támogatás feltétele továbbá, hogy a szóban forgó munkavállalókat a támogatás teljes tárgyidőszakában folyamatosan foglalkoztatják. A bértámogatás havi összege nem haladhatja meg a szóban forgó munkavállalók havi bruttó (munkáltatói társadalombiztosítási járulékkal együtt számított) fizetésének 80%-át. A tagállamok – különösen az alacsony bérkategóriába tartozók érdekében – a támogatási intenzitás számítására alternatív módszereket, például a nemzeti átlagbér vagy a minimálbér alkalmazását is bejelenthetik, amennyiben a támogatás arányossága nem sérül. („Kurzarbeit” – rövidített munka)

válságba került tagállamok régióinak, illetve válság sújtotta szektorainak. A válság kezelésénél ügyelni kell arra, hogy az Európai Parlament (EiP) is bevonásra kerüljön, mert az EU Szerződés 122. cikkelye²⁷ szerint jelenleg a Bizottságnak és a Tanácsnak csak tájékoztatási kötelezettsége van az EiP felé. Ezért fontos a keretek precíz megállapítása, és egy, minden tagállam számára elfogadható modell kidolgozása, amely összhangban lesz az EU következő középtávú pénzügyi keretével is. A támogatásokat és hiteleket ugyanis egyensúlyban kell tartani. Németország például továbbra sem támogatja az egyes tagállamok által felvett hiteltartozások garanciájának európai szinten való átvállalását (Eurobond), őket később egyéni befizetési visszatérítésekkel (ún. rabatt)²⁸ „győzték meg”.

A versenypolitikáért felelős bizottsági alelnök, Margrethe Vestager²⁹ a COVID-19 krízist a lehető leggyorsabban, ugyanakkor koordinált keretek között szeretné áthidalni, ezért a lehető legrugalmasabban kívánja kezelni az állami segélyezést, mert úgy véli, hogy a gazdaságnak a jelenlegi nehéz időszakban minden segítségre nagy szüksége van. Ezt a rugalmasságot a tagállamok ki is használják.

6. Állami segélyezés Németországban

A COVID-19 pandémia okozta gazdasági válság Németországban elsősorban a gazdaságilag fejlettebb régiókat sújtotta, a keletnémet tartományokban a regisztrált hivatalos esetek száma és a mortalitási ráta

27 <https://dejure.org/gesetze/AEUV/122.html>

28 A 2021–2027-es időszakra vonatkozóan évente egyösszegű korrekció útján csökkenni fog Dánia, Németország, Hollandia, Ausztria és Svédország éves GNI-alapú hozzájárulása. Az érintett tagállamok az éves GNI-alapú hozzájárulásuk bruttó csökkentésében részesülnek. Ezeket a bruttó csökkentéseket az összes tagállam a saját GNI-je szerint finanszírozza. • Dánia: 377 millió EUR; • Németország: 3 671 millió EUR; • Hollandia: 1 921 millió EUR; • Ausztria: 565 millió EUR; • Svédország: 1 069 millió EUR.

29 „Ami a versenyjogi szabályok érvényesítését illeti, a legfontosabb kihívás abban áll, hogy gyorsan és hatékonyan tudjunk fellépni annak érdekében, hogy a versenyt fenyegető veszélyeket megfelelő időben tudjuk kezelni, és tudatában legyünk a versenyt fenyegethető új stratégiáknak. „A 2018-as versenyjogi jelentés előszava https://ec.europa.eu/competition/publications/annual_report/2018/fw_hu.pdf

is jóval alacsonyabb, mint a délnémet régiókban, ahol például a teljes autógyártás, a bútorforgalmazás és a légiközlekedés is egy időre leállításra került. Az állam által átvállalt „Kurzarbeit” (rövidített munka) finanszírozása jelentős terhet ró a német munkanélküliségi segélyezési kasszára.

A német korona-segélyek nemzeti szinten két forrásból valósulnak meg, azaz állami és tartományi támogatásokon keresztül. Az Európai Bizottság 2020. áprilisában hagyta jóvá a kis- és közepes vállalkozásoknak nyújtandó német segélycsomagot (Bundesregelung Kleinbeihilfen 2020³⁰) és a hitelekre vonatkozó szabályozást (Bundesregelung Darlehen 2020³¹), amelynek alapján alacsony kamatozású rövidtávú hitelek nyújthatók mind szövetségi, mind pedig regionális és kommunális szinten az erre a célra alapított speciális bankokon keresztül (Förderbanken). A Kreditanstalt für Wiederaufbau³² kedvezményes kamatozású hiteleket kínál³³ a koronakrízis miatt pénzügyi nehézségbe jutott vállalatoknak likviditásuk javításra, folyó költségeik fedezésére. A hitelt a saját banknál vagy takarékszövetkezetenél lehet igényelni.

A Bizottság azt is jóváhagyta, hogy a Condor német légitársaság által felvett 550 millió euros kölcsönhöz a szövetségi kormány állami garanciát nyújthasson.³⁴ A légitársaság a Thomas Cook Group 2019-es csődje miatt jutott nehéz likviditási helyzetbe, a német kormány 380 millió eurós segély csomagját a Bizottság 2019. októberében a 107. cikkelyre vonatkozva

30 https://www.wirtschaft.nrw/sites/default/files/asset/document/2020_03_24_kleinbeihilfenregelung_2020.pdf

31 <https://gebs.info/regelung-zur-voruebergehenden-gewahrung-von-beihilfen-fuer-niedrigverzinsliche-darlehen-im-zusammenhang-mit-dem-covid-19-ausbruch>

32 <https://www.kfw.de/KfW-Konzern/Newsroom/Aktuelles/KfW-Corona-Hilfe-Unternehmen.html>

33 https://www.kfw.de/KfW-Konzern/Newsroom/Aktuelles/KfW-Corona-Hilfe-Unternehmen.html?kfwmc=vt.sea.bing.SEA_VT_Erweitern_Corona-Hilfe_GC.Corona_Darlehen_GC_exact.corona%20kredit%20unternehmen&wt_cc1=erweitern&wt_cc2=kon%7Cnewsroom&wt_cc3=79165219918171_79164959682345_bb_c

34 A légitársaság nem kaphatott közvetlen támogatást, mert az nem nyújtható olyan vállalkozásoknak, amelyek 2019. december 31-én (az általános csoportmentességi rendelet értelmében15) már nehéz helyzetben lévőnek minősültek. A garanciát legkésőbb 2020. december 31-ig nyújtják.

már támogatta. A koronavíruság súlyosbította a légitársaság helyzetét, hitelfelvételre kényszerült, amelyhez, a Bizottság jóváhagyásával, német állami garanciát kapott.

A likviditási mélypontra jutott Lufthansa megsegítése céljából egyre nagyobb nyomás nehezedett a konszern vezetőségére, hogy engedélyezze az állami részesedést (arany részvény) a légitársasági vállalatban, illetve a német kormányra, hogy támogatást nyújtson a stratégiai fontosságú vállalatnak. A kialakult válsághelyzetben ugyanis még az is kérdésessé vált, hogy a flotta újra repülhet-e. A korábban foglalt jegyek visszaváltása ügyében is döntést kellett hozni, ami jelentős pénzügyi terhet rótt a vállalatra. A pénzügyi nehézségek rendezése céljából a német kormány 2020. május 25-én az Európai Bizottság engedélyét kérte a Lufthansa 9 milliárd euros támogatására, a vállalati részvények 20 százalékának átvételéhez.

7. Német EU Elnökség

Németország 2020. július elsejétől tölti be az Európai Unió Tanácsának soros elnökségét. Az elnökségi munkaterv központi témája az Újjáépítési Alappal (NGU) kapcsolatos kritériumok minél gyorsabb kidolgozásának szorgalmazása, az alap fedezetül szolgáló 750 millió eurós EU hitelfelvétel feltételeinek tisztázása, a belső piac gyors helyreállításának támogatására irányuló tevékenységek előmozdítása, az EU globális jövőjére vonatkozó elgondolások mederbe terelése, amelyben fontos szerepet kap az EU harmadik országoktól való függőségének csökkentése, valamint a beszállítói hálózatok újragondolása. A programban szerepel továbbá az európai munkanélküliségi biztosítás feltételeinek (SURE³⁵) és egy erős fogyasztóvédelmi Agendának kidolgozása is. Legnagyobb feladat a krízis által leginkább sújtott területek és szektorok feltérképezése lesz (Bedarfsanalyse), amelyhez a tagállami statisztikai hivatalok szolgáltatnak adatokat a Bizottságnak.

Az NGEU-ban kijelölt programokhoz rendelt összegekhez való hozzájárulás konkrét feltételeiről a krízis által leginkább sújtott területek és szektorok pontos feltérképezését követően, továbbá a középtávú pénzügyi

35 <https://www.zdh.de/fachbereiche/europapolitik/europa-aktuell/eu-kommission-stellt-kurzfristige-arbeitslosenrueckversicherung-sure-vor/>

perspektíváról (MFF³⁶) a 2020. július 17–21-i maratoni rendkívüli európai tanácsi ülés döntött.³⁷ Az EU költségvetési kerete (EU28) jelenleg 1136 milliárd euró. A következő, 2021-ben kezdődő periódusra megszavazott keret (EU27) 1074 milliárd eurót tesz ki. Ezen túlmenően a COVID-19 válság hatásainak felszámolására az állam és kormányfők egy 750 milliárd eurós, úgynevezett következő generációs alap elkülönítéséről döntöttek, ami egy 360 milliárdos hitelkeretet és egy 390 milliárdos vissza nem térítendő támogatást foglal magában. Az Alap elosztásához benyújtott nemzeti programokat az Európai Bizottság véleményezi, ezt követően a Tanács hagyja jóvá.

A következő pénzügyi keret kiegészítéseként, az Európai Unió bevételi forrásainak növelését szolgálják majd az EU egyéb bevételi forrásai³⁸ is, azaz a vámok mellett és a tervezett digitális illeték, karbonizációs járulék, valamint a műanyag hulladékadók. A válság utáni helyreállításnak a környezetbarát és digitális Zöld Európa (Green Deal³⁹) felépítését kell szolgálnia, és a schengeni egyezmény eddig elért vívmányait erősítenie, ezt a célt segítik a rendkívüli tanácsi ülésen elfogadott eszközök. A segélyek és támogatások kifizetésekor továbbra sem lehet megkerülni a jogállamisági kritériumot.

A helyreállítási és ellenállóképességet növelő intézkedésekről szóló döntéssel az Európai Uniónak sikerült megőriznie hitelességét. Tagállamai kiállták a szolidaritási próbatételt,⁴⁰ hiszen a közös jövőért és a kilátásba

36 A 2021–2027-es időszakra vonatkozó többéves pénzügyi keret szerkezete: Egységes piac, innováció és digitális gazdaság; Kohézió és ellenállóképességet javító eszközök: gazdasági, társadalmi és területi kohézió; Természeti erőforrások és környezetvédelem; Migráció és határigazgatás; Biztonság és védelem; Szomszédság és a világ; Európai közigazgatás. https://ec.europa.eu/info/strategy/eu-budget/documents/multiannual-financial-framework/2021-2027_en

37 <https://www.consilium.europa.eu/media/45139/210720-euco-final-conclusions-hu.pdf>

38 https://ec.europa.eu/info/strategy/eu-budget/revenue/own-resources_en#other

39 https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_hu

40 Iván Gábor az Európai Unió Tanácsának általános politikai igazgatója, a Magyar Közgazdasági Társaság Európai Unió Szakosztályának alelnöke

helyezett egyénre szabott többlet-támogatásokért (illetve rabattért) cserébe hajlandók voltak engedményeket tenni. Az egyezség fontos lépés szimbolizált az Európai Unió mélyítése felé haladó úton, a tagállamok ugyanis elindultak egy adósságunió irányába, azaz megtették a fiskális unió felé vezető első lépéseket. Megnyílt az út újabb típusú saját források bevezetése előtt is (importált fogyasztási cikkek karbonintenzitására vonatkozó járulék, a nem újra feldolgozható műanyag csomagolási hulladék súlya alapján kiszámított adó, légi és a tengeri közlekedési kibocsájtási adó, pénzügyi tranzakciós adó, digitális illeték). A helyreállítási alappal kapcsolatos további lépések a tagállamok (hitelfelvétel-ratifikáció) és az Európai Parlament (MFF, valamint az új saját források elfogadása) kezében vannak. Annak ellenére, hogy az NGEU elosztása döntő mértékben a déli államok megsegítését szolgálja, összességében elmondható, hogy minden tagállam jól járt, azaz valamilyen módon és szinten kompenzálva, többlettámogatási ígéretet kapott. 2021 közepéig az európai uniós támogatásokon túl a tagállamok is nyújthatnak segítyeket a hazai gazdaság talpra állításához. A jóváhagyott programok alapján bevezetett intézkedések listáját a tagállamoknak eredetileg 2020. december 31-ig kell benyújtaniuk a Bizottságnak. A Bizottság a járványhelyzetre tekintettel 2020. október 13-án fél évvel, azaz 2021. június 30-ig hosszabbította meg a TF-et, a feltőkésítési határidőt pedig 2021. szeptember 30-ra módosította, azonban továbbra is fenntartja az újabb meghosszabbítási lehetőséget. A járvány hatására a belső piacon kialakult kedvezőtlen gazdasági hatások mérséklése érdekében tehát kiemelkedően fontos, hogy a tagállamok és az uniós intézmények összehangolt gazdasági válaszintézkedéseket tegyenek és a jóléti súlypontok ne tolódjanak el irracionális mértékben. A közös garanciával vállalt hitelt ugyanis mindenkinek vissza kell fizetnie.

Irodalomjegyzék:

Richard Whish: Versenyjog HVG-ORAC Bp. 2010. (Az eredetit 2009-ben az Oxford University Press adta ki) különösen a 6.5 fejezet A 87-89. cikk – Állami támogatások 240-241. old. <http://www.bclwg.org/members/richard-whish>

Massimo Motta: Versenypolitika – Elmélet és gyakorlat Gazdasági Versenyhivatal Bp. 2007 (Az eredetit 2004-ben a Cambridge University

- Press adta ki) A versenypolitika céljai 19. old. <https://www.barcelonagse.eu/people/motta-massimo>
- Tóth Tihamér: Az Európai Közösség versenyjoga* JATE Press Szeged Állami támogatások 233-248. old. <https://edoc.pub/a-versenyjog-aktualis-kerdesei-pdf-free.html> https://www.parlament.hu/documents/10181/595001/Infojegyzet_Horváth_Gyula2016_69_versenjog.pdf/603e633d-af37-482f-9028-6ac2d7c60208
- Horváth Gyula: Regionális támogatások az Európai Unióban* Oiris Bp. 2011 A régiók szerepe a bővülő Európai Unióban, Pécs, MTA Regionális Kutatások Központja, 2000 <http://www.regscience.hu:8080/xmlui/handle/11155/1438>
- Berke – Burián – Boytha – Dienes-Oehm – Király – Martonyi – Mádl: Az Európai Közösség kereskedelmi joga* KJK Bp 1998. Állami támogatások 238-258. old.
- Berke – Boytha – Dienes-Oehm – Király – Martonyi – Mádl: Az Európai Közösség kereskedelmi joga* KJK-KERSZÖV Bp 2003. III. Fejezet (szerzője Berke Barna), 6. A tagállamokra vonatkozó EK versenyjog 286-318. old., 7. A versenyjog és a versenyhatóság az EK külgazdasági kapcsolataiban 319-329.
- Dienes-Oehm Egon – Erdős István – Király Miklós – Martonyi János – Somssich Réka – Szabados Tamás: Az Európai Unió gazdasági joga I.: A belső piac és a közös kereskedelempolitika* ELTE Eötvös Kiadó 2014 https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_527_eu_gazdasagi_jog/ch01.html Az államnak, illetve állami hatóságoknak biztosított speciális jogok – az aranyrézsvény ügyek 6. fejezet
- Állami támogatások (Szerkesztő: Nyikos Györgyi)* Nordex Nonprofit Kft. – Dialóg Campus Kiadó, ISBN 978-615-5920-29-5 (elektronikus) https://akfi-dl.uninke.hu/pdf_kiadvanyok/Web_PDF_Allami_tamogatasok.pdf
- D.G. Goyder: EC Competition Law* (Oxford EC Library 1998) 22. Community Law and National Law, 23. Member States and EC Competition Rules 522-539, 24. EC Competition Law in context of World Trade 544-553. <http://www.gbv.de/dms/spk/sbb/toc/589718185.pdf>
- Barry J Rodger & Angus Macculloch: Competition Law and Policy* Cavendish Publishing Ltd. London Sidney 1999. 7. State Aid and State Regulation 255-281.

*Chikán Attila: Vállalatgazdaságtan, 82-106. oldal, Közgazdasági és Jogi
Könyvkiadó – Aula, 1992*
REGIONÁLIS ÁLLAMI TÁMOGATÁSOK[https://www.europarl.europa.
eu/ftu/pdf/hu/FTU_3.1.8.pdf](https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/hu/FTU_3.1.8.pdf)

Darázs Eszter

GÖRÖG VÁLSÁG – A CIPRASZ KORMÁNY DIPLOMÁCIAI MANŐVEREI

A világot sújtó 2008-as pénzügyi válságot követő években az egyik legtöbbet tárgyalt téma a görög válság volt. Az utóbbi években azonban biztató ütemben kezdett növekedni Görögország GDP-je, a harmadik és egyben utolsó mentőcsomagnak köszönhetően fejlődésnek indult az ország gazdasága, ennek köszönhetően 2018 augusztusa óta újra a piacról finanszírozhatja a továbbra is tetemes összegű adósságát, továbbá a hitelminősítők értékelése alapján is kezd presztízse pozitív irányba – bár még kötvényei nem befektetésre ajánlottak – emelkedni. A felminősítés annak is szól, hogy 2018 augusztusa után csak piacról újítja meg lejáró hiteleit, emellett csökken az adósságrátája és pluszos a költségvetése is – gazdasági növekedés és viszonylag jó folyó fizetési mérleg mellett.

Azonban nem szabad elfelejteni, milyen súlyos gazdasági megszorításokon ment keresztül az ország, melyekhez a 2008-ban kitört pénzügyi világválság idején kiderült adatok vezettek, amik csak kicsit késleltetve, 2010-ben lepleződtek le. E tényről megoszlanak a vélemények, több elmélet szerint addig lehetett titokban tartani az akkorra hatalmassá duzzadó gazdasági és pénzügyi hiányosságokat.

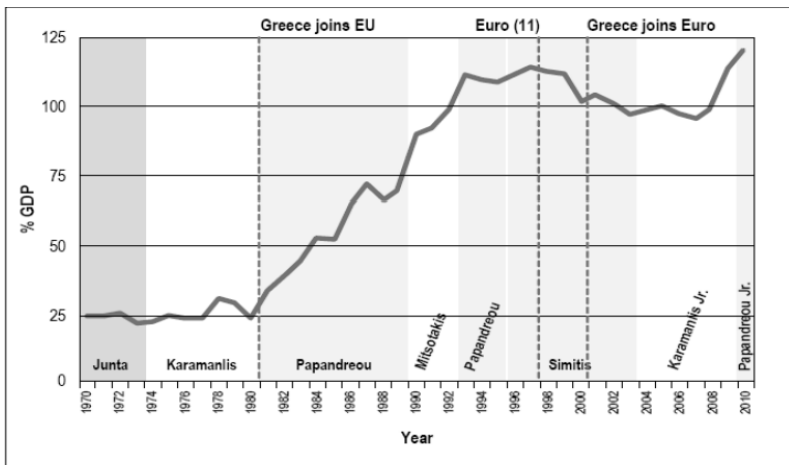
A megközelítőleg 290 milliárd eurós segélycsomagokért cserébe ellentmondást nem tűrő megszorításoknak kellett alávetnie magát a görög népnek is, melynek nem elhanyagolható társadalmi következményei keletkeztek.

1. A válságot megelőző időszak

Az görög válság kialakulásának indokait az utóbbi évek során a terület kutatási eredményeivel, azok fejlődésével a következőképpen változott: Nikos Chrysoloras értelmezésében azt állítja, hogy az eurózóna országai a 2008-as Lehman Brothers bedőléséhez hasonlítva, a „mérgező ország”

jelzővel alaptól negatív megítélést kaptak. Yannis Varoufakis munkájában úgy egészíti ki, hogy ez az Európai Unió csatlakozással, a közös valuta bevezetésével, illetve a 2004-es Olimpiával áll összefüggésben. Györffy Dóra áttörő kutatómunkája már úgy jellemzi a válság előtti Görögországot, hogy az állam legitimitását a hatékony kormányzás helyett a munkahelyek biztosítására, a népszerűség növelése érdekében tett osztogatásra és a fogyasztás növelésére alapozta. Ezen cselekmények egy kedvezőtlen üzleti környezetet hoztak létre a magánszektor részére. Mindez azt mutatja, hogy a téma megértéséhez egy pontosabb, átfogó vizsgálatra van szükség.

Görögország 1981-ben nyert felvételt az Európai Unióba, csatlakozása többek között a demokrácia megvédésének érdekében valósult meg. A PASZOK párt által felállított baloldali Andreas Papandreou kormány (1981–1989) a belépést követően a „jóléti állam” ideológiáját követve első lépésként az állami béreket közel 90%-kal, a nyugdíjakat 76%-kal növelte meg. Papandreou továbbá jelentős államosításokat hajtott végre a csőd szélén lévő vállalatoknál és számos új állami szervezetet hozott létre. Azonban az állam terjeszkedése nélkül ment végbe, hogy adóbevételeket növeltek volna, ezáltal a teljes kormányzási időszakra a magas költségvetési hiány és az egyre nagyobb mértékben növekvő adósság volt a jellemző. (Chrysoloras, 2013, 12. o.)

Forrás: Kouretas (2010, 403. o.)

Az első ábrán látható, hogy Papandreou kormányzását a konzervatív New Democracy párt vezetője, Mitsotakis kormányfő követte, aki olyan reformokat vezetett be, melyekkel megpróbálta csökkenteni a felgyülemlett államadósságot: privatizációval és a költségek csökkentésével, azonban ezek a lépések a görög lakosság szemében népszerűtlennek bizonyultak. További rohamos ütemben nőtt az adósság a soron következő PASZOK párti Papandreou és Simitis kormány alatt, ahol az eurózónába bekerülés érdekében folytatták a privatizációs folyamatokat és a költségvetési konszolidációt. (Chrysoloras, 2013, 13. o.)

A következő fontos mérföldkő a Gazdasági és Monetáris Unióhoz való csatlakozás volt, mivel a korábban használt pénznem, a drachma túl gyengének bizonyult, ezt a lépést a társadalom egyhangúlag támogatta. Az 1990-es évek végére sikerült 3% közelébe szorítani az addigi 10%-ot meghaladó hiányt, így 2001-ben Görögország felvételt nyert az euróövezetbe.

Mint az később kiderült, az országnak soha nem sikerült elérnie a 3%-os küszöböt, továbbá a 60%-os követelményt is jóval meghaladta államadóssága. (Györffy, 2014, 31. o.) Az ország nemcsak valós adatokat mutatott be, hanem úgynevezett „kreatív könyvelést”. (Artner, 2012, 166. o.)

A közös valuta bevezetésének időpontjával egyeztethető össze a magas költségvetési hiány állandósulása, azonban abban az időszakban a kamatok jelentős csökkenésével hosszú ideig nem generált újabb adósságnövekedést, mivel lecserélték a korábbi magas kamatozású adósságokat ezzel jelentős megtakarításokhoz jutva. A kormány tovább növelte a béreket és a jóléti transzfereket is, mintegy kompenzációként az előző évek szigorú költségvetési intézkedései végett. (Artner, 2012)

Tovább vizsgálva a válság lehetséges belső okait, az Európai Bizottság egyik felmérése arra mutatott rá, hogy Görögországban rendkívül magas az adminisztrációs költség. Ez fordított arányban áll a szabályozások volumenével mert a korrupció rendkívül elterjedt és köztudott volt. Az OECD felmérése szerint az eurózónán belüli országok közül Görögországban a legkevésbé hatékony az adó beszedése. (OECD, 2010, 9. O.) Megfigyelhető a GMU más tagországaiban is a folyó fizetési mérleg egyenlőtlensége, de Görögországban ez a mutató az euró bevezetése után az 1990 és 1998 között a leszorított 3%-ról 2007–2008-ra a GDP 14%-ára emelkedett. (OECD 2009)

2001-től a GMU harmadik szakaszában való belépésétől 2007-ig folyamatosan növekedett az államadósság. Évente becslések szerint 7-12 milliárd euróval, egyetlen kivétel volt ez alól a 2004-es év, amikor még többel, 16 milliárd euróval. Ez volt az athéni Olimpia rendezésének éve. A „kis nemzet csodája” mondás alapján a 2004-es athéni Olimpia közel 12 milliárd dollárba került, ami dupláját jelentette a kezdeti tervezett összeghez képest. Ráadásul ez az összeg még nem tartalmazta a játékok kezdete előtti utolsó hónapokban az építőipari társaságok megállás nélkül, éjszaka is kivilágításban való munkavégzési költségeit. Az eddig felsorolt tények még nem elégségesek ahhoz, hogy teljes képet kapjunk a kirobbant válsághoz vezető okokról.

A görög válságot igaz, hogy a 2008-as gazdasági világválság robbantotta ki, azonban fő okai a görög gazdaság belső problémái voltak, mint például a tartós költségvetési hiány, a magas külső adósságállomány, a nagyarányú munkanélküliség, vagy a szegénység, melyek leginkább jellemezték az országot, összehasonlítva az Európai Közösség más országaival.

1.1. A válság kialakulásában szerepetjátszó belső okok összegzése

Felhalmozott államadósság: egy állam nagy mértékű adóssága már önmagában súlyos válsághelyzetet képes eredményezni, Görögországban mindig is deficites volt a költségvetési államháztartás belső fizetési mérlege, ez az arány 2009-től indult drasztikus növekedésnek, amikor egy év alatt 21,6%-kal ugrott meg az államadósság rátája és 2009-re 120,8%-ra növekedett. Ezzel egyenesen arányosan megnőtt az infláció és a külföldi befektetők számára kockázatosabbá vált befektetésüket Görögországba vinni. (Varoufakis, 2017, 24. o.)

Súlyosbító tényező az is, hogy az államadósság kezelésének nagy része külföldi hitelezők kezében volt. A világválság kirobbanása előtt a külföldi hitelezők sokkal nagyobb bizalommal működtek együtt a görög kormánnyal az államadósság-kezelést területén. Ezt az időszakot megelőzően nagyobb teret adtak a hazai bankrendszernek a fogyasztási hitelezés szempontjából is, ezzel együtt táplálva a külső hiány bővülését. A válság rámutatott arra a valódi problémára, hogy a magán- és az állami szektor komoly eladósodottságban szenved. A külföldi hitelezők bizalma a válság felszínre kerülésével gyorsan megszűnt, mely nagymértékű belső

korruptióhoz, illetve az állami szektor hatékonyságvesztéséhez vezetett. (Csankovszky, 2012)

A politikai élet kiszámíthatatlansága és a stabilitás hiánya: a görög stabilitás sajnos nevezhető volt illúzióknak is. Erre indokként szolgál, hogy a választási törvények a kormányok hatalomra kerülésével egyidejűleg folyamatos változtatásokon estek át. Tovább nehezíti az ország stabilitását a költségvetési túlköltekezések és a kiszámíthatatlan makrogazdasági politika, amely a görögöknél már-már hagyománynak számított évtizedeken keresztül, mint ahogy az adózás elkerülése pedig „sportnak”. (Koutsoukis-Roukanas 2011, 22. o.)

Jelentős hiány a külkereskedelmi mérlegben: a hiány megközelítőleg 45 milliárd euró volt 2008-ban, míg az áruexport mindössze 17,3 milliárd euró, addig az import áruforgalmi értéke 60,7 milliárd euró volt. (Eurostat, 2012) A helyzetet nem tudott segíteni Görögország fő húzóágazata a turizmus és az ebből származó szolgáltatások sem. Ugyanis az emberek a bizalmatlansági tényezők és a sztrájkok miatt nem választották Görögországot idegenforgalmi desztinációnak. Továbbá a válság kitörését követően sok potenciális turista nehéz anyagi helyzetbe került, így egyáltalán nem tudtak nyaralásra költeni. Az ország ebből fakadó hiánya pedig drasztikusan érintette a munkahelyeket is, mivel a hazai boltok, kiskereskedések és szolgáltatások nagy számban a turizmustól függenek. (Csankovszky, 2012)

2. ábra: Munkanélküliségi ráta 2008–2009 közötti növekedése (saját szerkesztés)

Munkaerő és oktatási anomáliák: az egymást követő kormányok ugyan sorra emelték a béreket, – jobbra az állami szektorban – mint ahogy a 2. ábrán is látható, nagymértékű munkanélküliség jellemezte az országot. A munkanélküliségi ráta közel 10% volt 2008 és 2009 között.¹ Szignifikánsan 2009-től számítva ugrott meg az arány.

Az oktatási rendszerben elterjedt fogalomként szerepelt a „φακελάκι” (=fakeláki) azaz a csúszópénz jobb jegy vagy különóra érdekében. A tantervben ugyan szerepelt idegennyelv-oktatás, mégis a tanóra hatékonyságtalansága miatt sok görög nem tudott egy idegen nyelven sem. (Inzelt, 2010)

Részletezve a válság kitöréséhez vezető belső tényezőket, szeretném ismertetni, milyen külső környezetben és hatások következtében jutott a csőd közelébe Görögország.

1.2. A válság kialakulásában szerepetjátszó külső tényezők összegzése

Az ország leminősítése: óriási államadóssága miatt a hitelminősítők egyre romló besorolással minősítették az országot. 2008-ban még „A” minősítést kapott a Fitch-től, majd 2009-től, amikor igazán berobbant a válság folyamatos leértékelődés volt megfigyelhető. Görögországot az említett évben összesen 9 alkalommal vizsgálta a három legjelentősebb angolszász nemzetközi hitelminősítő, hogy a befektetők számára milyen kockázatok vállalása mellett lehet befektetni. 2009 januárban az S&P „A-” mellett negatív kilátásba helyezte, majd az év végére már „BBB+” értéket állapított meg, szintén negatív kilátással a Fitch. Ezek következtében az ország vissza kellett hogy vonuljon a nemzetközi kötvénypiacokról.²

Gazdaságpolitikával csak az államok rendelkeztek: Görögország tagja az Európai Gazdasági és Monetáris Uniónak, de az unió szupranacionális szinten csak monetáris politikával rendelkezett, a tagállami költségvetések nem kerültek összehangolásra, így a gazdaságpolitika (a költségvetési-, bérezési-, társadalompolitika) a tagállamok kezében van. (Alexiou, 2011, 126. o.)

Az Unió megkésett reakciója: az EU fennállása alatt nem találkozott még hasonló elszigetelt, csak egy országot érintő gazdasági helyzettel, a válság

1 <https://tradingeconomics.com/greece/unemployment-rate>

2 <https://hu.tradingeconomics.com/greece/rating>

kezelése elhúzódott, az egymást követő mentő csomagokkal csupán jegelték a problémát. (A válság kitörése után másfél évvel szavazták meg az első mentőcsomagot, mely már az elfogadásakor is teljesíthetetlennek látszott). Az euró-zóna – és különösképp Németország – nem irányzott előlépéseket az azonnali pénzügyi illetve gazdasági segítség kapcsán. (Kouretas, 2010).

Az alábbi lehetséges megoldások kerültek szóba:

- Görögország feltétel nélküli megsegítése (Marshall segély jellegű támogatás formájában)
- GREXIT – Görögország kilépése az euró övezetből
- az adósság átütemezése, illetve részleges leírása
- szigorú feltételekkel történő kimentés (Gyórfy, 2014, 45.o)

A vezető európai gazdasági szakemberek a GREXIT lehetőségét ellenézték a legjobban, hiszen ez az euró hatalmas leértékelődését jelentette volna, ami a további országok adósságának robbanásához és csődjéhez vezetett volna. (Górfy, 2014, 45. o.)

2. A három mentőcsomag megítélése és lehívása

2009-ben az előző évhez viszonyítva GDP 2,3%-kal csökkent és az ország gazdasági recesszióba kényszerült. A beruházások, az export és a magánszektor fogyasztása is jelentősen visszaesett. (Csankovszki, 2012) Az év vége felé közeledve, már az összes szektort érintette a hanyatlás (munkanélküliségi ráta növekedése, lásd. 2. ábra). Az államadósság is tovább növekedett, ugyanis 1 év alatt összesen 56 milliárd euró adósságnövekmény halmozódott fel. (Tripó, 2019, 331. o.)

Görögországnak rövid időn belül külső segítségre lett szüksége, mert az ország által 2010-ben elindított Stabilitási és Növekedési Programban tett intézkedésekkel sem sikerült növekedési pályára állítani a gazdaságot és nem sikerült újjáépíteni a piac bizalmát. Görögország 2010 márciusában az Európai Unióhoz és a Valutaalaphoz fordult segítségkérési igénnyel, annak érdekében, hogy elkerülje az államcsődöt.³

3 https://mfor.hu/cikkek/befektetes/Gorogorszag_az_IMF_hez_fordul_ha_az_euroovezet_nem_segit.html

2.1. Az első mentőcsomag folyósítása

2010. május 3-án elfogadásra került az a program, mely szerint az ország 110 milliárd euró összegű kölcsönt kapott, amit egy 3 éves periódus alatt, negyedévenként hívhatott le. A támogatás nagyobb részét – 80 milliárd eurót – az eurózóna többi tagországa nyújtotta kétoldalú kölcsönként. Az IMF biztosította a további 30 milliárd eurót, mely az eddigi egy országnak abszolút összegben legmagasabb az IMF által nyújtott hitelnek számított. (Antzoulatos, 2011, 245. o., Indul a nagy görög 2010, Kouretas 2010). Az eddig nem tapasztalt hatalmas összegű támogatásért cserébe Görögországnak kötelezettségvállalásoknak kellett megfelelnie és jelentős szigorításokat kellett bevezetnie (jövedelem és nyugdíjcsökkentés, az egészségügyi és belügyi kiadások visszafogása).

Az Európai Unió elsősorban megszorításokat írt elő, melynek egyik legfontosabb feltétele a költségvetési hiány 3% alá való leszorítása volt, 2014-es határidővel. (Indul a nagy görög, 2010)

Főbb paraméterek Görögország kormányfői alatt	2010 Papandreou Jr.	2011 Papandreou Jr.	2012 Antonis Samaras	2013 Antonis Samaras	2014 Antonis Samaras
GDP növekedése	-5,5	-9,1	-7,3	-3,2	0,7
költségvetési hiány (GDP %-ban)	-10,1	-9,9	-3,4	-1	-0,5
elsődleges egyenleg a GDP %-ában	-5,6	0,5	0,7	1	0,4
Államadósság a GDP %-ában	148	170	156	175	174

Forrás: Eurostat https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Government_finance_statistics adatai alapján és konzulensem, Dr. Becsey Zsolt László szakmai munkája nyomán (saját szerkesztés)

Mivel Görögország helyzete a mentőcsomag lehívását követően nem stabilizálódott, a szakértők megvizsgálták azokat a lehetőségeket, amik az ország gazdasági állapotát tekintve szóba jöhetnek. Felmerült a görögök GMU-ból és EU-ból való kilépése – a Grexit (ekkor használták elsőként az ország és az exit szóösszetételt) –, illetve a fizetéseképtelenség

állapotának bekövetkezése is. A többség úgy vélte – ekkor még – hogy az eurózóna egyik tagállamának sem lehet érdeke, hogy egy ország kötelezettségét elengedjék, ugyanis az ehhez kapcsolódó költségek (a saját bankok tőkevesztése és pótlása vagy bebukása) minden tagállamot negatívan érintettek volna mind politikailag, mind gazdaságilag. Ez a lépés az EU-nak vagy az eurózónának egy általános bizalomvesztéssel járt volna, mivel nem tudta volna kezelni a költségvetésével és gazdasági feladataival kapcsolatos kihívásait. (Csankovszki, 2012, 41. o.)

2011 júniusára nyilvánvalóvá vált, hogy az első csomag nem elégséges ahhoz, hogy Görögország kilábaljon a válságból, illetve problémát jelentett, hogy továbbra sem fért hozzá a nemzetközi pénzpiachoz. Görögország helyzetét tekintve nem tudta teljesíteni a negyedévenként lehívható segély kritériumait, így további pénzösszeghez nem folyamodhatott, beállt a fizetési képtelenség állapota.

A kormány nem teljesen hajtotta végre a mentőcsomagban elfogadott feltételeket és az állami intézmények együttevén 6 milliárd euró tartozást halmoztak fel. (European Economy, 2011). 2011 nyarán merült fel az igény egy újabb mentőcsomagra, amelynek feltételeiről már 2011 júniusában, végső összegéről, hosszadalmas tárgyalások eredményeként csak 2012 márciusában született döntés.

2.2. A második mentőcsomag lehívása

Az euróövezet vezetői a 2011. októberében megrendezett csúcson azt tűzték ki célul, hogy Görögország adósságrátáját 120%-ra kell csökkenteni 2020-ig, a görög költségvetésnek pedig 4,5%-os többlettel kell rendelkeznie 2014-re. (Átvágnák a görög, 2012)

A tervezett újabb mentőcsomag tartalmát az alábbiakban határozták meg:

- könnyített hitelfeltételek,
- 130 milliárd euró hitel,
- 30 milliárd eurónyi új magántőke bevonása és az eddigi privát hitelezőknek való tartozások 50%-os leírása, (a hitelezők önkéntessége alapján) (Átvágnák a görög, 2012), (Mit tartalmaz a második görög megállapodás? 2012)

A korábban tervezett államháztartási megtakarításokon felül a görög állam 2012-re – a védelmi kiadások és az állami bérek csökkentése továbbá az egészségügyi és belügyi kiadások visszafogása révén – 325 millió euró költségvetési megtakarítást vállalt. (Átvágnák a görög, 2012)

2.2.1. „Haircut” – mint megoldás?

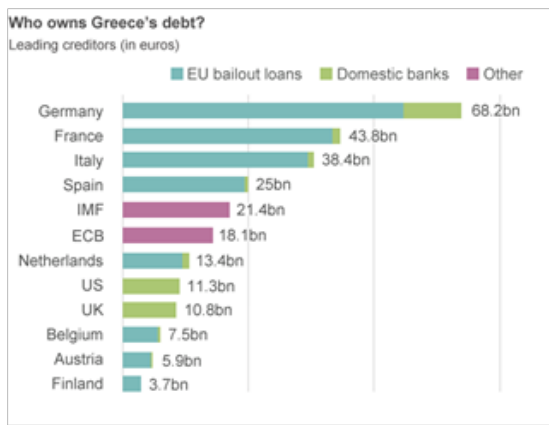
A hosszadalmas tárgyalások eredményeként egy eddig egyedülálló kritériumban állapodtak meg a felek, mely szerint a második mentőcsomag megvalósulását az eurózóna és az IMF vezetői a privát hitelezőkkel való megegyezéshez kötötték – ez volt a Private Sector Involvement, azaz PSI. Ezen rendelkezéseknek köszönhetően a görög állam 105 milliárd euró adósságtól szabadulhatott meg a magánhitelezők felé (haircut), ellenben egyre növekvő kötelezettséget vállalt az IMF és az eurózóna felé. A tagország és hitelezői között pedig egyre kiélezettebbé kezdett válni a kapcsolat. (Artner, 2012)

2.2.2. A második mentőcsomag részletei

A PSI azzal a sikerrel zárult, hogy: a magánhitelezők követeléseiket a névértek 31,5%-án új, 30 éves futamidejű, 2% és 4,3% közötti kamattal, az EFSF által garantált kötvényekre és 15% készpénzre váltották. Az IMF és EU mentőcsomag továbbá azt jelentette Görögország számára, hogy a korábbi csomag még fel nem használt részletein felül 28 milliárd euró készenléti hitelkeretet kap 4 évre az IMF-től, valamint 2012 – 2014 között közel 145 milliárd eurót folyósíthat az eurózóna EFSF alapjából, egyúttal az ezt megelőző csomag le nem hívott részleteivel. Az EFSF-től kapott pénz magában foglalja a magánhitelezőkkel szemben fennálló adósság csökkentésének közvetlen készpénzigényét (15%, vagyis 30 milliárd euró) és a görög bankok feltőkésítésére szánt 25 milliárd eurót is. (Artner, 2012, 179. o.) (Council of the European Union 2011)

Görögország gazdasági helyzete a vártakkal ellentétben tovább romlott, mintegy 138 milliárd euróval eladósodott az IMF, illetve az eurózóna felé. Az ország adósságállománya így 33 milliárd euróval nőtt. (Artner, 2012) A második mentőcsomag több mint 70%-át az eurózóna adta, mint ahogy az a 3. ábrán az Open Europe kimutatásából látható, ez

utóbbi kétharmadát nagyrészen Németország, Franciaország, Olaszország, illetve Spanyolország hitelezte, de az eurózóna majdnem összes tagországa beszállt az összeg folyósításába.

3. ábra: A második mentőcsomagot hitelező országok támogatásának összegei

2.3. Úton a harmadik mentőcsomaghoz

Összegezve a két, eddig kapott mentőcsomag mértékét, Görögország 2012-ig összesen 238 milliárd eurót kapott az eurózóna az IMF és az eurózóna nemzetközi intézmények, (EBRD) társfinanszírozásában. Ebből az összegből 2012 májusig 147 milliárd eurót fizettek ki számára. E hatalmas pénzüsszeget arra fordították, hogy a második mentőcsomagnál alkalmazott adósságcserét (haircut) finanszírozzák és a görög bankokat feltőkésítsék. (Artner, 2015)

Az ország azonban egyre nagyobb sebességgel haladt az államcsőd felé, a megszorítások nem valósultak meg az előírtak szerint, a hitelezők nem engedtek az évek alatt vissza nem fizetett adósságból, a mentőcsomag részleteinek kiutalása pedig nem az ütemterv szerint realizálódott. A második mentőcsomag lezáró időpontja 2014 decemberére volt tervezve, azonban az akkori kormány – New Democracy –, hogy ne veszítsen támogatottságából és népszerűségéből nem teljesítette az érvényben lévő

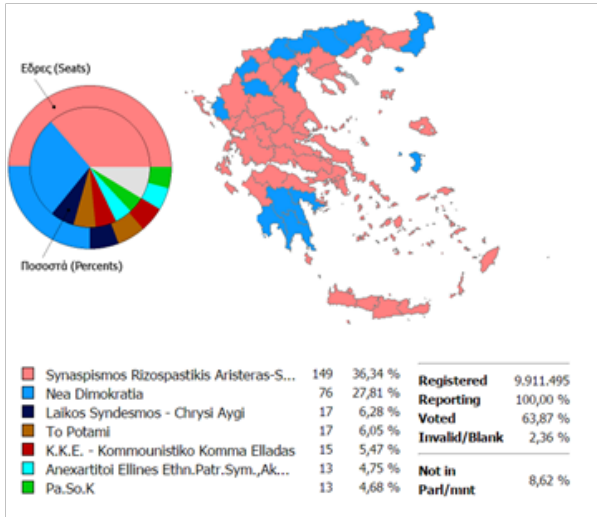
mentőcsomag kritériumait.

Emiatt nem sikerült lehívni az utolsó részletet, mely 7,2 milliárd eurót jelentett volna az országnak, mely a határidő 2015 februárjáig történő elhalasztását eredményezte. (Artner, 2015)

2.4. Sziriza, az „egyetlen párt”

2015. január 25-én tartották az előrehozott parlamenti választásokat Görögországban, mely a Sziriza győzelmét eredményezte, a szavazatok 36,34%-ával. A választási diadalt követően a Sziriza elnöke, Alexis Cipras felhatalmazást kapott az új koalíciós-kormány létrehozására. Ettől kezdve a Cipras kormány megkezdte radikális programját és új iránymutatásokat vezetett be. Első törvényjavaslatuk lehetővé tette a kormány számára a görögországi humanitárius válság kezelését. Kampányprogramjukhoz híven a Sziriza elutasította a mentőcsomagban foglaltakat, így azonban a görög gazdaság kilátásai rosszabbá váltak, a valódi reformok késlekedtek, a munkanélküliség sem csökkent és közeledett az újabb törlesztőrészlet fizetésének határideje. A kormány feladata kezdetektől a szélsőséges megszorító politika megszüntetése volt az országban és e célból tárgyalásokat folytatott a hitelezőket képviselő trojkával (IMF, Európai Bizottság és Európai Központi Bank). E tárgyalások, tekintettel az európai és nemzetközi társadalmi és politikai erők egyensúlyára, továbbá a kölcsönös bizalmatlanság okán nagyon nehéznek és bonyodalmasnak bizonyultak mind a kormány, mind az Európai Unió vezetői számára.⁴

4 <https://www.syryza.gr/page/about-syryza.html>

4. ábra: A Sziriza 2015-ös választási sikere

2.5. „Tűz van, és egy csepp vizük sincs oltani”⁵

Alexis Cipras győzelmét követően rövid időn belül két tűz közé került. Szembe kellett néznie a hitelezők és az EU intézményeinek ellenállásával, akik nem szívesen engedtek követeléseikből. Hónapokon keresztül kudarcba fulladtak az enyhítéssel kapcsolatban benyújtott reformterveik. Görögországban pedig a pártnak bizalmat szavazó embereket kellett továbbra is maga mellett tartania.

A harmadik mentőcsomag ötletéről a Spiegel International-nek 2015 márciusában adott interjújában így nyilatkozott: „Azt mondanám, Görögországnak finanszírozási igényei vannak. Az elmúlt években tömegesen konszolidáltuk költségvetésünket és most hiány helyett elsődleges többleteink vannak. De még mindig nem tudunk pénzt kölcsönözni a tőkepiacokon. Ehhez vissza kell nyernünk a bizalmat, versenyképessé kell válnunk és vissza kell térnünk a növekedéshez.”⁶

5 https://hvg.hu/gazdasag/20150427_bild_elfogyott_a_gorogok_penze

6 <https://www.spiegel.de/international/europe/spiegel-interview-with-greek-prime-minister-sipras-a-1022156.html>

A tárgyalat feltételek és intézkedések azonban elsősorban nem a Sziriza által megfogalmazott szempontok szerint kezdődtek meg, ugyanis az ország június 30-án lejáró közel 1,6 milliárd eurós törlesztési moratóriumát nem tudta teljesíteni az IMF-nek, ennek következtében államcsőd közeli állapotba került. A görög kormányzópárt vezetői közel összes törekvését elutasították, melyek a szigorítások enyhítésére törekedtek. Mivel az ország rövid időn belüli fizetőképtelenné válása forgott fenn, jobbára egy harmadik mentőcsomag feltételei körvonalazódtak a tárgyalások során és hamar világossá vált, hogy a benyújtott kormányprogramban szereplő adósságkönnyítésekre nincs lehetőség. (Lejárt a határidő: Görögország csődben, HVG, 2015) Görögországnak viszont nagy szüksége volt a további gazdasági és pénzügyi szubvenciókra, mégis a tárgyalások kezdeti szakaszában Alexis Cipras és pénzügyminisztere Yanis Varoufakis az határozott és radikális eszközökkel próbált nyomást gyakorolni német tárgyalófeleire. Ezen eszközök és törekvések minden alkalommal kudarcba fulladtak. A németországi központi bank vezetője fokozta a feszültségeket egy frankfurti beszédében, melyben hangsúlyozta a bizalom elvesztését Görögország és az euróövezet kormányai között, akiket mindeközben a görög hitelek feltételeinek meghosszabbítására és a megszorítás megkönnyítésére kértek.⁷ Azonban a Sziriza a néhol már szélsőséges megnyilvánulásokkal tett eleget a kormányprogramjában foglaltaknak, Cipras pedig arra próbálta építeni tárgyalási technikáját, hogy ha a németek tartanak a görög kilépéstől, vélhetően hajlani fognak a szigorú feltételek enyhítésére. Miközben saját népe leginkább abban bízott, hogy a kormány elengedni az adóhátralékokat és nem fogja büntetni azon adónemek befizetésének nem betartását, melyek ellen maga a Sziriza is határozottan kampányolt. Súlyosbította a belpolitikai helyzetet, hogy a görög lakosság elkezdte kimenteni tartalékait a bankokból, ami a betétek 15%-ának eltűnését eredményezte mintegy fél év alatt. (It really looks like greeks are hiding cash..., 2015) Ezen körülmények rövid időn belül a tárgyalások megszűnéséhez és a két ország kapcsolatainak elhidegüléséhez vezetett.

7 <https://www.theguardian.com/world/2015/mar/12/germany-greece-row-heats-up-schauble-denies-insulting-varoufakis>

2.6. A harmadik mentőcsomag feltételei

Görögország oldaláról a tárgyalások hangnemét illetően a görög pénzügyminiszter, Yanis Varoufakis lemondása hozta meg a változást. Az új pénzügyminiszter elődjéhez képest jóval diplomatikusabb stílust képviselve tájékoztatta az eurócsoportot, hogy a görög kormány új pénzügyi támogatási kérelmet nyújt be az Európai Stabilitási Mechanizmushoz (ESM). Továbbá a stabilitási támogatás iránti beadott kérelmével összefüggésben Görögország új reformtervet terjeszt elő. Összességében Görögország 61,9 milliárd euró pénzügyi támogatást kapott a teljes programösszeg pedig legfeljebb 86 milliárd euróig terjedt.

A program az alábbi kritériumokat tartalmazta:

- a költségvetési hiány legfeljebb a GDP 0,25%-a lehet, 2016-ra a GDP 0,5%, 2017-ben 1,75%, 2018-ban pedig 3,5%-nak megfelelő többletet kell, hogy garantáljon
- korai nyugdíjazás szigorítása
- bankok feltőkésítése
- több szektor megreformálása
- privatizáció

A tárgyalások végeztével a harmadik görögországi gazdasági kiigazítási program 2015. augusztus 19-e és 2018. augusztus 20-a között ment végbe.⁸

A görög válság több évtizedes, fordulatokban és megpróbáltatásokban gazdag katasztrófáját sikerült lezárnia Alexis Ciprasnak. Kormányzási ideje alatt részleges sikert jelentett, hogy a 2012-es második, 130 milliárd eurós mentőcsomagból 96,6 milliárdnak a lejáratát tíz évvel hosszabították meg és a törlesztést, ami eredetileg 2023-ban indult volna, tíz évvel később kell megkezdeniük, mindezt csökkentett kamatokkal.⁹

8 https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-financial-assistance/which-eu-countries-have-received-assistance/financial-assistance-greece_en

9 http://hvg.hu/gazdasag/201829__gorog_adossagkonnyites__kitarto_hitelezok__piaci_eselyek__katarzis_utan (Elérve: <https://web.archive.org> oldalról)

Főbb paraméterek Cipras kormányzása alatt	2015	2016	2017	2018
GDP növekedése	-0,4	-0,2	1,5	1,9
költségvetési hiány (GDP %-ban)	-5,6	0,5	0,7	1,0
elsődleges egyenleg a GDP %-ában	-2,1	3,7	3,8	4,3
Államadósság a GDP %-ában	176	179	176	181

Forrás: Eurostat https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Government_finance_statistics/hu#K.C3.B6lts.C3.A9gvet.C3.A9si_t.C3.B6bblet.2Fhi.C3.A1ny adatai alapján és tanárom, Dr. Becsey Zsolt László szakmai munkája nyomán (saját szerkesztés)

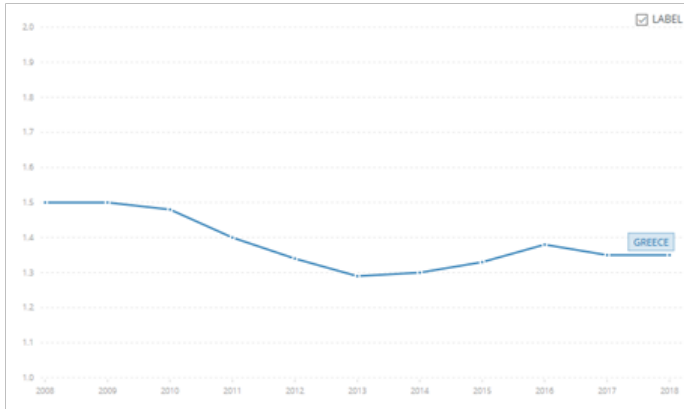
Cipras kormányzása során további sikert ért el gazdasági szinten országának. Görögország GDP-je 2017-ben és 2018-ban 1,9%-kal nőtt az Eurostat adatai szerint, és a kamatok adósság-visszafizetések kivételével az ország 2016-ban és 2017-ben közel 4%-os elsődleges költségvetési többletet halmozott fel. A görög gazdaság 2018-ban tovább növekedett, a GDP 2,1%-kal nőtt az IMF szerint, a munkanélküliségi ráta pedig 19,5%-ra esett vissza és az államadósság aránya is stabilizálódott. (Wal-lenfeldt, 2019 és tanárom, Dr. Becsey Zsolt László szakvéleménye alapján)

3. Válság hatása a görög társadalomra

A Görögországban meghozott társadalmi megszorítások nem maradtak negatív hatások nélkül. A görög nép szenvedéséről és a kimerültségéről szólt több tudósítás és rengeteg „ikonikus” képanyag született például a bank automaták előtt kialakult sorról, amikor 2015 júliusában a görög kormány limitálta a naponta kivehető pénzösszeg mértékét, (napi 60 € limittel), melyek valószínűleg a görög adósságválság jelentős szimbólumává váltak.

Tanulságosnak tartottam megvizsgálni a termékenységi, a halálozási és a házasságkötési ráta értékeit a válság alatti időszakban. A bemutatott ábrán látható az, hogy a válság előtt sem érte el a reprodukcióhoz szükséges 2,1-es értéket Görögország termékenységi rátája. Látványos az a születésszám visszaesés, mely 2010-től kezdődően 3 éven keresztül

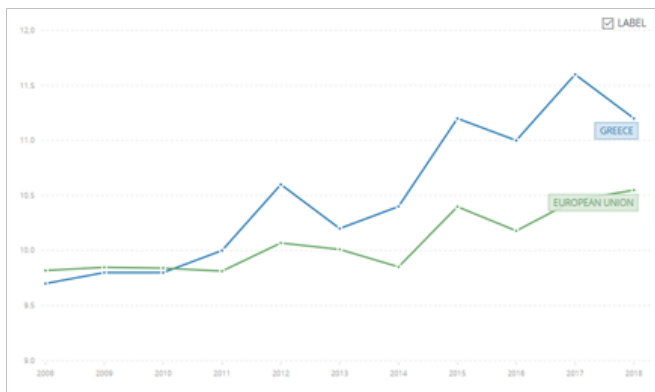
csökkenő tendenciát mutatott. Ekkor érte el a legalacsonyabb értéket, 1,29-et, majd a 2013-as „haircut” adósságelengedést követően növekedésnek indult és 2016-ban 1,38-at produkált. Viszont a válság kitörését megelőző évek 1,5-ös értéket nem sikerült elérnie.

5. ábra: Termékenységi ráta 2008-2018 között (saját szerkesztés)

Franciaország	Portugália	Olaszország	Németország	Magyarország
2,1 – 1,9	1,9 – 1,29	1,45 – 1,32	1,38 – 1,59	1,54 – 1,23

Megállapítható, hogy a gazdasági válság ideje előtt, alatt és követően történt csökkenés, de mértéke nem mutat kiugróan magas eltérést a termékenységi rátát vizsgálva. Mint ahogy a görbe értéke sem tér el különösebben más európai országokhoz viszonyítva. Ugyanezen időszakban a legmagasabb és legalacsonyabb értékeit vizsgálva:

6. ábra: Halálozási ráta összehasonlítása Görögországban és az Európai Unióban (saját szerkesztés)

Szomorú tény a válság okozta pénzügyi kilátástalanság és elkeseredettség miatt bekövetkezett öngyilkosságok. Az alábbi kimutatáson az látható, hogy Görögország halálozási rátája a 2010-es válságot követően szignifikánsan emelkedő tendenciát mutat az Európai Unió értékeihez képest. Továbbá megfigyelhető, hogy az egyes mentőcsomagok megítélését megelőző időszakokban növekedett a halálozás mértéke. 2010–2012 között, 2013–2015 között és 2017-ben érte el csúcspontját, amikor is a harmadik – és egyben legintenzívebb – megszorítások sújtották a görög népet.

Végül a népesség házasságkötési szándékát vizsgálva a legnagyobb százalékos csökkenés 2011–2012 között figyelhető meg. A bemutatott indikátorok értékelése szerint, azt a következtetést lehet levonni, hogy a születésszám és a házasságkötések arányának csökkentése inkább a társadalom tudati állapotával függ össze mintsem az anyagi jóléttel.

Greece - Marriages						
Date	Marriages	Age at first marriage - females	Age at first marriage - males	Total first marriage rate - fema	Total first marriage rate - male	Crude marriage rate
2018	47,428	30.3	33.4	0.68	0.62	4.40‰
2017	50,138	30.3	33.3	0.70	0.65	4.70‰
2016	49,632	30.1	33.2	0.68	0.63	4.60‰
2015	53,672	30.1	33.2	0.71	0.65	5.00‰
2014	53,105	29.9	33.0	0.69	0.63	4.90‰
2013	51,256	29.7	32.9	0.65	0.59	4.70‰
2012	49,710	29.5	32.8			4.50‰
2011	55,099	29.4	32.7	0.68	0.58	5.00‰
2010	56,338	29.3	32.6	0.67	0.58	5.10‰
2009	59,212	29.0	32.5	0.70	0.61	5.30‰
2008	53,500	28.9	32.4	0.62	0.54	4.80‰

7. ábra: Házasságkötés ráta 2008-2018 között Görögországban (saját szerkesztés) <https://countryeconomy.com/demography/marriages/greece>

Hiszen amikor Görögország életkörülményei javulni látszódtak, illetve kedvezőbb pénzügyi feltételeket kapott – mint például az adósságleírás, vagy a Sziriza győzelme, amihez a lakosság nagy reményt fűzött, de még a válságot lezáró 2018-as év után – sem javultak a ráták értékei. Nem úgy a halálozási aránynál, ahol összefüggés figyelhető meg a mentőcsomagok megítélése és a halálozások kiugró értéke között.

Következtetések

Görögország úgy tűnik, hosszú évek munkája és megszorítások árán elkerülte az államcsődöt és újra pozitív irányt vett az ország gazdasága. Amely tény az is mutatja, hogy az angolszász nemzetközi hitelminősítők is elkezdtek kedvezőbb kilátásba helyezni az országot.

Azonban, ami az Európai Unió számára továbbra is kérdéses lehet, az az elvesztett és gyenge lábakon álló bizalom. Jelenleg újra egy konzervatív kormányzó erő vezeti Görögországot (a görög volt miniszterelnök (1990–1993) és a New Democracy tiszteletbeli elnöke, Konstantinos Mitsotakis fia) Kyriakos Mitsotakis, akinek személye, törekvése és a megállapodások részéről történő szigorú betartása az euróövezet számára is biztató lépéseknek bizonyulhattak eddig. Kérdés számomra, hogy az országnak, amely a múlt rossz és felelőtlen döntései miatt ennyi megpró-

bálatáson és szenvedésen ment keresztül, sikerül-e az elkövetkezendő években teljesítenie a megígért GDP növekedést és adósságcsökkentést valóban elérte-e a gazdasági szakadék mélyét, ahonnan már csak felfelé ívelő mutatókat fog produkálni. Mely felívelésre biztatóak a 2019-es őszi gazdasági előrejelzés mutatói, (Autumn 2019 Economic Forecast) hiszen Görögország GDP növekedése 2019-ben 1,8% volt, 2020-ban 2,3%-ot; 2021-ben pedig 2%-ot jeleztek elő a pandémia előtt.¹⁰

Végül a görög lakosság szociológiai helyzete és a mentálhigiéne, a „lelki egészség” sem elhanyagolandó témakör, hiszen az átélt trauma az emberek emlékezetében és közérzetében hosszú ideig tovább fog élni és talán csak generációkkal később fog az a nemzeti szorongás feloldódni, amit közel 10 év megpróbáltatása okozott. Egy nemzet hosszútávú optimizmusát pedig nehezen és lassú folyamatok árán lehet csak visszanyerni.

Irodalomjegyzék:

- Alexiou, Constantinos 2011: “When the Bough Breaks”. Making Sense of the Greek Economic ‘Waterloo’. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 1, 123–132. o. https://www.researchgate.net/publication/227411001_When_the_Bough_Breaks_Making_Sense_of_the_Greek_Economic_'Waterloo'
- Antzoulatos, Angelos Adonis 2011: Greece in 2010: A tragedy Without Catharsis. *International Advances in Economic Research*, 240–257. o. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11294-011-9307-2>
- Artner Annamária (2012): Út a keresztre – Görögország kálváriája. *Külügyi Szemle* <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/socar121611a>
- Artner Annamária (2015): Görögország fejlődése az átalakuló világban. *Eszmélet*: http://real.mtak.hu/34184/1/Artner_A_Gorogorszag_vergodese_Eszmelet_108_2015_tel_u.pdf
- Átvágnák a görög gordiuszi csomót, *Jogi fórum*, 2012. február 20. <https://www.jogiforum.hu/hirek/27224>

¹⁰ https://ec.europa.eu/economy_finance/forecasts/2019/autumn/ecfin_forecast_autumn_2019_el_en.pdf

- Chrysafis Iordanoglou – Manos Matsaganis: Why Grexit cannot save Greece (but staying in the Euro area might) (2017) <http://www.lse.ac.uk/europeanInstitute/LEQS%20Discussion%20Paper%20Series/LEQSPaper123.pdf>
- Chrysoloras, Nikos (2013): Rebuilding Eurozone's Ground Zero: A review of the Greek economic Crisis. GreeSE paper, No. 66. London School Of Economics, London, <http://eprints.lse.ac.uk/48254>.
- Csankovszki Kata – Mező Júlia (2012): A görög válság – az euróövezet drámája <http://eco.u-szeged.hu/download.php?docID=39951>
- European Economy (2011): The Economic Adjustment Programme for Greece Fourth Review – Spring 2011, (19–25 o.) https://ec.europa.eu/economy_finance/publications/occasional_paper/2011/pdf/ocp82_en.pdf
- Eurostat 2012 Statistics: http://epp.Eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database
- Eurostat: Kormányzati pénzügyi statisztika, 2019: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Government_finance_statistics/hu#K.C3.B6lts.C3.A9gvet.C3.A9si_t.C3.B6bblet.2Fhi.C3.A1ny
- Eurozone crisis: banks agree 50% reduction on Greece's debt, The Guardian 2011. október 27. <https://www.theguardian.com/world/2011/oct/27/eurozone-crisis-banks-50-greece>
- Forgács Imre (2015): A görög válság néhány riasztó tanulsága <http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/2146/>
- Groping towards Grexit, Financial Times, 2012. május 15. <https://www.economist.com/charlemagne/2012/05/15/groping-towards-grexit>
- Györfy Dóra (2014): Válság és válságkezelés Görögországban, Közgazdasági szemle, LXI. évf., 2014. január
- IMF Survey: Greece needs deeper reforms to overcome crisis, 2011. december 16. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/socar121611a>
- Indul a nagy görög... 2010: Indul a nagy görög pénzügyi mentőakció. Bruxinfo, 2010. május: <http://www.bruxinfo.hu/cikk/20100503-indul-a-nagy-gorog-penzugyimentoakcio.html>
- Inzelt Éva, (2010) A társadalmi berendezkedés és a korrupció, http://epa.oszk.hu/02600/02687/00001/pdf/EPA02687_jogi_tanulmányok_2010_01_415-428.pdf

- It really looks like greeks are hiding cash under the mattress, Bloomberg, 2015. március 20. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2015-03-20/it-really-looks-like-greeks-are-hiding-cash-under-the-mattress>
- Kouretas, Georgios P. – Prodromos Vlamis 2010: The Greek Crisis: Causes and Implications. *Panoeconomicus*, 391–404. o. <https://panoeconomicus.org/index.php/journal/article/view/197/190>
- Koutsoukis, Nikitas-Spiros – Roukanas, Spyros 2011: The Greek crisis that should have been avoided. *Scientific Bulletin – Economic Sciences* https://www.researchgate.net/publication/227486578_The_Greek_crisis_that_should_have_been_avoided
- „Main Results of Euro Summit”. Consilium, 2011. október 26. Brüsszel, 1. o. https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/ec/125645.pdf
- Mit tartalmaz a második görög megállapodás? *Portfólió*, 2012. február 21. <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20120221/mit-tartalmaz-a-masodik-gorog-megallapodas-ime-a-reszletek-163193>
- OECD (2009): *Economic Surveys: Greece 2009*. OECD, Párizs <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/221250170007.pdf?expires=1587647180&id=id&accname=guest&checksum=52482E-E86749528C441691579638C561>
- OECD (2010): *Greece at a glance: Policies for sustainable recovery*. OECD, Párizs, www.oecd.org/greece/44785912.pdf
- „Statement by the Heads of State or Government of the Euro Area and EU Institutions”. Council of the European Union, 2011. július 21. (1–2. o.) <https://www.consilium.europa.eu/media/21426/20110721-statement-by-the-heads-of-state-or-government-of-the-euro-area-and-eu-institutions-en.pdf>
- Varoufakis, Yanis 2017 – *And the weak suffer what they must? Europe, austerity and the threat to global stability*, London Vintage
- Varoufakis, Yanis 2017 – *Adults in the room my battle with Europe’s deep establishment*, London Vintage
- Vígvári Gábor (2010): *Tanulságok a Gazdasági és Monetáris Unió számára a 2008-as világgazdasági válság kapcsán*, 2010. május 15. *Köz-gazdaság*, 5 (4). pp. 179-197., OTKA NI-68085 projekt <http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/419/1/kg2010n4p179.pdf>

Wallenfeldt, Jeff (2019): Alexis Tsipras Prime Minister of Greece, Beyond the bailout, Encyclopaedia Britannica, 2019. július 24. <https://www.britannica.com/biography/Alexis-Tsipras/Beyond-the-bailout>, 'We Don't Want to Go on Borrowing Forever', Spiegel International, 2015. március 07. <https://www.spiegel.de/international/europe/spiegel-interview-with-greek-prime-minister-tsipras-a-1022156.html>

Ábrák és táblázatok forrásai:

- 1) Kouretas, G. P. 2010: The Greek Crisis: Causes and Implications. Panoeconomicus: <https://www.semanticscholar.org/paper/The-Greek-crisis%3A-Causes-and-implications-Kouretas-Vlamis/0c350a90fb1a8bd9bb154b8ffd29c48f0081a8f6/figure/1>
- 2) Trading Economics: <https://tradingeconomics.com/greece/unemployment-rate>
- 3) Open Europe: <https://www.madhyam.org.in/wp-content/uploads/2015/07/BBC.png>
- 4) Reddit: https://www.reddit.com/r/MapPorn/comments/2tpz5u/greek_elections_2015_map_and_summary_700_x_600/
- 5) The World bank: https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN?end=2018&locations=GR&name_desc=false&start=2008&view=chart
- 6) The World bank: https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.CDRT.IN?end=2018&locations=GR-EU&name_desc=false&start=2008&view=chart
- 7) countryeconomy.com: <https://countryeconomy.com/demography/marriages/greece>

A MEGÚJULÓ ENERGIA IRÁNTI IGÉNYEK KÜLÖNBÖZŐSÉGEI A KÖZÉP- ÉS KELET-EURÓPAI ORSZÁGOKBAN, A KLÍMAVÁLTOZÁS TÜKRÉBEN

1. Bevezetés

Minden társadalomnak szüksége van energiaszolgáltatásokra az alapvető emberi igények kielégítéséhez (világítás, fűtés, közlekedés, kommunikáció) és a termelési folyamatok kiszolgálásához. A fenntartható fejlődés érdekében az energetikai szolgáltatások nyújtásának biztonságosnak kell lennie és alacsony környezeti hatásokkal kell rendelkeznie. A fenntartható társadalmi és gazdasági fejlődés biztos és megfizethető hozzáférést igényel azokhoz az energiaforrásokhoz, amelyek az alapvető igények kielégítéséhez szükségesek.

A megújuló energia az energiahordozók olyan formája, amely a Naptól, geofizikai vagy biológiai forrásokból származik, és amely természetes folyamatokkal töltődik fel olyan mértékben, hogy az vagy meghaladja a felhasználás sebességét, vagy megegyezik vele. A megújuló energiát a természetes környezetben zajló folyamatos vagy ismétlődő energiaáramokból nyerik, és olyan erőforrásokat tartalmaz, mint például biomassza, napenergia, geotermikus hő, vízenergia, árapály és hullámok, valamint az óceánok hőenergiája és a szélenergia.

A megújuló energia számos lehetőséget kínálhat, nemcsak az éghajlatváltozás mérséklésével kapcsolatban, hanem érintheti a fenntartható és méltányos gazdasági fejlődést, az energiához való hozzáférést, a biztonságos energiaellátást, valamint a helyi környezeti és egészségügyi

1 Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Társadalomtudományok és Nemzetközi Tanulmányok Intézete oktatója; Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet munkatársa, e-mail: ferencz.zoltan.jozsef@kre.hu

hatásokat is. Piaci kudarcok, előzetes költségek, pénzügyi kockázat, adatok hiánya, kapacitások-, valamint az állampolgári- és az intézményi tudatosság hiánya; az érzékelt társadalmi normák és értékstruktúrák, a jelenlegi infrastruktúra és az energiapiac jelenlegi szabályozása, a szellemi tulajdonról szóló törvények, a kereskedelmi szabályozás, az alkalmazható politikák és programok, a megújuló energia alacsonyabb teljesítménye és a földhasználati konfliktusok mind-mind a megújuló energia felhasználásának kibővítése előtt álló akadályok és problémák közé tartoznak.

A megbízható és biztonságos energiaellátás biztosítása egyre fontosabbá válik az energiapiacok nemzetközivé válása, az emelkedő energiaárak és a fosszilis tüzelőanyagoktól való folyamatos függőség fényében (Energiaügyi Tanács, 2013). Az a fellépés, amelyet a kormányok tehetnek ezekre a kérdésekre válaszul, függ a saját országaik közvéleményének felfogásaitól.

A European Social Survey (ESS) 8. felmérése egy újonnan kifejlesztett éghajlatváltozási és energiamodult használt. A modult úgy tervezték, hogy átfogó, elméletileg megalapozott adatkészletet hozzon létre a klímaváltozással, az energiabiztonsággal és az energiapreferenciákkal kapcsolatos közvéleménybeli attitűdökről; egy fogalmi keretrendszer alkalmazásával, amely nagyjából az Érték-Hit-Norma modellen alapult (Stern, 2000).

Az elemzésben az ESS 8. fordulójának adatbázisát használtam, a résztvevő Közép- és Kelet-Európai országokra összpontosítva, és összehasonlítva azokat európai eredményekkel.

2. Energiaágazat és éghajlatváltozás

Az energiaszolgáltatásokkal kapcsolatos üvegházhatást okozó gázkibocsátás a klímaváltozás egyik fő oka. „A globális átlaghőmérsékletnek a 20. század közepe óta megfigyelt emelkedése nagy valószínűséggel az antropogén üvegházhatású gázok koncentrációjának megfigyelt növekedése miatt zajlik.” (IPCC, 2007). A hosszú távú forгатókönyvek átfogó áttekintése (Fisher et al, 2007) rámutatott, hogy a gazdasági növekedés a 21. században várhatóan a bruttó hazai termék jelentős növekedéséhez vezet, ami az energiaszolgáltatások iránti kereslet ennek megfelelő növekedését okozza. A történelem során az emberiség képes volt csökkenteni az egy GDP-egység előállításához szükséges primer energiafelhasználást, és várhatóan ezt a jövőben is tovább fogja folytatni.

A megújuló energia felhasználása az utóbbi években gyorsan növekszik. A megújuló energia részarányának növelése az energia-mixben olyan politikákat igényel, amelyek ösztönzik az energiarendszer változásait. A kormányzati politika, számos megújuló energiával járó technológia csökkenő költsége, a fosszilis tüzelőanyagok árai és más tényezők is támogatták a megújuló energia felhasználásának folyamatos növekedését. Noha a megújuló energia részaránya továbbra is viszonylag kicsi, növekedése az utóbbi években felgyorsult. 2009-ben a globális pénzügyi kihívások ellenére a megújuló energia kapacitása továbbra is gyorsan növekedett. (REN21, 2010).

2020 első felében a megújuló villamos energia előállításának első ízben haladta meg a fosszilis tüzelőanyagok termelését. A megújuló energiaforrások – a szél, a napenergia, a víz és a bioenergia – az EU-27 villamos energiájának 40%-át, míg a fosszilis tüzelőanyagok 34%-át termelték. A megújuló energiaforrások aránya 11%-kal emelkedett. Ezt az új szél- és napenergia-létesítmények, valamint a kedvező feltételek adták az enyhe és szeles év elején. Noha a villamosenergia-hálózatok jól megbirkóztak a rekord szél- és napenergia-penetrációval, a negatív árak rámutatnak a kínálat és a kereslet rugalmasságára, amelyet kezelni kell. A fosszilis tüzelőanyagok ezzel párhuzamosan 18%-kal csökkentek. A fosszilis energiát két fronton szorították vissza: a megújuló energiatermelés növekedésével és a villamosenergia-igény 7%-os csökkenésével, ami a COVID-19 járvány miatt következett be. Ennek eredményeként az EU-27 energiaszektorának CO₂-kibocsátása mintegy 23%-kal csökkent. (Jones and Moore, 2020)

Az éghajlatváltozás komoly kockázatot jelent a természeti, társadalmi és gazdasági rendszerekre, és jelenleg az egyik legsürgetőbb globális kihívás. Az éghajlati rendszerbe való további emberi beavatkozás elkerülése érdekében az elkövetkező évtizedekben jelentősen csökkenteni kell az üvegházhatású gázok kibocsátását (IPCC, 2014). Ehhez meg kell változtatni az energia előállításának és felhasználásának módját, beleértve az energiaigény csökkentését. Az energia sikeres szén-dioxid-mentesítése Európában megköveteli a társadalmak, a gazdasági szereplők viselkedésének megváltoztatását, az új alacsony szén-dioxid-kibocsátású energetikai technológiákat és létesítményeket, valamint olyan politikákat és rendeleteket, amelyek csak a közvélemény széles körű támogatásával érhetők el.

Az elsődleges energiaforrások a rendelkezésre álló primer energia mennyiségét jelentik. A fosszilis tüzelőanyagok támogatásai állományi adatokra vonatkoznak, amelyekhez a hozzáférést az éghajlatváltozás befolyásolhatja. A megújuló energiaforrások viszont az energiaáramlásra utalnak, amely szorosan kapcsolódik az éghajlati viszonyokhoz. Ezért várható, hogy az éghajlatváltozás intenzívebben befolyásolja a megújuló energiaforrásokat, mint a fosszilizet. Az energiaátalakítás, vagy az energiaellátás azon technológiákra összpontosít, amelyek a primer energiát végső energiává alakítják. A megújuló energia függése érzékenyebb lehet az időjárástól és az éghajlattól. A fosszilis energiaellátási technológiák, bár viszonylag kevésbé érzékenyek a környezeti feltételek változására, nem teljesen mentesek az éghajlatváltozás esetleges hatásaitól. A többi vizsgált hatás magában foglalja az energiainfrastruktúra elhelyezkedésével és az ágazatok közötti hatásokkal kapcsolatos kérdéseket. Ugyanakkor az üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentése érdekében a megújuló energiatermelés bővítésének lehetőségei befolyásolják egy ország vagy egy régió azon képességét, hogy megfeleljen a kibocsátás-csökkentési kvótáknak, vagy elősegítse a fosszilis tüzelőanyagok helyettesítését. Az energiadijak befolyásolhatják a helyben lévő fosszilis tüzelőanyagok felhasználását. (Schaeffer és mtsai, 2011)

3. Általános európai és globális helyzet

3.1. A megújuló energia lehetőségei

Az elmúlt évtized technológiai fejlődése eredményeként a modern megújuló energiaellátás sok tekintetben versenyképessé vált. A technológiai fejlesztések és az ipari tanulási folyamat tovább csökkentik a költségeket. Ha a környezeti költségekre és az ellátás biztonságára vonatkozó megfontolások beépülnek a folyamatokba, a megújuló energia piaca még szélesebb lehet. Az elterjedés felgyorsítására irányuló határozott erőfeszítésekkel az évszázad végéig minden emberi energiaszükséglet kielégíthető lesz a természetben előforduló megújuló energiaforrások egy részének felhasználásával.

A megújuló energiaforrásokat gyakran nevezik a zöld gazdaság mindenki számára hasznos megoldásának. Lehetőségeket kínálnak a

vidéki térségek és a távoli régiók energiaszükségletének kielégítésére, foglalkoztatást generálnak, a helyi fejlődést elősegítik, a háztartási energiaforrásokra támaszkodva erősítik az energiabiztonságot, elősegítik a globális felmelegedés megfékezését, hozzájárulnak a légszennyezés által okozott károk csökkentéséhez. A megújuló energiaforrások fejlesztése a fenntartható energiafejlesztés kritikus kérdése, amely szintén a fenntartható fejlődés közgazdaságtanának része.

A fenntartható fejlődés koncepciója egyensúlyt teremt a természetes és antropogén környezet tisztelőben tartása, valamint az emberi környezet között. A megújuló energia fejlesztése fenntartja ezt az egyensúlyt. A „fenntartható energiafejlesztés” kifejezés a fenntartható fejlődésnek az energiatermelés szintjén történő átalakításának eredménye. A fenntartható energiafejlesztés alapelve a természeti, gazdasági, emberi erőforrások hatékony felhasználása. Az energiatermelés különféle lehetőségeinek összehasonlítása lehetővé teszi azok előnyeinek és hátrányainak feltárását, valamint a környezeti állapotromlás és a fosszilis erőforrások elkerülhetetlen mértékű folyamatos csökkenésének megfigyelését. Szükségessé vált, hogy a gazdasági fejlődést és a környezetvédelmet ne külön-külön kezeljük, hanem egymástól függő feladatokként. (Graczyk, 2012).

A legtöbb figyelmet eddig a kisebb léptékre, az energiahatékonyság keresésére és a megújuló energia felhasználására fordították. A megújuló energia fejlesztése helyi szinten egy olyan széles körű koncepció, amelynek az energiabiztonságra, az energiaellátó rendszer képességére, az energiaárakra, az energiaellátásra és a keresletre kell összpontosítania; a megbízhatóság, az időszerűség, a minőség, a biztonság és a környezeti hatások elfogadott szabványain belül. A gyakorlatban a háztartások számos akadállyal szembesülnek, amelyeket le kell küzdeni a környezetbarát energiaforrás felhasználása érdekében. A megújuló energiaforrások helyi szintű menedzsmentjét meghatározó fő tényezők, az egyéni végfelhasználók (háztartások) viselkedésén; a politikai, gazdasági és pszichológiai tényezőkön alapulnak. (Graczyk, 2014) Az EU energia- és éghajlat-politikája minden országot arra kötelez, hogy a megújuló energiaforrások fejlesztését támogató eszközöket alakítsanak ki. A gazdasági tényezők felelősek azért, hogy a megújuló energiaforrások telepítése költséghatékony legyen. Az ökológiai tudatosság szintjét magában foglaló pszichológiai tényezők, a megújuló energiaforrásokkal

kapcsolatos mítoszok olyan divatos tendenciákra vonatkoznak, mint a viselkedés társadalmi, gazdasági modellje. A közvélemény-kutatások azt mutatták, hogy a növekvő ökológiai tudatosság ellenére az egyéni előnyök továbbra sem ösztönzik az ökológiai viselkedést. A közjóval szembeni önérdék bemutatása a klasszikus közgazdasági magatartásban és az úgynevezett homo oeconomicus saját jólétét növelő mechanizmusában rejlik. Az energiagazdálkodás modelljének értelmezésekor figyelembe kell venni a fogyasztók kinyilvánított preferenciája és tényleges viselkedésük közötti különbséget. Érdemes megjegyezni, hogy az ökológiai viselkedés elemzése során problémát vet fel az elvi kérdések konkrét gyakorlattá alakítása. (Graczyk, 2014)

Az elmúlt évtizedekben a kormányzati politikáknak köszönhetően végrehajtott jelentős költségcsökkentések számos megújulóenergia-technológiát versenyképessé tettek a fosszilis tüzelőanyagok alkalmazásával szemben. Az „új” megújuló energiaforrások jelenlegi helyzete azt mutatja, hogy a legtöbb technológia esetében jelentős költségcsökkentés érhető el. Ezeknek a megújuló energiaforrásoknak a versenyképessé tétele azonban további technológiai fejlesztést és piaci bevezetést, valamint a termelési kapacitások növelését igényli a tömegtermelés szintjén. A zöld termékek iránti kereslet megteremtése, miközben fokozza az innovációt és az export erejét a növekvő globális piacon, kulcsfontosságú az új technológiák, például az intelligens hálózatok, az energiatároló és az elektromos járművek elterjedésében. Ugyanakkor a jobb energiahatékonyság megerősíti az uniós vállalkozások versenyképességét azáltal, hogy csökkenti a termelési költségeket. A megújuló energiával és az energiahatékonysággal kapcsolatos intézkedések szintén csökkentik az energiafüggőséget, és potenciálisan 175 és 320 milliárd EUR közötti energiamegtakarítást eredményeznek az EU-ban a következő 40 évben (EC 2018). Mivel sok megújuló technológia kisméretű és moduláris, ezért jól alkalmazhatók a folyamatos költségcsökkentéshez. (Schaeffer és mtsai, 2011)

3.2. Éghajlatváltozás és energia az EU stratégiáiban

Az úgynevezett „20-20-20” célok között az Európa 2020 stratégia három éghajlati és energiaügyi célkitűzése összekapcsolódik, és kölcsönösen támogatják egymást (COM 2014).

Felöleli az üvegházhatást okozó gázok kibocsátásának 20%-os csökkentését az 1990-es szinthez képest; a megújuló energia aránya 20% a bruttó végső energiafogyasztásban; és az energiafogyasztás 20%-kal csökken a 2020-as szokásos üzleti előrejelzéshez képest.

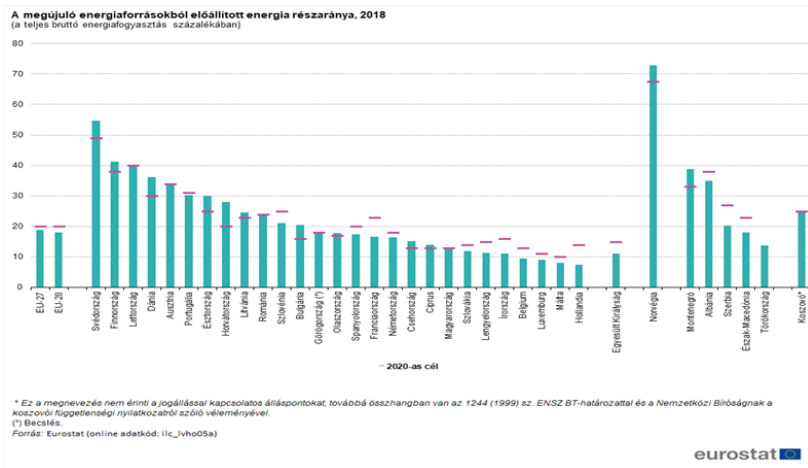
Az Európai Tanács 2014-ben megállapodott a 2020 utáni éghajlati és energiaügyi keretről. A 2030-as éghajlat- és energiapolitikai keretrendszer (EUCO169/14) három célkitűzést tartalmaz 2030-ra: az üvegházhatást okozó gázok kibocsátásának legalább 40%-kal történő csökkentése (az 1990-es szinthez képest), legalább 27%-os megújuló energia részesedése és az energiahatékonyság további javítása (összehasonlítva a szokásos üzleti forgatókönyv 2030-ra). 2018-ban a megújuló energiaforrásokról szóló irányelv (EU 2018/2001 irányelv) és az energiahatékonyságról szóló irányelv módosítása (EU 2018/2002 irányelv) a megújuló energiaforrásokra és az energiahatékonyságra vonatkozó célkitűzést növelte: A megújuló energia részesedésének legalább 32 százalékos arányát és az energiahatékonyság legalább 32,5%-os javulását tűzték ki. (CISL 2017, 6. p)

Az EU Energia Uniója ezen kívül jogi keretek és kapcsolódó kezdeményezések révén támogatja az erőforrás-hatékony, alacsony szén-dioxid-kibocsátású gazdaság felé történő elmozdulást, kiemelve a megújuló energiát, mint a szénmentesítés kulcsfontosságú elemét (COM (2015) 80). Az alacsony szén-dioxid-kibocsátású átmenet nem csupán stratégia az éghajlatváltozás megelőzésére. Az éghajlati és energiapolitikák szintén hozzájárulnak az Európa 2020 stratégia fő célkitűzéséhez, a fenntartható növekedés elősegítéséhez. Ezen kívül az éghajlatváltozás mérséklése további környezeti és egészségügyi előnyökkel jár, például csökkenti a helyi légszennyezést és enyhíti az általa jelentett egészségügyi kockázatokat.

A növekvő energiafogyasztás ellenére az 1998 és 2007 közötti időszakban a kibocsátás az 1990-es szint 92–94%-án stabilizálódott. Ennek oka a hulladéklerakók számának csökkentése és a jobb hulladékgazdálkodás, az állatállomány csökkentése, a nitrogén tartalmú műtrágyák felhasználásának mérséklése, valamint a nagy széndioxid-kibocsátású üzemanyagokról a megújuló energiára és a földgázra történő fokozatos váltás (EEA 6/2019). Az üvegházhatást okozó gázok kibocsátásának 2010 és 2014 között megfigyelt további csökkenését három fő tényezőnek lehet tulajdonítani: az EU gazdasága energiaintenzitásának javulása, a megújuló energiaforrások gyors fejlődése és a gazdasági visszaesés következményei (EGT 5/2018).

Az Európa 2020 stratégia második éghajlat-változási és energiaügyi célkitűzése a megújuló energiaforrások szerepének emelése, vagyis, hogy 2020-ig elérjék a bruttó végső energiafogyasztás 20%-át. A bruttó végső energiafogyasztás magában foglalja a végfelhasználóknak az összes energiafelhasználáshoz szállított energiát, valamint a villamosenergia-fogyasztást; az energiaágazat hőfelhasználását villamos energia- és hőtermelésre, ideértve a villamosenergia- és hőveszteségeket az elosztásban és az átvitelben. A 2018-ban elfogadott, megújuló energiáról szóló irányelv új uniós szintű célt tűzött ki: 2030-ra a megújuló energia részesedésének el kell érnie legalább a 32%-ot (EU 2018/2001/EK irányelv).

1. ábra: A megújuló energiaforrásokból előállított energia részesedése (a bruttó végső energiafogyasztás arányában)

2004 és 2018 között a megújuló energia részesedése több mint kétszeresére nőtt, és 2018-ban elérte a bruttó végső energiafogyasztás 17,5%-át (1. ábra). E növekedés fő mozgatórugói a technológia gyors fejlődése, valamint a megújuló energia technológia és a megújuló energia rendszerek csökkenő költségei (COM (2019) 225). Az elmúlt évtizedben a megújuló villamos energia és a hőtermelés beépített kapacitása folyamatosan növekedett, olyan politikák által, mint például a betáplálási tarifák, támogatások, adójóváírások és az utóbbi időben versenypályázatok. Ugyanakkor a kö-

telező kvóták bevezetése ösztönözte a megújuló közlekedési üzemanyagok használatát. A megújuló energia részesedésében a tagállamok közötti különbségek a rendelkezésre álló természeti erőforrások változásaiból származnak, mint például a vízerőművek építésének lehetőségei és a biomassza rendelkezésre állása, valamint az energiapolitikáik eltérései. Ennek ellenére 2004 és 2017 között valamennyi EU-ország növelte a megújuló energia részesedését a végső energiafogyasztásban.

Összességében az EU halad előre a megújuló energiára vonatkozó 2020-ra kitűzött célok elérésében, ám a megújuló energia részesedésének növekedési üteme 2014 óta lelassult. Ugyanakkor egy közelmúltbeli modellezés kimutatta, hogy a megújuló energiával kapcsolatos politikák, amelyeket jelenleg is végrehajtanak, a már megtervezettekkel együtt sok tagállamban nem elegendők ahhoz, hogy időben elérjék a kötelező erejű nemzeti céljait, ha csak az együttműködési mechanizmusok nélküli belföldi ellátást vesszük figyelembe (COM (2019) 225).

A megújuló energiák hozzájárulnak mind a villamosenergia-termeléshez, mind az energiafogyasztáshoz, fűtéshez, hűtéshez, valamint a közlekedéshez. A megújuló energia a bruttó végső villamosenergia-fogyasztás csaknem egyharmadát jelentette 2017-ben, ami több mint kétszerese a 2004-ben bejelentett részesedésnek. Ezen felül a megújuló energia aránya a fűtéshez és hűtéshez használt európai energiafogyasztás csaknem egyötöde volt 2017-ben, a 2004-es 10,4%-hoz képest. A megújuló energia részesedése a közlekedési energiafelhasználásban 2004 óta szintén növekedett, 2017-ben elérte a 7,4%-ot.

A megújuló energiáról szóló 2018. évi irányelv (EU 2018/2001 irányelv) a nem biológiai eredetű fejlett megújuló energiahordozók fejlesztésének és a megújuló villamos energia elektromos járművekben történő közvetlen felhasználásának előmozdítására összpontosít. További korlátozásokat határoz meg a mezőgazdasági földterületen termesztett növényekből előállított folyékony bioüzemanyagok mennyiségére. Azokat az alapanyagokat, amelyek magas kockázattal járnak a közvetett földhasználat-változás kiváltására, 2030-ig fokozatosan meg kell szüntetni.

A megújuló energiaforrások technológiai sokrétűek és az energiaszolgáltatási igények teljes körét kielégítik. Különböző típusú megújuló energiaforrások képesek előállítani villamos energiát, hőenergiát és mechanikus energiát, valamint olyan üzemanyagokat termelni, amelyek

képesek kielégíteni többszörös energiaszolgáltatási igényeket. Mivel az embereknek energiaszolgáltatásokra és nem közvetlenül magára az energiára van szüksége, a cél azon igények hatékony kielégítése, amely kevesebb primer energiafelhasználást igényelnek alacsony szén-dioxid-ki-bocsátású technológiákkal. (Haasetal, 2008).

4. Közép és Kelet Európa, elsősorban az EU tagállamok helyzete

4.1. Megújuló energia Közép-Kelet-Európában

Az EU-tagság az általános szabályozási keretet biztosítja, amely hozzájárul a biztonságos befektetések megalapozásához. Fontos megjegyezni, hogy az orosz befolyás továbbra is erősen érezhető Közép-Kelet-Európában. Például Oroszország célzott energiapolitikája hatással volt a regionális energiapolitikákra, leginkább a gázimport és az atomerőművek tervezett építése formájában. A közép- és kelet-európai régió fizikai közvetítőként is szolgál, amelyen keresztül Oroszország elosztja fosszilis tüzelőanyagait Nyugat-Európának.

A közép-kelet-európai régióban magas a megújuló energia előállításának természetes potenciálja. A megújuló termelési potenciál nagy részét azonban a hagyományos fosszilis tüzelőanyagok iparának védelme, az energiainfrastruktúrába történő beruházás elégtelensége és például az atomerőművek új fejlesztése iránti elkötelezettség miatt kevésbé használják ki. Ennek ellenére a megújuló energiaforrásokba való beruházások várhatóan növekednek a költségek következetes csökkenő tendenciája és a 2020 utáni időszakra vonatkozó ambiciózus uniós célok miatt. Ezt a folyamatot várhatóan tovább gyorsítja az éghajlatváltozással kapcsolatos fokozódó tudatosság és a helyben működő transznacionális vállalatok vezetése, amelyek megújuló energiaforrások használatára törekcsenek. A közép-kelet-európai országok általában kissé később fektettek be a megújuló technológiákba, mint a többi EU-tagállam, a nemzeti energiapolitikák, a viszonylag alacsony villamosenergia-árak, valamint a tőke és a piaci befektetők hiánya miatt. Ez a késleltetett felhasználás azonban sok esetben késői előnyt jelent, mivel eredményesebb, olcsóbb, új generációs technológiákat tesz elérhetővé. (CISL 2019; 3 o.)

4.2. Történelmi előzmények

A Szovjetunió 1980-as évek végén történő meggyengülését követő politikai felfordulás a közép-kelet-európai országok politikai rendszereinek összeomlásához vezetett. Ezt követte egy jelentős gazdasági krízis, majd a gazdasági növekedés gyors üteme az 1990-es évek közepétől a 2000-es évek elején a 2008-as válságig. A gazdasági növekedés területileg nem egyenletesen elosztva valósult meg a régióban, és az egyes közép-kelet-európai országok között jelentős eltérések mutatkoztak.

Néhány ország képes volt az uniós forrásokat hatékonyabban felhasználni a fenntartható gazdasági növekedés elősegítésére. A szocializmusból a piacgazdaságba való átmenet hozzájárult Közép- és Kelet-Európa országain belüli a gazdasági és társadalmi egyenlőtlenségek megnövekedéséhez is, különösen a roma lakosságot érintve. (Kertesi, Kézdy, 2019). Napjainkban a legfejlettebb közép-kelet-európai országok (Csehország, Szlovénia) gazdaságai az egy főre jutó reál GDP alapján mérve majdnem felzárkóztak az EU déli gazdaságaihoz (Olaszország és Spanyolország).

Az 1990-es évek végén a térségben tapasztalható magas gazdasági növekedést nem kísérte a termelési folyamatok energiahatékonyságának jelentős javulása, és Közép-Kelet-Európát továbbra is a „nem energiahatékony” iparágak jellemzik. Közel háromszor több energiát igényel a GDP egy egységének előállítására Csehországban, mint Ausztriában (E3G 2019), súlyos következményekkel jár ez például a levegő minőségére és az egészségre. Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) szerint az EU 50 legszennyezettebb városa közül 36 Lengyelországban van. Az egy főre eső magas energiaigény és az idősebb korcsoportok relatív szegénysége együttesen nyomást gyakorolhat a kormányokra az energiaárak csökkentése módjainak megtalálására. Alternatív megoldásként ösztönözheti az érdekelt feleket a kereslet csökkentésére az energiahatékonyság fejlesztése révén. A legtöbb közép-kelet-európai országban a háztartási energiaárak alacsony szinten tartásának képessége központi szerepet játszik a politikai hatalom megszerzésében és megtartásában. A politikusok és az energiaszolgáltatók együttesen határozták meg a nyilvános diskurzust. Az általánosan elfogadott vélemény az, hogy a helyi fosszilis tüzelőanyagok és a hagyományos energiatermelés garantálják az olcsó energiát a háztartások számára, a megújuló energia pedig még jelentősen drágább. (E3G 2019)

A biztonságos energiaellátás biztosításához a térségben többletkapacitás, jelentős tartalékok és jó kapcsolatok szükségesek Oroszországgal, mint a régió történelmi energiaszolgáltatójával. Ennek eredményeként a közép-kelet-európai országok viszonylag alacsony célokat tűztek ki mind az energiahatékonyságra, mind a megújuló energiára vonatkozóan. Ezek jóval elmaradnak a rendelkezésre álló technológiák fizikai és gazdasági lehetőségeitől. Az éghajlatváltozással kapcsolatos alkalmazkodási politikák szintén elmaradnak Európa többi részétől. (NG-Gain 2017)

Az áramtermelésben a közép-kelet-európai régió továbbra is nagymértékben támaszkodik a fosszilis tüzelőanyagokra. A közép-kelet-európai országok felében magas a nukleáris energia aránya, míg a legjelentősebb megújuló erőforrás a vízenergia. A szél- és a napenergia együttes részesedése 2016-ban csak Litvániában és Romániában haladta meg az áramtermelési források 10%-át. Bár a villamosenergia-termelés szén-dioxid-kibocsátási intenzitása alacsonyabb Közép- és Kelet-Európában, mint az EU átlaga, néhány országban (Lengyelország és Észtország) viszont háromszor magasabb. (EEA 2019) Ez jelentős kihívást jelent az éghajlati célok szempontjából.

4.3. A megújuló energia összefüggései a régióban

A fosszilis tüzelőanyagok arányának az energiaszerkezetben csökkenni, a megújuló energiáknak növekedniük kell, ahogyan arról az EU megújuló energiaforrásokról szóló irányelvében megállapodtak. ([EU] 2018/2001 irányelv) Az atomenergia azonban a régióban jelentős részarányú, és a közeljövőben nagyszabású beruházásokat is terveznek az atomenergiához kapcsolódóan (Szlovákia, Magyarország, Bulgária és a Cseh Köztársaság). A térség egyes országainak atomerőművei az energiahálózatok összekapcsolása révén hatással lehetnek a régió egészének energiaszerkezetére.

Közép- és Kelet-Európa országai az EU 2020 megújuló célkitűzéseinek teljesítésében változatosan teljesítettek. Bár Romániában viszonylag kevés szél- és napenergiát termelnek, a nagy vízenergia-kapacitás lehetővé tette az ország számára, hogy már teljesítse 2020-ra kitűzött céljait. (1. ábra) Ezzel szemben Lengyelországban, amely történelmileg az energiaellátás szempontjából olcsó hazai széntől függ, a megújuló technológiák telepítése lassú volt, és az ország várhatóan küzd majd a megújuló energiaforrásokra vonatkozó 2020-as célkitűzései eléréséért. Jelentős új megújuló kapacitást

kell telepíteni az összes közép-kelet-európai országban annak érdekében, hogy 2030-ra elérjék a megújuló energiaforrások legalább 32%-ának kötelező célját ([EU] 2018/2002 irányelv).

A megújuló energia technológiáinak lehetősége az egyes közép-kelet-európai országokban különbözik, különös tekintettel az éghajlati és a természeti viszonyokra. A földrajzi és éghajlati viszonyok Bulgáriában, Romániában és Magyarországon jó lehetőséget kínálnak a napenergia-beruházásokra. Ezekben az országokban a napsugárzás és ezáltal a fajlagos (az 1 kW-os fotovoltaikus (PV) napelemes konfigurációból származó) villamosenergia-termelés éves potenciális összege körülbelül 1,5-szer nagyobb, mint Németországban vagy az Egyesült Királyságban. Számos közép-kelet-európai ország sajátos gazdasági és politikai struktúrái korlátozzák a beruházásokat. A kelet-közép-európai országok számára a következő legfontosabb kihívások az üzleti tárgyalások során kerültek előtérbe.

Néhány közép-kelet-európai országban, például Lengyelországban, Csehországban, Romániában és Bulgáriában, de a keleti német tartományok egy részében is a lakosság jelentős részét a széniparban foglalkoztatják. Ez jelentős kihívást jelent, mivel az EU-ban a szénerőművek jelentős részét véglegesen bezárják az elkövetkező öt-tíz évben, ezek közül sok a közép-kelet-európai országokban található. Átképzésre és támogatásra lesz szükség annak érdekében, hogy új gazdasági lehetőségeket biztosítsanak a munkahelyüket elvesztő munkavállalók számára. (EC 2018) Sok esetben a megújuló energiaforrások már olcsóbb és tisztább energiatermelési lehetőségeket kínálnak, mint a szénrel működő erőművek, de a lakosság nagy része továbbra is a széniparban dolgozik, vagyis azokat csak fokozatosan lehet kivonni.

A megújuló energiát támogató rendszerek politikai keretei gyakran instabilak és kiszámíthatatlanok. Bulgáriában és Romániában az átfogó megújuló energiaforrás-támogatási rendszerek 2017-ben leálltak. Lengyelországban a kormány nagyon óvatosan reagál a megújuló energiák támogatására, mivel agggodalmi vannak amiatt, hogy a megújuló kapacitás megnövekedése veszélyeztetné a hazai szénipart, amelyet az ország kulturális és gazdasági szempontból fontosnak tekint. Bizonyos esetekben, például Csehországban, a magas vámtarifák a napenergia-beruházások robbanásszerű növekedéséhez vezettek. Ennek káros következményei is lehetnek, például hálózati problémák és a finanszírozási rendszer fenntarthatatlansága.

5. Szociológiai felmérés

5.1. *Az európai közvélemény az energiapolitikáról és az éghajlatváltozásról*

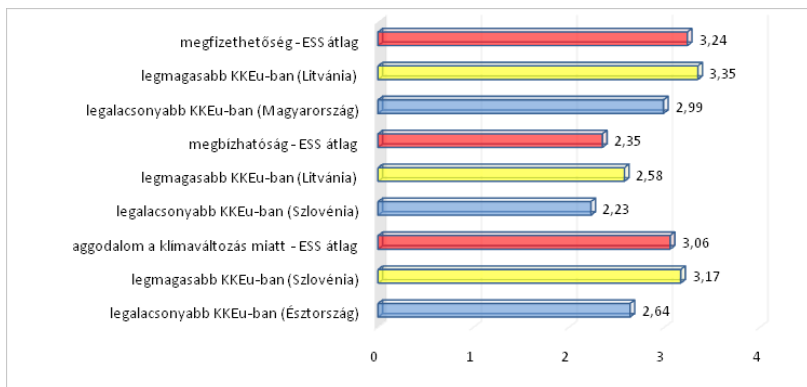
A European Social Survey kutatássorozat 8. fordulója egy újonnan kifejlesztett éghajlatváltozási- és energiamodult alkalmazott. A modult úgy tervezték, hogy átfogó, elméletileg megalapozott adatkészletet hozzon létre a klímaváltozással, az energiabiztonsággal és az energiapreferenciákkal kapcsolatos attitűdökről; egy fogalmi keretrendszer alkalmazásával, amely nagyjából az Érték-Hit-Norma modellen alapult (Stern, 2000).

A legtöbb tagországban több mint 90% úgy gondolja, hogy a világ éghajlata valószínűleg változik, azonban számos kelet-európai országban kevesebb, mint 90%-a gondolja, hogy ez a helyzet. A kialakult tudományos vélemény szerint rendkívül valószínű, hogy az emberi tevékenység alakítja a megfigyelt éghajlati változásokat (IPCC, 2014) és a válaszadók túlnyomó többsége elfogadja, hogy az emberi tevékenység, ha csak részben is, de szerepet játszik ebben. A nemzetek között azonban eltérések mutatkoznak, Norvégia és számos kelet-európai ország lakosai azt gondolják, kevésbé valószínű, hogy az éghajlatváltozást legalább részben az emberi tevékenység okozza.

5.2. *Éghajlatváltozás és az energiabiztonság problémái*

Beszámoltak a válaszadók az éghajlatváltozásról és az energiabiztonságról is. Különösen az energetikai kérdések bonyolult összefüggései miatt aggódhatunk, ami az embereknek az éghajlatváltozás, az energiaellátás megbízhatósága és az energia megfizethetősége miatt megfogalmazódó aggodalmait jelenti.

Annak ellenére, hogy az európaiak nagy többsége úgy gondolja, hogy a világ éghajlata változik, és legalább részben az emberi tevékenység okozza, az éghajlatváltozással kapcsolatos aggodalmak viszonylag csekélyek. A 23 részt vevő országban a válaszadók alig több, mint egynegyede számolt be arról, hogy nagyon vagy rendkívül aggódik az éghajlatváltozás miatt. Az alacsony szintű aggodalom meglepő, tekintettel arra, hogy közel kétharmaduk szerint az éghajlatváltozás negatív hatással lesz az egész világon élő emberekre.

2. ábra: Az éghajlatváltozással, az energia megbízhatóságával és az energia megfizethetőségével kapcsolatos aggodalom mértéke (5 fokú skála átlaga) Saját számítás az ESS 8 Round adatbázisa alapján

Az európaiak nem nagyon aggódnak az éghajlatváltozás miatt. Lakóhely szerint leginkább a külvárosi régiók lakói; földrajzilag a legkevésbé az észtek és az alacsonyabb képzettségű emberek aggódnak emiatt. Magyarország az ESS átlaggal megegyező, Csehország és Lengyelország az alatti értékeket mutat. (2. ábra.)

Az energiarendszerek bonyolult összefüggéseinek különféle aspektusaival kapcsolatos aggodalmak országonként eltérnek. Az országok nem egyformán érzékenyek az éghajlatváltozás hatásaira, és különböző energiaügyi kihívásokkal szembesülnek, mivel sokféle energiaellátási rendszerre támaszkodnak.

Az éghajlatváltozással kapcsolatos aggodalmak viszonylag csekélyek Írországból, Litvániából, Észtországból és Lengyelországból, valamint az Orosz Föderációból, amelyek népességének kevesebb, mint 20%-a fejezi ki az éghajlatváltozással kapcsolatos aggodalmát. Az energiaellátás megbízhatóságával kapcsolatos aggodalom a legtöbb országban alacsonyabb, mint az éghajlatváltozás miatti. Az energia megfizethetőségével kapcsolatos aggodalom minden országban nagyobb, mint az energia megbízhatóságával kapcsolatos aggodalom, és az országok többségében nagyobb az éghajlatváltozással kapcsolatos aggodalomnál. Úgy tűnik, hogy ez megoldja az energiarendszerek bonyolult összefüggéseit a közvéle-

mény szempontjából, mivel azt jelzi, hogy van lehetőség az energiaellátás megbízhatósága kockázatának csökkentésére annak érdekében, hogy az éghajlatváltozás enyhítésének költségei alacsonyak maradjanak. Az energiaellátásban azonban nem történt jelentős összeomlás, valamint a villamosenergia- és a gázárak a legtöbb európai országban csökkentek. Ennek okai között azért olyan kormányzati beavatkozásokat is találunk a piaci mechanizmusokba, mint például Magyarországon a rezsicsökkentés.

5.3. Személyes normák és hatékonysági hiedelmek

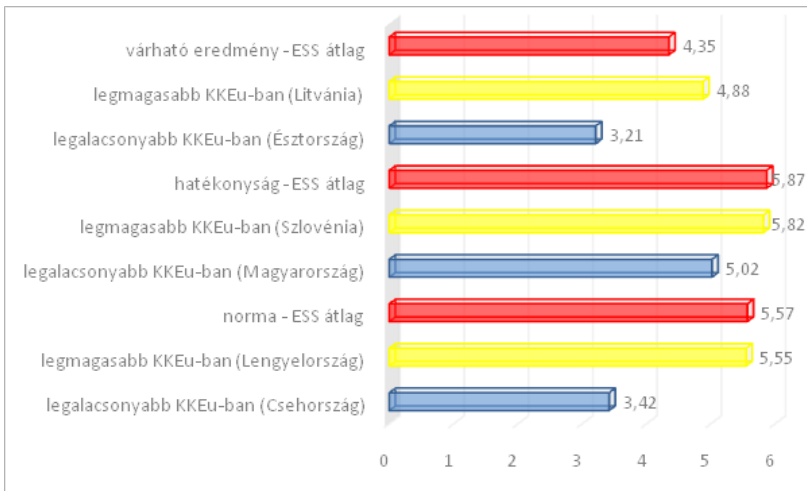
Az éghajlatváltozással kapcsolatos és az energiabiztonságra vonatkozó aggályok és az energiapreferenciák közötti kapcsolat tanulmányozásakor fontos megérteni az összekapcsolódási útvonalakat (Steg & de Groot, 2010).

A fentebb már említett Érték-Hit-Norma modell (Stern, 2000) szerint a környezettudatos személyes normák középpontjában az éghajlatváltozással kapcsolatos aggályok és az energiapreferenciák összekapcsolása áll. A környezettudatos normák azt tükrözik, hogy az ember milyen mértékben érzi személyes kötelezettségének, hogy hozzájáruljon egy környezeti probléma megoldásához. A modulon belül ezeket úgy értékelték, hogy megkérdezték a válaszadókat, hogy érzik-e személyes felelősségüket az éghajlatváltozás csökkentése érdekében. Az emberek csak mérsékelt személyes felelősséget éreznek az éghajlatváltozás csökkentése érdekében. A személyes felelősség (személyes normák) érzése a legmagasabb a nyugat-európai országokban, például Franciaországban és Svájcban (az átlagos pontszám közel 7), a legalacsonyabb pedig a Cseh Köztársaságban és az Orosz Föderációban (mindkettő átlagos értéke kevesebb, mint 4).

A személyes hatékonysági hiedelmek fontosságát a környezettudatos viselkedés szempontjából a szakirodalomban már bizonyították (Hanss & Böhm, 2010; Meinhold & Malkus 2005). A társadalmi kognitív elmélet (Bandura, 1982) szerint a kívánt eredmény sikeres elérése érdekében az egyéneknek meggyőződéssel kell rendelkezniük arról, hogy sikeresen tudnak viselkedni és abban a hitben kell lenniük, hogy a viselkedés hatékonyan képes elérni a kívánt eredményt. A személyes hatékonyságot és a várható kimenetelt, olyan elemekkel mérték, hogy képes-e kevesebb energiát felhasználni (személyes hatékonyság) és hogy ez hozzájárul-e az éghajlatváltozás csökkentéséhez (várható kimenetel).

Annak ellenére, hogy az energiafelhasználás Európában a nemzetközi mércéknek megfelelően magas, az emberek nem érzik úgy, hogy kevesebb energiát tudnának felhasználni, mint a jelenlegi fogyasztásuk. A személyes hatékonyság különösen alacsony a kelet-európai országokban, például Magyarországon, a Cseh Köztársaságban és Oroszországban.

3. ábra: Személyes normák, személyes hatékonyság és várható eredmény (11 fokú skála átlaga)

Saját számítás az ESS 8 Round adatbázisa alapján

Úgy tűnik, hogy az emberek nem gondolják úgy, hogy az energiafelhasználás korlátozása hozzájárulna az éghajlatváltozás csökkentéséhez. A várható kimenetel különösen alacsony azokban az országokban, ahol viszonylag kevés ember gondolja úgy, hogy az éghajlatváltozást elsősorban emberi tevékenység okozza, például Észtországban, Szlovéniában, a Cseh Köztársaságban és Oroszországban.

További elemzések azt mutatják, hogy a személyes normák, a személyes hatékonyság és a várható kimenetel összefüggenek az egyéni szinten, megmutatva, hogy az emberek, akik személyesen felelősnek érzik magukat az éghajlatváltozás csökkentéséért, magabiztosabbak abban, hogy energiát takaríthatnak meg, és azt gondolják, hogy ez hatékonyan csökkenti az éghajlatváltozást. Ezek a korrelációk és a három kérdésre

adott válaszok átlagai együttesen azt jelentik, hogy a személyes normák, a személyes hatékonyság és az elvárások kimenetele szempontjából magas pontszámokat viszonylag ritkán értek el. Így azt állapíthatjuk meg, hogy viszonylag kevés olyan ember él Európában, aki kifejezetten érzékeny a személyes felelősségvállalásra, és abban is bízik, hogy kevesebb energiát tudnak felhasználni, és úgy érzi, hogy ez valószínűleg elősegítené az éghajlatváltozás csökkentését. Egy nagyszabású viselkedésváltozás motiválása és fenntartása érdekében több embernek lehet szüksége a normák és a hiedelmek ilyen kombinációjára.

A válaszadókat arról is megkérdezték, hogy mennyi villamos energiát kell termelni szénből, földgázból, vízenergiából, valamint atomenergia, napenergia, szélenergia és biomassa felhasználásával. Nyilvánvaló, hogy a megújuló energiaforrások a legnépszerűbbek. Összességében körülbelül a megkérdezettek kétharmada gondolja úgy, hogy nagy vagy nagyon nagy mennyiségű villamos energiát kellene előállítani vízenergia, vagy szélenergia felhasználásával, és háromnegyedük úgy gondolja, hogy a napenergia esetében ezt kell alkalmazni. Ezzel szemben a szén és az atomenergia kifejezetten népszerűtlen villamosenergia-termelési források. Nagyon kevés ember akarja, hogy ezekből a forrásokból nagy vagy nagyon nagy mennyiségű villamos energiát termeljenek. A földgáz preferenciái valahol a megújuló energiaforrások és a szén és nukleáris energia preferenciái között vannak.

További elemzések azt mutatták, hogy ezekben a preferenciákban nagy eltérések vannak a részt vevő országok között. Például mind a szén, mind a földgáz a legnépszerűbb számos közép- és kelet-európai országban, például Oroszországban és Lengyelországban. Az atomenergia viszonylag népszerű Oroszországban, Litvániában és Magyarországon. A megújuló energiaforrások, például a szél, a napenergia és a biomassa kifejezetten kevésbé részesülnek előnyben Oroszországban, míg a vízenergia kevésbé támogatott Finnországban és Észtországban. Ezek a különbségek részben tükrözik a részt vevő országokban uralkodó energiaellátási rendszereket. Például a kelet-európai országok erősen örökölték a széntüzelésű és atomerőműveket (IEA, 2017), bár további kutatásokra van szükség ezeknek és más nemzetek közötti különbségeknek a megértéséhez.

Különösen népszerű a közpénz felhasználása a megújuló energia támogatására, mivel az európai népesség kb. háromnegyede valamilyen

mértékben támogatja ezt, és csak minden tizedik az, aki ellenzi. A szabályozás szintén népszerű. A megújuló energiák támogatásának nincsenek egyértelmű regionális mintái. A legerősebb támogatás Magyarországon és Szlovéniában, a leggyengébb a Cseh Köztársaságban, Oroszországban, Izlandon és Írországbán. A nem energiahatékony készülékek betiltásának viszonylag kevés volt a határokon átnyúló eltérése. Ennek ellenére Európában magas a hajlandóság az energia fogyasztás csökkentésére, a megújuló energiaforrások támogatására és az energiahatékonyság szabályozására. Az összes ESS-országban a többség úgy gondolja, hogy nagy vagy nagyon nagy mennyiségű villamos energiát kell napenergiából és szélből termelni, ami sokkal magasabb, mint bármely más energiaforrás esetében, különös tekintettel a fosszilis energiaforrásokra és az atomenergiára.

Noha ez a hozzáállás jó iránynak tűnik az éghajlatváltozás enyhítésének kilátásai szempontjából, óvatosságra kell felhívunk a figyelmet. Lehet, hogy az emberek kevésbé támogatják majd ezeket a politikákat, ha költségesnek tekintik őket, hiszen az árra és a megfizethetőségre nagyon érzékenyek, különösen régiókban.

6. Következtetés

Összességében az európaiak átlagosan inkább aggódnak az energiaköltségek miatt, mint az éghajlatváltozás miatt; és a szén-dioxid-kibocsátás csökkentésének egyik hatékonyabb politikáját, a fosszilis tüzelőanyagokra kivetett megemelt adókat, sokkal kevésbé tekintik kedvezőnek, mint a modulban szereplő többi politikát.

Néhány világos transzeurópai mintázat alakult ki az éghajlatváltozással és az energiával kapcsolatos hozzáállásban. Általában véve gyengébbnek tűnik az éghajlatváltozás iránti elkötelezettség és az alacsony szén-dioxid-kibocsátású energia támogatása Közép- és Kelet-Európában. Noha vannak kivételek, a minta lefedi az éghajlatváltozással kapcsolatos hiedelmeket, az aggodalmakat, valamint az alacsony szén-dioxid-kibocsátású energiaforrásokhoz, például a szél- és a napenergiához való hozzáállást. A fosszilis energiaforrásokhoz, például a szénhez és a földgázhoz való hozzáállás sok volt kommunista országban viszonylag pozitív.

Az egyik legfontosabb megállapítás az, hogy a polgárok aggódnak az energiabiztonság miatt, a megfizethető ellátáson túl, általában aggasz-

tónak találják a fosszilis tüzelőanyagoktól való függést. A polgárokat jobban aggasztja a fosszilis tüzelőanyagoktól, mint az energiaimporttól való függőség, az energiarendszer megszakadásaival kapcsolatos sebezhetősége és az energiaellátás megbízhatósága. A polgárok egyértelmű preferenciái az energiaellátás iránt: egész Európában támogatják a megújuló energiaforrásokból előállított villamos energiát, és általában nem szívesen akarnak villamos energiát fosszilis forrásokból, például szénből vagy földgázból előállítani. Összességében a magas éghajlati aggodalmak, valamint a megújuló energiaforrások és az ezen energiaforrások állami támogatásának határozott előnyben részesítése azt sugallja, hogy a közvélemény megítélése nem akadályozza Európában a fenntartható energiaátmenetet. Másrészt kihívást jelenthet a fosszilis energia részesedésének csökkentése, mivel a társadalmi-politikai helyzetekben és az energiarendszerekben tapasztalható nemzeti különbségek befolyásolhatják a fosszilis tüzelőanyagok preferenciáit és azok adóztatását. (Pohjolainen et al., 2018) Az EU egészére kiterjedő energiapiac 2050-es céljának elérése érdekében előrelépést kell tenni az intelligens regionális megállapodások felé, a tanulás és az együttműködési képesség megteremtése érdekében egy szélesebb EU energiapiacra való csatlakozáshoz, amely képes átadni az alacsony energiaszintet a szénenergia forrásterületekről a keresleti területekre.

Irodalomjegyzék:

- BANDURA, A. (1982). Self-efficacy mechanism in human agency. *American Psychologist*, 37 (2), 122.
- EEA (2019), *Annual European Union greenhouse gas inventory 1990–2017 and inventory report 2019*, EEA Report No 6/2019.
- EEA (2018), *Trends and drivers in greenhouse gas emissions in the EU in 2016*, EEA Briefing No 5/2018, Copenhagen.
- FISHER, B., N. Nakicenovic, K. Alfsen, J. Corfee Morlot, F. de la Chesnaye, J.-Ch. Hourcade, K. Jiang, M. Kainuma, E. La Rovere, A. Matysek, A. Rana, K. Riahi, R. Richels, S. Rose, D. van Vuuren, and R. Warren (2007). Issues related to mitigation in the long term context. In: *Climate Change 2007: Mitigation of Climate Change. Contribution of Working Group III to the Fourth Assessment Report*

- of the Intergovernmental Panel on Climate Change. B. Metz, O.R. Davidson, P.R. Bosch, R. Dave and L.A. Meyer (eds.), Cambridge University Press, pp. 169–250.
- GRACZYK, A. M. (2012). Instruments Supporting investments in renewable energy sources in Lower Silesia Region. In: Malik, K. (eds.). *Towards Structuring Regional Economy: Policy & Practice*: 97–112. Opole: Oficyna Wydawnicza Politechniki Opolskiej
- GRACZYK, A. M. (2014): *Management of renewable energy sources by the households in context of the economics of sustainable development, Economic and Environmental Studies (E&ES)*, ISSN 2081-8319, Opole University, Faculty of Economics, Opole, Vol. 14, Iss. 3, pp. 299–311.
- HAAS, R., N. Nakicenovic, A. Ajanovic, T. Faber, L. Kranzl, A. Mueller, and G. Resch (2008). Towards sustainability of energy systems: A primer on how to apply the concept of energy services to identify necessary trends and policies. *Energy Policy*, 36(11), pp. 4012–4021.
- HANSS, D., BÖHM, G. (2010). Can I make a difference? The role of general and domain-specific self-efficacy in sustainable consumption decisions. *Umweltpsychologie*, 14, 46–74.
- IEA. (2017). IEA Atlas of Energy. Paris: International Energy Agency. Retrieved from <http://energyatlas.iea.org/>
- IPCC (2007). *Climate Change 2007: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Core Writing Team, R.K. Pachauri, and A. Reisinger (eds.), Cambridge University Press, 104 pp.
- IPCC (2014). *Climate Change 2014: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Fifth Assessment Report* o. Geneva, Switzerland: Intergovernmental Panel on Climate Change.
- JONES, D.; MOORE, CH. (2020) *Renewables beat fossil fuels. A half-yearly analysis of Europe's electricity transition*. Report of the EMBER Project. (<https://ember-climate.org/project/renewables-beat-fossil-fuels/> letöltve: 2020.07.26.)
- KERTESI, G., KÉZDI, G. (2011). Roma Employment in Hungary After the Post-Communist Transition. *Economics of Transition*, 19(3), 563–610.
- MEINHOLD, J. L., MALKUS, A. J. (2005). Adolescent Environmental Behaviors: Can Knowledge, Attitudes, and Self-Efficacy Make a

- Difference? *Environment and Behavior*, 37 (4), 511–532. <http://doi.org/10.1177/0013916504269665>
- POHJOLAINEN, P., Kukkonen, I., Jokinen, P., Poortinga, W., Umit, R. (2018). Public Perception on Climate Change and Energy in Europe and Russia: Results from the Round 8 of the European Social Survey with Selected Context Data. PACWER (Public Attitudes to Welfare, Climate Change and Energy in the EU and Russia) ERA. Net RUS Plus S&T 340 Research Report.
- SCHAEFFER, R., Szklo, A. S., de Lucena, A. F. P., Borba, B. S. M. C., Nogueira, L. P. P., Fleming, F. P., Boulahya, M. S. (2012). Energy sector vulnerability to climate change: a review. *Energy*, 38 (1), 1–12.
- STERN, P. C. (2000). Toward a coherent theory of environmentally significant behavior. *Journal of Social Issues*, 56 (3), 407–424. <http://doi.org/10.1111/0022-4537.00175>
- STEG, L., & DE GROOT, J. I. M. (2010). Explaining prosocial intentions: Testing causal relationships in the norm activation model. *British Journal of Social Psychology*, 49 (4), 725–743. <http://doi.org/10.1348/014466609X477745>
- University of Cambridge Institute for Sustainability Leadership (CISL), (2017). *21st century energy: Business reflections on renewables in Europe*, Cambridge, UK: The Prince of Wales's Corporate Leaders Group.
- University of Cambridge Institute for Sustainability Leadership (CISL), (2019). *The energy transition in Central and Eastern Europe: The business case for higher ambition*, Cambridge, UK: The Prince of Wales's Corporate Leaders Group.
- World Energy Council, (2013). *World energy trilemma: time to get real – the case for sustainable energy investment*. London: World Energy Council. Retrieved from <http://www.worldenergy.org/wpcontent/uploads/2013/09/2013-Time-to-get-real-the-case-for-sustainable-energy-investment.pdf>

Website-ok:

Central and Eastern Europe in Focus – Understanding the political dynamics of the low-carbon transition. Retrieved 2019 from E3G website: <https://www.e3g.org/showcase/central-and-eastern-europein-focus>

ND-GAIN Country Index. Retrieved from <https://gain-new.crc.nd.edu/ranking/vulnerability>.

CO2 emission intensity. Retrieved 2019 from the European Environment Agency website: https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/daviz/co2-emission-intensity-5#tab-googlechartid_chart_11_filters

EU-dokumentumok:

European Commission (2014), *Taking stock of the Europe 2020 strategy for smart, sustainable and inclusive growth*, COM (2014) 130 final, Brussels.

European Council (2014), European Council (23 and 24 October 2014) — *Conclusions*, EUCO 169/14, Brussels.

Directive (EU) 2018/2001 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2018 on the promotion of the use of energy from renewable sources.

Directive (EU) 2018/2002 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2018 amending Directive 2012/27/EU on energy efficiency.

European Commission (2015), *A Framework Strategy for a Resilient Energy Union with a Forward-Looking Climate Change Policy*, COM (2015) 80 final, Brussels.

European Commission (2018), *Climate Action: Benefits of climate action*.

European Commission (2019), *Renewable energy progress report*, COM (2019)225.

European Commission. (2018). *EU coal regions: opportunities and challenges ahead*. JRC Science for Policy Report. Retrieved from <https://ec.europa.eu/jrc/en/publication/eur-scientific-and-technical-research-reports/eu-coal-regions-opportunities-and-challenges-ahead>

Gazdag Norbert¹

AZ EURÓPAI UNIÓ FELZÁRKÓZTATÁSI POLITIKÁJÁNAK JOGI ASPEKTUSAI

Bevezetés

Az Európai Unió felzárkóztatási politikájáról elmondható, hogy az ma már egy bonyolult összefüggérendszer, melyet a tagállamok közösen alkottak és folyamatosan alakítanak. Magyarország számára kiemelt fontosságú, hogy hogyan kerülnek megfogalmazásra ezek a szabályozások, elemi érdeke, hogy annak tartalmába érdemben bele tudjon szólni, és a 7 éves költségvetési ciklusokban minél több kohéziós támogatáshoz tudjon jutni. A felmutatott felzárkózási adataink alapján lenne mit finanszírozni belőle, hiszen 7 NUTS régiónk közül négy az EU átlagához képest 50% alatti fejlettségi szinten áll, sőt az EU-n belül, a 20 legszegényebb régióhoz tartozik. Történik mindez annak ellenére, hogy Magyarország az elmúlt tizenhárom évben ezen a téren jelentős forrásokhoz jutott. Igyekszem feltárni ennek a gyenge teljesítménynek a lehetséges okait. Ezzel el is érkeztünk a téma aktualitásához, hiszen az Európai Unió most készül elfogadni a 2021–2027-es időszakra szóló költségvetését, mely várhatóan jelentős változásokat hoz majd mind gazdasági, mind jogi téren. Természetesen nemcsak a különféle alapok jogi szabályozása változik meg egy-egy bővítési ciklusra történő felkészülés keretében, vagy egy 7 évre szóló költségvetési ciklus következtében, hanem a pénz elosztására, és annak ellenőrzésére létrejött intézményrendszer működését befolyásoló jogszabályok is. Belátható ez alapján, hogy hatalmas, és folyamatosan változó joganyagról beszélünk mind uniós, mind tagállami vonatkozásban. Jelen cikkben csak a kohéziós politika kialakulását, módosulását követem végig a mai napig, főként jogi szempontú elemzésben, ugyan-

¹ A Károli Gáspár Református Egyetem végzett hallgatója,
e-mail: gazdagnorbert@gmail.com

akkor kitérve a szabályozott terület gazdasági hatásaira, eredményeire, nem érintve az intézményrendszerre vonatkozó szabályokat.

1. Mi is az a kohéziós politika?

Jelenleg a kohéziós politika az Európai Unió meghatározó jelentőségű szakpolitikái közé tartozik, legfontosabb célja, hogy a gazdasági, társadalmi, területi kohézió megerősítéséhez vezető intézkedéseket dolgozzon ki és hajtson végre azáltal, hogy hozzájárul a különböző régiók fejlettségi szintje közötti egyenlőtlenségek, valamint a legkedvezőtlenebb helyzetű régiók lemaradásának csökkentéséhez. Az Európai Regionális Fejlesztési Alap (ERFA), az Európai Szociális Alap Plusz (ESZA+) megosztott irányítású ága és a Kohéziós Alap felhasználásával a kohéziós politika a következő célok megvalósítására törekszik: a valamennyi alaptól támogatandó „Beruházás a munkahelyteremtésbe és növekedésbe” a tagállamokban és a régiókban; illetve az ERFA-ból támogatandó az „európai területi együttműködés”.² Ez utóbbi célok megerősödése a COVID-19 járvány gazdasági hatásának következménye.

2. A kezdetek, az alapok korai fejlődése

A Római Szerződés kiemelte a tagállamok harmonikus fejlődésének szükségességét, de nem tett említést regionális vagy kohéziós politikáról.³ Felhatalmazást nyújtott ugyan az Európai Beruházási Bank és az Európai Szociális Alap létrehozásához, azonban nem szabad elfelejtenni arról a tényről, hogy ezek az új intézmények ekkor még nem a későbbi kohéziós politikai célok támogatása érdekében alakultak. Az utóbbi az átképzésre, a foglalkoztatási lehetőségek javítására összpontosított, míg a bank a gazdasági modernizáció, a gazdasági közösség egésze számára előnyt hozó fejlesztések támogatását tűzte ki céljául. Ugyanakkor mind az Európai Szociális Alap, mind az Európai Beruházási Bank működésé-

2 <https://www.consilium.europa.eu/media/45139/210720-euco-final-conclusions-hu.pdf>, 2020.08.04.

3 Ferkelt Balázs – Káldyné Esze Magdolna – Kruppa Éva – Vida Krisztina: Integrálódó Európa I., Perfekt, 2014/705., 266. p.

nek kezdetétől fogva igyekezett eleget tenni annak az igénynek is, hogy a fejlődésben elmaradottabb, szegényebb régiók sajátos problémáinak megoldásában támogatást nyújtson.

Az alapítás időszakára rányomta bélyegét az a szemlélet, miszerint a közös gazdasági tér, a piac létrejötte és kibontakozása olyan gazdasági növekedést fog eredményezni, amely önmagában elégséges lesz a régiók közötti fejlettségbeli különbségek háttérbe szorulásához. A másik oka annak, hogy a kohézió erősítésének szükségessége a közösségi szintű politikai kérdések palettáján nemigen jelent meg, abban rejlett, hogy az alapító hatok fejlettsége viszonylag homogén volt.⁴ Ebből kifolyólag 1957-ben nem tűnt szükségesnek közös regionális politika kialakítása. Ezt jelzi, hogy a felzárkóztatási alapok alábbiakban jellemzett formái közül először horizontális, nem kifejezetten az elmaradott régiókra vonatkozó intézkedések jelentek meg. Az integrációs folyamat elindulásakor magától a négy szabadság elvének (árak, szolgáltatások, tőke, munkaerő szabad mozgása) kiteljesítésétől várták a fejlettségi különbségek mérséklését. Ez a feltételezés azonban nem állta meg a helyét, az igazán elmaradott és periférikus fekvésű régiókba nem ment el a tőke.⁵

A gazdasági tevékenységek harmonikus fejlődésének és az életszínvonal emelkedésének előmozdítása érdekében, folyamatosan létrejöttek az EGK legfontosabb támogatási eszközei.

Az Európai Szociális Alap (továbbiakban ESZA) 1960-ban kezdte meg működését, a Római Szerződés 123. cikkébe foglalásával, fő célja a munkavállalók szakmai és térbeli mobilitásának a növelése volt. Az ESZA elődje, az ESZAK szerződés nyomán létrejött alap volt, amely a szén- és acélipari dolgozókat segítette – munkaerő-piaci helyzetük javítása érdekében – új jártasságok megszerzésében. A Római Szerződés által létrehozott ESZA a foglalkoztatási lehetőségek javítására összpontosított, a szerkezetváltás, modernizáció okozta nehézségeket igyekezett ellensúlyozni rövid távú átképzésekkel és a munkavállalók mobilitásának támogatásával. Az 1970-es évek óta az alap folyamatosan nyitott a

4 Kohéziós Politika 2014-2020., Szerk.: Nyikos Györgyi, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2017., https://www.academia.edu/34242381/Koh%C3%A9zi%C3%B3s_Politika_2014-2020, 2020. 02. 07.

5 Kengyel Ákos (szerk.): Az Európai Unió közös politikái, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2010.

munkavállalók szélesebb köre felé. Így többek között a mezőgazdasági ágazatban felszabadult munkaerő támogatásra is jogosulttá vált, ezt követte a fiatalok növekvő munkanélküliségéből adódóan a 25 év alattiak, majd a nők, az alulképzett munkavállalók és a munkaerőpiacra visszatérni kívánó személyek előtérbe helyezése. Az 1988-as reformoknak köszönhetően az alap működésében megerősítették a szolidaritást, a társadalmi kohézió előmozdítását.

Az 1962-ben létrejött Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alap Orientációs Részlege (továbbiakban EMOGA) a mezőgazdaság termelékenységének és a szektorban dolgozók bérének emelkedését tűzte ki célul.⁶ Az EMOGA-át, a közös agrárpolitika megvalósítását szolgáló alapot, a Római Szerződés hozta létre, majd az 1964-es szabályozó módosítással kettéválasztották, és az orientációs rész, a vidékfejlesztési tevékenységeket társfinanszírozta.⁷

Az Unió regionális politikáját 2006 végéig támogatta ez az alap. Az agráralap Orientációs Szekciója a mezőgazdaság modernizációját, valamint a termelési eljárások fejlesztését támogatta a régi szerződés 40. (EKSZ 34., EUMSZ 40.) cikke 4. (jelenleg 3.) cikke szerint. A 2007-es évtől létrejött az Európai Mezőgazdasági Garancia Alap és az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap (EMVA), továbbá mindkettő az agrárpolitikát támogató eszközzé vált, ezzel kikerült a Strukturális Alapok közül. Hasonlóképpen az 1993-ban felállított HOPE (Halászati Orientációs Pénzügyi Eszköz), mely ugyancsak 2006 végéig tartozott a regionális politika eszközei közé. 2007-től Európai Halászati Alapként (EHA), 2014-től már Európai Tengerügyi és Halászati Alapként működik, és a halászattal kapcsolatos tevékenységek fejlesztését, ill. szerkezeti átalakítását támogatja a közös halászati politika keretében.

6 Forman Balázs. Az Európai Unió Strukturális és Előcsatlakozási Alapjai, Interpress Kiadó, Budapest, 2003.

7 Kohéziós Politika 2014-2020., Szerk.: Nyikos Györgyi, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2017., https://www.academia.edu/34242381/Koh%C3%A9zi%C3%B3s_Politika_2014-2020, 2020. 02. 07.

3. Bővítések

3.1. Az első bővítés hatása a kohéziós politikára (1973: Dánia, Egyesült Királyság, Írország)

A mindenkori bővítések jogalapja: Az Európai Unióról szóló szerződés 49. cikke (EUSZ) határozza meg, hogy mely államok kérelmezhetik a felvételt. Az Európai Unióról szóló szerződés 2. cikke határozza meg az Unió alapvető értékeit. A csatlakozók eltérő fejlettsége mellett (elsősorban Írország teljesítményének alulmaradása a hatokkal szemben), az első olajválság is tetézte a gazdasági gondokat. Az integráció következménye az ERFA (Európai Regionális Fejlesztési Alap, 724/75. EK rendelet) létrejötte, 1975-ben. Az ERFA Alap létrehozásával a tagállamok csökkenti kívánták a jelentéktelen agrárszektorral rendelkező Nagy-Britannia nettó befizetési pozícióját. Kisebb reformjára már a '70-es évek végén sor került, ennek részeként fogalmazódott meg a Bizottság kötelezettsége, hogy rendszeres jelentést készítsen a gazdasági és társadalmi helyzetről. *Az alap létrehozása volt az első elismerése a közösségi szintű regionális politika szükségességének*, mivel a Római szerződés 235. (EKSZ 308., EUMSZ 352.) cikke alapján hozták létre, fő célja eredetileg: a regionális egyenlőtlenségek kezelése (korábbi 130/C., EKSZ 160., EUMSZ 176. cikk), az agrárszektor túlsúlyának enyhítése, az ipari szerkezetváltás és a strukturális munkanélküliség miatt fennálló egyenlőtlenségek korrigálása és a gazdaság élénkítése volt.⁸ Két korlát akadályozta ekkor még a tényleges közösségi politika megvalósulását, az ERFA alacsony költségvetése (akkor a közösségi költségvetés 4,8%-a), és a tagországi kvótarendszer miatt a Bizottságnak nem volt beleszólása a regionális politika forrásainak elosztásába. A nyolcvanas évek során lazítottak a kvótarendszeren, valamint a Bizottság hatásköre is kibővítésre került.

⁸ Kengyel Ákos (szerk.): Az Európai Unió közös politikái, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2010.

3.2. Az ibériai bővítések hatása a kohéziós politikára

A Közösség 1981–86 közötti kibővülésével – második csatlakozási kör (1981): Görögország; harmadik csatlakozási kör (1986): Portugália, Spanyolország – markáns centrum-periféria jelenség lett az egységesülő piac sajátossága, ami alapvetően új helyzetet teremtett. Ezen három ország fejlettsége jelentős elmaradást mutatott a korábbiakéhoz képest. A gazdasági felzárkózás, a strukturális hátrányok csökkentésének kihívása és majd a belső piac szabályainak alkalmazása jelentős közösségi támogatások mellett volt csak felgyorsítható a három új tagállam, illetve Írország és Dél-Olaszország vonatkozásában. Ezt a strukturális alapok 1988. évi reformja biztosította. Új célkitűzések támogatását tette lehetővé a koncentráció elvének alkalmazása keretében.⁹ *Egyértelmű konvergencia mutatható ki a periféria és az unió átlagos fejlettségi szintje között*, amit az - ugyan nem minden időszakban egyenletes - GDP növekedés alátámaszt.¹⁰ Bebizonyosodott, hogy a piaci kiegyenlítő mechanizmusok önmagukban nem képesek a területi egyensúlytalanságok kiküszöbölésére, szükségessé váltak a reformok.

A kohéziós politika jogalapját az 1986-ban aláírt Egységes Európai Okmányban fektették le. Ebben a közös szakpolitikák közé emelte a kohéziós politikát, és kiegészítette a Római Szerződést, a gazdasági és szociális kohézióról szóló címmel. Így az elsődleges joganyagba került át a regionális politika és az ERFA, valamint a gazdasági és társadalmi kohézió.¹¹ Egyúttal rendelkezett a szükséges pénzügyi eszközök hozzárendeléséről a kohéziós politika számára.¹² A politika gyakorlati megvalósítását a Tanács 1988-ban elfogadott rendelete biztosította (2052/88/EK), melynek hatására kialakult a kohéziós politika átfogó rendszere.¹³

9 Iván Gábor: Az Európai Unió költségvetése a közösségi politikák tükrében, Budapesti Corvinus Egyetem, Doktori értekezés 2005, http://phd.lib.uni-corvinus.hu/116/1/ivan_gabor.pdf, 2020.02.12.

10 Kengyel Ákos: Az Európai Unió regionális politikája, Aula, 2002., 17. p.

11 Konzolidált EK Szerződés, harmadik rész, XVII. cím

12 Kohéziós Politika 2014–2020., Szerk.: Nyikos Györgyi, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2017. https://www.academia.edu/34242381/Koh%C3%A9zi%C3%B3s_Politika_2014-2020, 2020.02.07.

13 Ferkelt Balázs – Káldyné Esze Magdolna – Kruppa Éva – Vida Krisztina: Integrálódó Európa I., Perfekt, 2014/705.

Érdemes röviden különbséget tenni a regionális politika gyűjtőfogalma alatt használatos kifejezések között:

A gazdasági és társadalmi *kohéziós politika fogalma* fejlesztési célkitűzések, felzárkóztatási intézkedések és eljárások összességét jelenti. Egy adott társadalmi-gazdasági közösség gazdasági, társadalmi vagy földrajzi szempontok alapján beazonosítható egységeinek olyan összehangolt fejlesztéséről szól, amelynek során a fő célkitűzés, a közösség egészének fejlődése.

Ezzel szemben a *strukturális politika* olyan intézkedések és eljárások összessége, amelyek adott gazdasági vagy társadalmi szerkezeti hiányosságok, lemaradások felszámolását, illetve csökkentését célozzák. Az unióban a strukturális politika megvalósításának tipikus szintjét a régiók jelentik; a strukturális politika a regionális politika kiszolgálója.

A *regionális politikán* pedig azoknak a céloknak, intézkedéseknek és eljárásoknak összességét értjük, amelyek egy adott földrajzi, igazgatási vagy statisztikai-tervezési egységnek más ilyen egységekhez vagy az adott egységet magában foglaló társadalmi gazdasági közösséghez képest fennálló, számszerűsíthető gazdasági jellemzők alapján kimutatható tartós elmaradottságának csökkentésére vagy megszüntetésére irányulnak.¹⁴

4. Delors I. csomag (1988)

A regionális politika szempontjából mérföldkőnek tekinthető állomás volt, az 1988-ban elfogadott Delors-csomag. Az első közös költségvetés (1989–1993) fordulópontot jelentett mind a Közösség egészére nézve, mind a regionális politika formálódására. A régiók közötti fokozódó különbségek problémája miatt a kohéziós politika közvetlenül összefüggött a belső piac teljes körű kiépülésével, amelyet a deklarált politikai cél és az elmúlt évtizedek folyamatai ellenére számos tényező akadályozott. Heves vitákat követően, a belső piac kiépítésének részeként elfogadták a közös erőforrásoknak a szolidaritás bázisán végbemenő újraelosztását. A pénzeszközök jelentősen megemelésre kerültek az uniós költségvetésben

14 Iván Gábor – Katona János: Regionális politika, in: Kende Tamás – Szűcs Tamás (szerk.): Az Európai Unió politikái, Osiris, 2001.

a korábbi 16%-ról, 31%-ra.¹⁵A költségvetés saját forrásainak felső határára a Bizottság azt a javaslatot tette, hogy az érje el a közösségi GNP 1,2%-át.¹⁶ Az Egyesült Királyság, Németország és Hollandia ellenállása következtében az Európai Parlament elfogadta az emelést, azonban fokozatos növekedésről lehetett csak szó, így 1992-re érte el a meghatározott szintet.¹⁷ Ekkor került rögzítésre, hogy az egyes kiadási fejezetek esetében megállapított kötelezettségvállalási és kiadási előirányzatok, kötelező erővel bíró felső korlátot jelentenek. A brüsszeli csúcson megállapodás született a strukturális alapok pénzforrásainak megkétszerezéséről és strukturális alapok összehangolását célzó keretrendelet elfogadásáról.¹⁸ Az ESZA, EMOGA és az ERFA pénzügyi alapjainak összevonásával létrejöttek, az EK regionális politikájának pénzügyi eszközei, a Strukturális Alapok. A Strukturális Alapok az EK tagállamai közül azokat támogatták, amelyeknél az egy főre jutó GDP az uniós átlag 75 százaléka alatt volt. Ezzel az alapok radikális átalakításon estek át, megteremtve a modern kohéziós politika máig ismeretes kereteit.

4.1. Az EU kohéziós politikájának, az alapok felhasználásának alapelvei:

1. Szubszidiaritás elve: az egyik legfontosabb elv, melynek lényege az, hogy minden döntést a lehető legoptimálisabb szinten kell meghozni. (Az 1992-es Maastrichti Szerződés írta elő, mely 1993.11.01.-től lépett hatályba, addig a 4 alapelv szerint működött.)
2. A koncentráció elve: a források széles körű, fragmentált elosztása helyett, a politika kisszámú stratégiai célra összpontosít.
3. A programozás elve: az Európai Unió regionális politikájának megtervezését, a prioritások és célkitűzések meghatározását, és a projektek pontos szervezési, döntéshozatali, és finanszírozási folyamatainak megtervezését jelenti.

15 Kohéziós Politika 2014-2020., Szerk.: Nyikos Györgyi, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2017., https://www.academia.edu/34242381/Koh%C3%A9zi%C3%B3s_Politika_2014-2020, 2020.02.07.

16 European Commission 1987a.

17 Iván Gábor: Bevezetés az Európai Unió költségvetésébe, Osiris Kiadó, Budapest, 2007., 78. p.

18 2052/88/EGK rendelet

4. Az adicionalitás elve: a közös célokra a közösségi költségvetésből származó pénzeszközök mellett a tagállamoknak is költeniük kell. A kohéziós politika forrásai kiegészítő jellegűek.
5. A partnerség elve: feltételezi az uniós regionális politika előkészítésében, megvalósításában és ellenőrzésében résztvevő szereplők együttműködését. Célja, hogy a tagállamokon belüli kisebb régiók és települések ne versenytársakat, hanem lehetséges partnereket lássanak egymásban hiszen, ha összefognak a rendelkezésre álló önrész is nagyobb, így az elnyerhető támogatás összege is nő.¹⁹

A koncentráció érdekében öt célkitűzést állapítottak meg a Strukturális Alapok feladataként az 1988 júniusában elfogadott keretszabályozásban (Council of the EEC, 1988a):

1. A fejlődésben lemaradt régiók fejlődésének és strukturális átalakításának elősegítése
2. Az ipari hanyatlás által súlyosan érintett régiók átalakítása
3. A tartós munkanélküliség elleni küzdelem
4. A fiatalok foglalkoztatási integrációjának megkönnyítése
5. A mezőgazdasági struktúrák átalakításának felgyorsítása és a vidéki területek fejlődésének előmozdítása.

5. Maastrichti Szerződés és a kohéziós politika

A Maastrichti Szerződés kihirdetése, tagállami ratifikálása és hatálybalépése (1993. november 1.) létrehozta az Európai Uniót, megteremtette a belső – határok nélküli gazdasági térségként – működő piacot.

„2. cikk (korábbi B. cikk): Az unió a következő célokat tűzi ki maga elé: – a gazdasági és társadalmi fejlődés, valamint a foglalkoztatás magas szintjének előmozdítása, továbbá egy kiegyensúlyozott és fenntartható fejlődés megvalósítása, különösen egy belső határok nélküli térség létrehozása, a gazdasági és társadalmi kohézió megerősítése, valamint – e szerződés rendelkezéseinek megfelelően – végső soron egy közös valutát is magában

¹⁹ https://www.palyazat.gov.hu/miert_allitottak_fel_a_strukturalis_alapokat, 2020.02.12.

foglaló gazdasági és monetáris unió létrehozása útján.”²⁰ Ez alapján létrejött a GMU (Gazdasági Monetáris Unió), melynek programja és bevezetésének szigorú költségvetési kritériumai, nehézséget okoztak bizonyos tagországok számára. A lefektetett konvergencia kritériumok jelentenek garanciát arra, hogy egy tagállam készen áll az euró bevezetésére, és csatlakozása sem magára a tagállamra, sem a teljes euró övezetre nézve nem fog gazdasági kockázatokat előidézni. E kritériumokat az Európai Unió működéséről szóló szerződés 140. cikkének (1) bekezdése állapítja meg. *A Maastrichti szerződés előírta a Kohéziós Alap létrehozását, a konvergencia kritériumok ellentételezésére*, amely 1164/1994/ EK rendeletben került kihirdetésre: „a Kohéziós Alap pénzügyi hozzájárulásokat fog nyújtani a környezetvédelem és a transeurópai hálózatok terén megvalósuló projektekhez azokban a tagállamokban, ahol egyrészt az egy főre jutó bruttó nemzeti össztermék (GNP) a közösségi átlag 90%-nál kevesebb, másrészt amelyek rendelkeznek a gazdasági konvergenciának a Szerződés 104c. cikke szerinti feltételei teljesítésére irányuló programmal; mivel a tagállamok relatív fejlettségét legjobban a vásárlóerő-paritásban mért, egy főre jutó GNP alapján lehet megbecsülni”.²¹ Ennek forrásaira a közösségi GNP átlag 90%-át el nem érő országok (Írország, Görögország, Spanyolország, Portugália) kaptak jogosultságot. A politika nyomon követésének érdekében a Bizottságnak 3 évente jelentést kell készíteni a gazdasági és társadalmi kohézió terén elért eredményekről. Létrejött a Régiók Bizottsága (RB), mely a régió és városok érdekeit képviseli azáltal, hogy véleményét mind az Európai Bizottság, mind a Tanács köteles kikérni a jogszabálytervezeteknek a helyi és regionális önkormányzatokat, városokat érintő kérdéseiben. A Régiók Bizottságának jogosítványait a Lisszaboni Szerződés tovább erősítette: Európai Bírósághoz fordulhat, amennyiben a szubszidiaritás alapelvének sérülését észleli.²²

20 EUSZ – Maastricht, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:11992M/TXT>, 2020.02.12.

21 1164/1994/EK, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:31994R1164>, 2020.02.12.

22 Kohéziós Politika 2014–2020., Szerk.: Nyikos Györgyi, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2017., https://www.academia.edu/34242381/Koh%C3%A9zi%C3%B3s_Politika_2014-2020, 2020.02.07.

5.1. *Delors II. csomag (1994–1999)*

A Maastrichti Szerződés aláírása után négy nappal terjesztették be, az úgynevezett Delors II. csomagot, melynek nagysága 168 milliárd ECU volt, ezzel az EU költségvetésének egyharmadát jelentette. Ezen túl lényegesen megnövekedett a politika megvalósítása által érintett lakosság aránya, a források 68%-át a legszegényebb régióknak és tagállamoknak irányozták elő. A tagállamok megállapodtak, hogy a saját források éves plafonját az 1993–1994-es közösségi GNP 1,2 százalékaról 1995-re 1,21 százalékra, 1997-re 1,24 százalékra, 1999-re pedig 1,27 százalékra növelik. A saját források rendszerének reformja a Delors II. csomag részeként a költségvetési befizetések és a tagállami fizetőképesség arányosítását célozta. Az 1994. évi megállapodás megerősítette az intézményesített brit visszatérítést.²³ A pénzeszközök köre tovább bővült, a Kohéziós Alap mellett megjelent a Halászati Orientációs Pénzügyi Eszköz is, továbbá 1994-ben a transeurópai hálózatok (TEN), illetve a kis- és középvállalkozások beruházásainak közvetett módon történő finanszírozására létrejött az Európai Beruházási Alap.

5.2. *A bővítések negyedik (északi-nyugati) körének hatása a kohéziós politikára (1995)*

A Strukturális Alapok, eredetileg 5 célkitűzését kiegészítették egy hatodik ponttal (az alacsony népsűrűségű északi területek támogatásával), Ausztria, Svédország és Finnország belépésének következtében, mely a bővítések negyedik köre volt. Később, az Agenda 2000-ben foglalt változások következtében ezek a célok önállóan már nem léteztek. A tagság Ausztria számára, mint Kelet-Európában jelentős működőtőke befektetőnek előnyös helyzetet teremtett. Az EUtagállamok teljes európai működő tőke kivitelének 8,6 százalékát kötötte le a tagjelöltek (leendő 2004-es bővítés országai) felőlelő térség 1992–1996 között. Ez az arány magas Ausztria esetében (39 százalék), de Olaszországnál (17 százalék) vagy Németországnál (13 százalék) sem alacsony. Ezen országoknak,

²³ Iván Gábor: Bevezetés az Európai Unió költségvetésébe, Osiris Kiadó, Budapest, 2007., 83-84. p

de különösen Ausztriának kedvezett e téren a bővítés, mivel így nőtt befektetésük biztonsága és haszna.²⁴

5.3. Megújított jogszabályi keretek

A jogszabályi háttér megváltoztatásának egyik fő célja nemcsak az első négy kör és Maastricht konszolidálása, hanem már a lehetséges ötödik bővítési kör hatásaira való előzetes felkészülés volt. (2004: Ciprus, Csehország, Észtország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Málta, Szlovákia és Szlovénia). A korábbi szabályozási rendnek megfelelően (és egyúttal a 2052/88/EGK²⁵ és a 4253/88/EGK rendelet helyébe lépve; illetve a 2082/93 sz. rendeletet módosítva) egy keretrendeletre tett javaslatot a Bizottság. (Ez lett az 1260/1999/EK rendelet.²⁶) Ez a *keretrendelet* volt hivatott szabályozni a strukturális alapok működésének általános elveit. A rendeletervezet meghatározta a regionális politika célkitűzéseit, a strukturális alapoknak a célkitűzések megvalósításában való részvételét, az alapok rendelkezésére álló keretösszeget, a strukturális politika alapelveit; továbbá tervezési, végrehajtási és ellenőrzési eljárásait. A Strukturális Alapok rendszerét, az európai uniós jogforrások 4 szinten szabályozzák. Az *első szinten*, az Unió hatályos alapokmánya, az Amszterdami Szerződéssel módosított Római Szerződés Gazdasági és Társadalmi kohézió elnevezést viselő cím alatti 158–162. cikkei találhatóak, amelyek meghatározzák a közösségi regionális politikára

24 Dr. Becsey Zsolt Phd dolgozat, AZ EURÓPAI UNIÓ KELETI BŐVÍTÉSÉNEK ELŐNYEI AZ EURÓPAI UNIÓ SZÁMÁRA, https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=18&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjKurG689_nAhWilosKHYKxAXAQFjARegQIAxAB&url=http%3A%2F%2Fphd.lib.uni-corvinus.hu%2F103%2F1%2Fbecsey_zsolt.pdf&usq=AOvVaw0fUt59HukPo0SbAhAiP1UR, 2020.02.20.

25 2052/88/EK, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31988R2052>, 2020.02.12.

26 Az Európai Tanács 1260/1999/EGK rendelete, https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiXnZqj-JHnAhVyAhAIHUL-BAQYQFjAAegQIARAB&url=http%3A%2F%2Fwww.nefmi.gov.hu%2Fletolt%2FEU_jogszabalyok%2Fstrukt%2F1260_99_ekrendelet.doc&usq=AOvVaw0ESw9EpQOYgqtdWZZgOU9C, 2020.01.31

vonatkozó legfőbb alapelveket. *Második szinten* áll, az 1260/1999/EK Tanácsi rendelet. A *harmadik szinten* az egyes alapok működésének szabályozását elrendelő egyes EK Tanácsi rendeletek találhatók, amelyek az egyes alapok által támogatott tevékenységek kategorizálását jelentik. *Negyedik szinten* a jogi kötőerő nélküli munkaanyagok, kézikönyvek, ajánlások és útmutatók találhatók. Az Európai Regionális Fejlesztési Alap feladataira és az Alapból finanszírozható intézkedések körére is javaslatot tett a Bizottság.²⁷ Az alap a gazdasági és társadalmi kohéziót a regionális egyenlőtlenségek felszámolása révén, a régiók fejlesztésében és átalakításában való részvétellel támogatja. A ERFA hozzájárul a tartós munkahelyek teremtését és megőrzését szolgáló termelékeny beruházásokhoz. Támogatja az infrastrukturális beruházásokat, ösztönzi a helyi foglalkoztatást és a kkv-k tevékenységét. Hasonlóképpen az Európai Szociális Alap feladataira és a finanszírozható intézkedések körére is javaslat született (ez öltött testet az Európai Parlament és a Tanács 1784/1999/EK rendeletében²⁸). Fő cél a munkanélküliség megelőzése és az ellene való fellépés. A foglalkoztatási támogatások nagyságához képest, többet költ az oktatási rendszer hatékonyságának fejlesztésére, ideértve az információs társadalom kihívásaira való felkészülést is. A Kohéziós Alapot létrehozó rendelet²⁹ módosítása is napirendre került, egyrészt a rendelet főszövegének módosítását javasolta a Bizottság,³⁰ másrészt az 1994. évi rendelet, II. Mellékletére született új javaslat (a projektumok meghatározásáról, a pénzügyi eljárásokról, a későbbi 1265/1999/EK rendelet). A Tanács rendeletével³¹ az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alap feladataira biztosít forrásokat, amely kapcsolódik a mezőgazdasági tevékenységhez és annak szerkezetváltásához. A Halászati Orientáció

27 1783/1999/EK, ERFA rendelet, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/hu/TXT/?uri=CELEX%3A31999R1783>, 2020.02.12.

28 1784/1999/EK, ESZA rendelet, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=CELEX%3A31999R1784>, 2020.02.12.

29 1164/1994/EK, KA rendelet, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:31994R1164>, 2020.02.11.

30 1264/1999/EK, KA módosító rendelet, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:31999R1264>, 2020.02.12.

31 1257/1999/EK, EMOGA rendelet, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A31999R1257>, 2020.02.12.

Pénzügyi Eszközei (HOPE)-ről szóló rendelet³² támogatja a halászati és akvakultúra ágazatot, valamint ezek termékeit, a feldolgozóiparban és értékesítésben végrehajtott strukturális intézkedéseket segíti elő.

6. Kohéziós politika a 2000–2006-os időszakban, az ötödik bővítési kör beépítése a hétéves rendszerbe

A 2000–2006 programidőszak előkészítése kedvezőtlen gazdasági feltételek és a nagyarányú expanzió (közép-kelet-európai bővítés) jegyében zajlott. Az új tagállamok fejlettségi szintje nemcsak jóval az EU átlaga, hanem a kevésbé fejlett déli tagállamoké alatt is maradt, sőt nagyrészt alatta volt a déli államok belépéskori relatív fejlettségi szintjének.

A csatlakozási tárgyalások eredményét előre meghatározta a kiadások 1999-ben elfogadott stabilizálása. A 2000–2006-os perspektíva keretei között a jelentős kiadási sorok közül a bővítés kohéziós költségeit a 2000–2006-ig tartó átmeneti időszak beiktatásával fedezte a költségvetés, míg a mezőgazdasági politika esetében 10 éves átmenetet jelentett a végső megállapodás.³³

6.1. Az AGENDA 2000 jelentősége kohéziós politika szempontból

Az Európai Bizottság 1997. július 15-én tette közzé Agenda 2000 című előterjesztését, egy olyan átfogó cselekvési-finanszírozási javaslattervezetet, amely három fő részre tagolódott:

1. a közösségi politikák reformja, beleértve a közös mezőgazdasági politikát, a kohéziós politikát, a transzeurópai hálózatokat, a környezetvédelmet stb.;
2. a kibővítés kihívásai: az előcsatlakozási stratégia megerősítése, a kibővítésnek a közösségi politikákra gyakorolt hatásai, az Európai Bizottság hivatalos véleménye a tagfelvételi kérelmet beadott országokról, köztük Magyarországról;
3. a 2000–2006-os pénzügyi perspektívára vonatkozó javaslat.³⁴

32 1263/1999/EK, HOPE rendelet, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=celex:31999R1263>, 2020.02.12.

33 Csatlakozási szerződés, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:12003T/TXT&from=HU>, 2020.02.07.

34 Iván Gábor: Bevezetés az Európai Unió költségvetésébe, Osiris Kiadó, Bu-

Az 1999. márciusi berlini Európai Tanács ülés eredményeként elfogadták az új pénzügyi perspektívát (Berlini súlyok rendszere), ennek részeként a *kohéziós politika tagállami forrásainak tekintetében felső korlátot határoztak meg*. Tudni kell, hogy 1998 óta zajlott 12 országgal a csatlakozási tárgyalás, de még nem lehetett tudni, hogy mikor és hányan lépnek be az új államok közül az EU-ba, a 2004 májusi dátum csak később, 2002-ben vált világossá. Maximálták az uniós tagállamok számára, a Strukturális Alapokból, és a Kohéziós Alapból juttatott allokációt, melynek felső határát, a tagállami GDP 4%-ában állapították meg, amit az átmeneti intézkedések miatt az új államok nem is értek el, de lehetett látni, hogy ennek a plafon meghatározásnak szerepe lesz 2007 után. Eredménye: A regionális kiadásokat a GDP 0,46%-ában maximálták, a csatlakozás előtt álló országok rendelkezésére bocsátott keret a kohéziós politika teljes költségvetésének 20%-át sem tette ki, főleg az átmeneti intézkedések miatt. Konkrétan 213 milliárd euró jutott a 15 meglévő tagállam és 22 milliárd euró az új – 2004 és 2006 között csatlakozó – tagállamok számára. A berlini költségvetési megállapodásban rögzítették, hogy Görögország, Írország, Portugália és Spanyolország esetében a legkevésbé fejlett régiók számára továbbra is biztosított az 1999-ben elért, egy főre jutó támogatási szint fenntartása a 2000–2006-ig terjedő időszakra. A Kohéziós Alap jövőjét illetően az Európai Tanács berlini ülésén elfogadták a Bizottság javaslatát, mely szerint az Európai Monetáris Unió harmadik szakaszába bekerült tagországok továbbra is legyenek jogosultak támogatásra, ha az egy főre jutó bruttó nemzeti jövedelmük még nem érte el az EU átlag 90%-át.³⁵ (Eredetileg csak az eurózónába való belépésig lett volna erre jogosultságuk) A 2004-ben csatlakozók, alapvetően szegény országok voltak, alacsony nemzeti jövedelemmel rendelkeztek, így az Unió nemzeti jövedelmének átlagát jelentősen rontották. Ennek következménye, a KA eredeti célja szerint az lett volna, hogy a négy ország (Görögország, Írország, Portugália, Spanyolország) a bővítés pillanatában jóval az EU átlag 90%-a fölé kerül, és elesik a Kohéziós Alap nyújtotta támogatásoktól.³⁶

dapest, 2007., 101. p.

35 Kengyel Ákos (szerk.): Kohéziós politika és felzárkózás az Európai Unióban, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2014.,

36 1164/1994/EK, <http://www.nefmi.gov.hu/europai-unio-oktatas/europai-szocialis/tanacs-1164-1994-ek>, 2020.02.12.

(Ez egyébként érvényes az ERFA 75%-os fejlettségi szintjéhez kötött pénzügyi forrásjogosultságokra is – ld. később.) A közös költségvetés szakított azzal a gyakorlattal, miszerint a közösségi költségvetést a közösségi politikák fejlődése determinálta: *2000-től kezdődően a közösségi költségvetés keretei határozzák meg a közösségi politikák alakulását.* A Tanács 1999. június 21-én fogadta el a Strukturális Alapokról szóló, 1260/1999/EK rendeletét, mely mindezt tartalmazta.

Hasonló megállapodás született a mezőgazdasági kiadásokról, a mezőgazdasági politika irányelveinek változatlanul hagyása mellett. Megvalósult a kiadások stabilizálása, évi 40,5 milliárd euróban meghatározott összeggel. A vidékfejlesztés-mely strukturális és felzárkóztatási politikai elem-a KAP második pillére lett, ami magába foglalja a mezőgazdaság gazdasági, ökológiai és szociális ellátási funkcióinak biztosítását is. A támogatás forrásait az EMOGA orientációs része, 2007 után pedig az Európai Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Alap (EMVA) biztosítja. Fordulat történt 2003-ban: a termelők közvetlen támogatását már nem kapcsolta össze a termeléssel.³⁷ Ekkor alakult ki a mai napig is fennálló területalapú támogatási rendszer, hiszen csak így lehetett beilleszteni a meghatározott költségvetési sorok plafonjaiba az átmentek után az új tagállamok agrár- és vidékfejlesztési szektorát.

6.2. Előcsatlakozási alapok

Az előcsatlakozási alapok a tagjelölt országok felzárkózását segítő, vissza nem térítendő pénzügyi eszközök, melyek bevezető jellegű („phasing in”) támogatások. A 2000–2006-os időszakban három alapot hoznak létre. A PHARE segélyalapot még 1989 – ben létesítették, de 2000-től különösen a közigazgatás és a jogharmonizáció területén támogatta a csatlakozás előkészítését. A 2000-ben alapított SAPARD³⁸ a mezőgazdaság, az ISPA³⁹ pedig a környezetvédelem és a közlekedés fejlesztését, valamint

37 Ferkelt Balázs – Káldyné Esze Magdolna – Kruppa Éva – Vida Krisztina: Integrálódó Európa I., Perfekt, 2014/705., 247-248. p.

38 1268/1999/EK, SAPARD, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A31999R1268>, 2020.02.12.

39 1267/1999/EK, ISPA, <https://archiv.vlada.gov.sk/phare/data/files/691.pdf>, 2020.02.12.

a tagországokat megillető alapok bonyolult rendszerének megismerését célozta.⁴⁰ A három előcsatlakozási eszköz koordinációjának rendjét az 1266/1999/EK⁴¹ rendelet szabályozta le.

6.3. A NUTS – rendszer kialakítása (2003)

A régiók fejlesztése a Közösség egyik legfontosabb stratégiai célja, költségvetésének közel 40%-át erre fordítja.⁴² A strukturális alapokból származó támogatások odaítélésének alapjául az EUROSTAT által, 1988-ban kidolgozott NUTS-rendszer szolgál. A NUTS-beosztásra vonatkozó jogalap 2003-ban született meg,⁴³ melyet a 2004-es és 2007-es bővítések kapcsán kellett módosítani. A rendszer hierarchikus, egymásra épülő, ötszintű területi szabályozás, 3 regionális, és 2 lokális szinttel. A NUTS-régiókról szóló rendelet értelmében csak a lakosság száma határozza meg az egyes területi egységek besorolásának lehetőségét, vagyis területüket tekintve nagyon eltérő nagyságú régiók kerülhetnek azonos NUTS-szintre. A rendelet alapján a NUTS 1 szint, az országos szintnek felel meg, ahol minimum 3 millió, maximum 7 millió, a NUTS 2 szinten minimum 800 ezer, maximum 3 millió, a NUTS 3 szinten minimum 150 ezer, maximum 800 ezer ember élhet. A NUTS 2 a tagállamok közigazgatási bázisegysége, a nagyrégiók szintje. A NUTS 3, a magyar megyéknek megfelelő régió. A kistérségek körzete a NUTS 4, amely szintén nincs minden országban kijelölve, akárcsak a NUTS 1-es szint, melynek kijelölése nem kötelező. Végül a NUTS 5 az egyes településeknek felel meg. A regionális politikában a támogatások kiosztása a NUTS 2 és a NUTS 3 szinteken történik meg.

40 Ferkelt Balázs – Káldyné Esze Magdolna – Kruppa Éva – Vida Krisztina: Integrálódó Európa I., Perfekt, 2014/705, 271 – 272. p.

41 1266/1999/EK, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:31999R1266>, 2020.02.12.

42 Dr. Horváth Gyula – Dr. Szaló Péter: Területfejlesztés és régiók, Európai Füzetek 11., A Miniszterelnöki Hivatal Kormányzati és Stratégiai elemző Központ és Külügyminisztérium közös kiadványa, Budapest, 2003. március

43 1059/2003/EK, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=CELEX%3A32003R1059>, 2020.02.07.

6.4. Az ötödik csatlakozási kör hatása a kohéziós politikára (2004)

A 2004. május 1-jén taggá váló 10 állam (Ciprus, Csehország, Észtország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Málta, Szlovákia és Szlovénia) tényleges taggá válásának idejére alapvetően már lezajlottak azok a hatalmas változások, melyekre szükség volt a tagfelvételhez. Ez a változás alapvetően gazdasági-politikai célkitűzés következtében jött létre, amely kihatott a pénzügyi területre, konkrétan az Unió költségvetésére, valamint a teljes intézményrendszerre a jog eszközén keresztül, mely ennek az akaratnak kikényszeríthetőséget biztosított. Az eredeti célok szerint, nemcsak ez a tíz ország került volna be ebben a csatlakozási körben, azonban a reformok megvalósításának üteme nem tette lehetővé Bulgária és Románia számára a 2004-ben történő csatlakozást. Az érintett két ország a bővítések hatodik körében (formálisan a 2013-ban csatlakozott Horvátországgal együtt alkotják az ötödik kört), 2007-ben válhattak csak taggá. A 2000–2006-os időszakban a régi és új tagállamokra egyaránt vonatkozott az a szabály, mely szerint a strukturális alapokból és a Kohéziós Alapból kapott transzferek nem haladhatták meg az adott ország GDP-jének 4%-át.

7. Kohéziós politika 2007–2013-as programozási időszakban

A 2007–2013-as programidőszak előkészítését alapvetően befolyásolta a kelet-közép-európai országok csatlakozása, kiemelten az új tagállamok problémáinak jellege és súlya. Ebben az időszakban már csak 3 alap támogatja a regionális politikát: az ERFA, az ESZA, és a KA. A 2007–2013-as pénzügyi keretek vitája sajátos körülmények között kezdődött meg.

Nyilvánvaló volt, hogy a jelentős különbségeket Bulgária és Románia csatlakozása tovább mélyíti. A kohéziós politika új szabályozását 2006 nyarán fogadták el. A hétéves előirányzat a GNI 1,05%-ának felelt meg – tehát a bővítés ellenére csökken –, az utolsó, kompromisszumos megállapodás a kohéziós források növekedését eredményezte. A politika pénzeszközei nagymértékben bővültek, a közösségi költségvetés 37,5%-át tette ki a 347 milliárd euró jóváhagyott felzárkózási keret. Ismét átszabták a politikát támogató alapok rendszerét. A közös agrárpolitika reformjának eredményeként az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garanciaalapot

2007. január 1-től az Európai Mezőgazdasági Garancia Alap és az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap váltotta fel, mely a Halászati Alappal együtt kikerült a kohéziós politika keretei közül. Érdekes az a tény, hogy 2007-ben csatlakozik Románia és Bulgária, azonban ez nem minősül önálló bővítési körnek, az ötödik bővítési kör második részének számít. Azonban a jogi keretek megváltoztatása erre figyelemmel történik. 2004 júniusában a Bizottság 5 rendeletből álló jogalkotási csomagot terjesztett elő, melyet a Tanács és a Parlament 2006. júliusában fogadott el, miután megegyeztek a költségvetéssel kapcsolatban. Az új rendeletek, a korábbi szabályozásukról szóló 1999-es rendeleteket hatályon kívül helyezték: ERFA rendelet,⁴⁴ ESZA rendelet,⁴⁵ Együttműködési csoportosulásról szóló rendelet,⁴⁶ az ERFA, ESZA és KA-ra vonatkozó általános rendelkezések megállapításáról szóló rendelet,⁴⁷ valamint az öt rendelet közös végrehajtási rendelete⁴⁸ lett.

A vidékfejlesztés számára támogatást biztosító eszközöket átszervezték. Az EMOGA új nevet kapott: 2007-től Európai Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Alapnak (EMVA) hívták, az 1698/2005/EK⁴⁹ rendelet szerint, míg a HOPE, Európai Halászati Alap (EHA) néven futott tovább. Mindkét alapot összevonták a közös agrárpolitika és a közös halászati politika eszközeivel, vagyis kikerültek a kohéziós politika keretéből! Mindez a Tanács 1083/2006/EK rendelete alapján történt.

44 1080/2006/EK, ERFA rendelet, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:32006R1080>, 2020.02.12.

45 1081/2006/EK, ESZA rendelet, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:32006R1081>, 2020.02.12.

46 1082/2006/EK, Együttm. csop. rendelet, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=CELEX%3A32006R1082>, 2020.02.12.

47 1083/2006/EK, ERFA, ESZA, KA általános rendelkezései rendelet, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/hu/TXT/?uri=CELEX%3A32006R1083>

48 1828/2006/EK, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A02006R1828-20100625>, 2020.02.12.

49 1698/2005/EK, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/hu/TXT/?uri=CELEX%3A32005R1698>, 2020.02.12.

7.1. Célkitűzések 2007–2013

A Bizottság 1828/2006/ EK rendelete alapján az Európai Unióban 2007–2013 között, három célkitűzés mentén kaphattak támogatást a régiók, a Strukturális Alapokból.

1. célkitűzés: konvergencia, mely alapvetően az előző időszak első célkitűzésének folytatása, az unió legkevesébe fejlett régióinak fejlesztését, felzárkózását segíti. A Kohéziós Alapon kívüli strukturális alapok pénzeszközeihez azok a régiók férhetnek hozzá, amelyek esetében az egy főre eső bruttó hazai termék (GDP) alatta marad az uniós átlag 75%-ának. Azok az ún. kivezetés alatt álló (phasing out) régiók, amelyek gazdasági kibocsátásszintje az EU-bővítéssel járó statisztikai hatás következményeként haladja meg az uniós szintű GDP-átlagot, átmeneti jelleggel és fokozatosan csökkenő mértékű támogatásban részesülhetnek.

A Kohéziós Alap forrásainak támogatásaira azok a tagállamok jogosultak, amelyek esetében az egy főre eső bruttó nemzeti jövedelem (GNI) nem éri el az uniós átlag 90%-át. A Kohéziós Alap pénzeszközei összesen 15 tagállam számára váltak elérhetővé. A konvergencia kritériumok célkitűzéseinek megvalósítását az ERFA, az ESZA és KA támogatja.⁵⁰ A fokozatosan csökkenő mértékű kivezető („phasing out”) támogatásra vonatkozó szabályt a Kohéziós Alapra is kiterjesztették, ami csakis Spanyolországot érintette, a ciklus végére kikerült a Kohéziós Alap támogatási köréből, csak a NUTS 2 alá tartozó régiói maradtak meg a támogatottak között.

2. célkitűzés: a regionális versenyképesség és foglalkoztatás célkitűzés, az első, konvergencia célkitűzés hatályán kívül eső térségekre összpontosított. Külön kategóriát képeztek azok a régiók, amelyek esetében a támogatást fokozatosan vezették be (ún. phasing in régiók). Ezek a 2000–2006-os programozási időszakban még az 1. célkitűzés alá estek, de már átlépték az EU15-höz képest is a jogosultsági küszöböt. Vagyis más, a 2. célkitűzés alá eső régiókhoz képest több támogatást kaptak.

3. célkitűzés: az Európai Területi Együttműködés (a továbbiakban: ETE vagy INTERREG) célkitűzés, melynek hatálya alatt jogosultságot kapott valamennyi belső és egyes külső szárazföldi határok mentén

⁵⁰ Nagy Sándor Gyula – Heil Péter (szerk.): A kohéziós politika elmélete és gyakorlata, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2013.

fekvő régió, és a Közösség NUTS 3 (megyei) szintű, a tengeri határok mentén fekvő, egymástól legfeljebb 150 km távolságban lévő régiója. A célkitűzés támogatta a határmenti, transznacionális és interregionális együttműködések területi szintű (helyi és regionális) kezdeményezések felkarolásával. Ehhez az ERFA biztosította a támogatást.⁵¹

7.2. A 2008-as válság hatásai

2008–2013 között reálértékben 20%-kal csökkentek a közfinanszírozású beruházások. Írországbán, Spanyolországban, Görögországban ugyanez 60%-os mértékben. A munkanélküliség a válság hatására kritikus szintet ért el az EU teljes területén, elsősorban a fiatalok körében. Az EU 50 régiójában megduplázódott a munkanélküliség rátája, a válság éveiben. A GDP visszaesett. Különösen igaz volt ez a jelenlegi kohéziós országokban, kivéve Lengyelországot. Több periférián lévő felzárkózó ország fizetőképessége vagy a bankok konszolidációjának megőrzése végett intézményi (IMF, EU, EKB) jellegű kölcsönöket vett fel. Ezen programidőszak alatt két olyan lényeges uniós szintű változásra került sor, amely jelentősen befolyásolta már a 2007–2013 közötti időszak kohéziós ügyeit, azonban valódi hatását, csak a 2014–2020-as időszak előkészítésében, valamint a programok lebonyolításában. fejtette ki egészében.⁵² Ez volt a Lisszaboni Szerződés⁵³ és az EU2020 stratégia.

7.3. Lisszaboni Szerződés és a kohéziós politika

A szerződés megteremtette az Európai Unió nemzetközi jogalanyiságát, és erőteljesebb külső képviselőtételnek érvényesítésére, új tisztségeket hozott létre. Deklaráltan elmozdulás történt a demokratikus berendezkedés

51 Kohéziós Politika 2014–2020., Szerk.: Nyikos Györgyi, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2017., https://www.academia.edu/34242381/Koh%C3%A9zi%C3%B3s_Politika_2014-2020, 2020.02.07.

52 Kohéziós Politika 2014–2020., Szerk.: Nyikos Györgyi, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2017., https://www.academia.edu/34242381/Koh%C3%A9zi%C3%B3s_Politika_2014-2020, 2020.02.07.

53 Lisszaboni szerződés, 2007/C 306/01, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=celex%3A12007L/TXT>, 2020.02.14.

megerősítésének irányába. Ezen felül hangsúlyossá vált a „polgárok Európája”. Megerősítette az Európai Parlamentet, illetve bővítette a háttérbe szoruló nemzeti parlamentek jogosítványait. Lefektette az unióból való kilépés lehetőségét.⁵⁴ Ezzel élt az Egyesült Királyság, és 2020. január 31-én elhagyta az Európai Uniót. A kohéziós politika szempontjából kiemelkedő fejlemény, hogy a gazdasági és társadalmi kohézió mellett politikai célként határozta meg a területi kohéziót; kiegészítette a politika hatókörébe eső régiók meghatározását – a vidéki térségek, az ipari átalakulás által érintett térségek, természeti vagy demográfiai hátrányban lévő régiók (északi, gyéren lakott régiók, szigetek, a határon átnyúló és a hegyvidéki régiók) nevesítésével; a szerződés pontosította továbbá a közös és közösségi politikákkal összefüggő hatásköröket, ismét kiemelte e tekintetben a szubszidiaritás elvét és az ezzel összefüggő intézményi hatásköröket; végül, de nem utolsósorban a normál – együtdöntési – eljárás bevezetésével, az Európai Parlament a kohéziós politika terén is a Tanáccsal egyenrangú jogalkotóvá vált.⁵⁵ Ennek következtében a 7 éves költségvetési ciklusok is jogi aktussá váltak. (Korábban a Delors csomag következtében a Tanács, a Bizottság és a Parlament intézményközi megállapodásaként működött.)

7.4. Az Európa 2020 és a kohéziós politika

A kohéziós politika hét éves programjának tervezése 2011–2013 között arra az időszakra esett, amikor az EU csaknem minden országa az elmúlt 50 év legnagyobb pénzügyi, majd reálgazdasági válságával, és annak negatív következményeivel küzdött. A megváltozott gazdasági körülmények hatására a 2014–2020 közötti időszakra a kohéziós politika új célja a beruházás ösztönzése, valamint a foglalkoztatás bővítése lett. A másik fő cél továbbra is, hasonlóan a 2007–2013-as időszakhoz, az európai területi együttműködés, vagyis a határmenti és a határon átnyúló kapcsolatok erősítése. Az Európa 2020 integrált jellegű stratégia, amely összerendezi

54 Lisszaboni szerződés, 2007/C 306/01, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=celex%3A12007L/TXT>, 2020.02.14.

55 Kohéziós Politika 2014–2020., Szerk.: Nyikos Györgyi, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2017., https://www.academia.edu/34242381/Koh%C3%A9zi%C3%B3s_Politika_2014-2020, 2020.02.07.

és végrehajtásában együtt kezeli a versenyképességi szempontokat, az innováció és a környezeti fenntarthatóság javítását, valamint a társadalmi felzárkózást, a szegénységben élők számának csökkentését. Az EU öt kiemelt célt határozott meg, amelyet 2020 végéig teljesítenie kell: a 20–64 évesek foglalkoztatási rátájának legalább 75%-ra növelése; a bruttó hazai termék 3%-ának K+F-re való fordítása; az üvegházhatású gázkibocsátás legalább 20%-kal való csökkentése; a megújuló energiaforrások arányának és az energiahatékonyságnak 2020%-kal való növelése; az iskolából kimaradók arányának 10% alá csökkentése és a felsőoktatási oklevéllel rendelkezők arányának legalább 40%-ra való növelése; a szegénység és a társadalmi kirekesztés veszélyének kitett lakosok számának 20 millióval való csökkentése. A célokat a tagállamok egyénileg bevállalt, és eltérő értékeket mutató teljesítményének eredőjeként éri el az Unió. Az Európa 2020 stratégiát az uniós országok és az EU átfogó *gazdaságpolitikai* iránymutatásán (a Tanács (EU) 2015/1184 ajánlása) és az uniós országok *foglalkoztatási* politikájára vonatkozó iránymutatáson (a Tanács (EU) 2015/1848 határozata) keresztül hajtják végre.⁵⁶

8. Kohéziós politika a 2014–2020 közötti programozási időszakban

A 2014–2020 közötti időszakra vonatkozó rendelet értelmében a támogatások felső határára vonatkozó előírás jelentősen szigorodott: a plafont egységesen a tagországok GDP-jének 2,35%-ban húzták meg, a korábbi 4%-kal szemben. Ennek a jelentős vágásnak, az oka a rendelkezésre álló költségvetési források szűkülésére és a csatlakozási szerződések vonatkozó átmeneti időszakainak lejártára vezethető vissza.

Következménye azonban az lett, hogy a valóban szegény országok, akik lényegesen alacsonyabb GDP-vel rendelkeztek a gazdagabb tagállamokhoz képest, azoktól több forrást vont el a plafon révén a rendszer. A megközelítőleg 960 milliárd eurós keret – amely az előző időszakhoz képest reálértékben megszorítást hozott – a tagállamok bruttó nemzeti jövedelmének (GNI) 1%-át teszi ki. Ugyancsak csökkent, 8,4%-kal a kohéziós allokáció mértéke, amelyet így 351,8 milliárd euróban állapítottak

⁵⁶ Európa 2020, 2010.3.3 COM (2010)2020 végleges, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=LEGISSUM%3Aem0028>, 2020.02.14.

meg. A kohéziós politika megváltozott céljai 11 pontban kerültek megfogalmazásra, ebből kiemelni a közigazgatás hatékonyságának növelését célszerű, amely összefügg a tagállami kormányzás gyenge minőségével.⁵⁷

8.1. Az alapok megváltozott rendszere, valamint az elsődleges és másodlagos jogi keretek

Az Európai Unió elsődleges jogforrása is megváltozott a Lisszaboni szerződéssel, melyet Magyarországon a 2007. évi CLXVIII. törvény hirdetett ki. Az Európai Unióról szóló szerződés (EUSZ) és az Európai Közösséget létrehozó szerződés (EKSZ) módosításáról szóló, Lisszaboni szerződéssel módosított, az Európai Unió Működéséről szóló szerződés (EUMSZ) XVIII. címe tartalmazza a Gazdasági és Társadalmi és területi kohéziós rendelkezéseket.

Az Európai Strukturális és Beruházási Alapok (ESBA) a 2014-es programozási időszaktól alkalmazandó gyűjtőfogalom, mely egységes keretbe rendezte a következő alapokat: ERFA, ESZA, KA, EMVA, ETHA. Erről az Európai Parlament és a Tanács ERFA rendelete, mint keretrendelet határoz. Az azonos nevű alapokat korábban szabályozó 2006-os rendeletek egyúttal hatályon kívül helyezésre kerültek, az új jogszabály által (kivételeket jelölöm).

ERFA rendelet:⁵⁸ mind a 11 tematikus célkitűzést támogatja, forrásainak jelentős részéből azonban a következő területeket finanszírozza: K + F – 39,9 milliárd EUR; kkv-k – 32,8 milliárd EUR; karbonszegény gazdaság – 30,1 milliárd EUR; közlekedési és energiainfrastruktúra – 25,6 milliárd EUR.

ESZA rendelet:⁵⁹ kevesebb prioritásra összpontosít, hogy több eredményt lehessen elérni a tagállamok előtt álló legfontosabb kihívások

57 Bevezetés az EU kohéziós politikájába a 2014- 2020 időszakra vonatkozóan, https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=https%3A%2F%2Fec.europa.eu+%E2%80%BA+docgener+%E2%80%BA+inform+%E2%80%BA+basic+%E2%80%BA+basic_2014_hu, 2020.01.31.

58 1303/2013/EU, ERFA rendelet, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/hu/TXT/?uri=celex%3A32013R1303>, 2020.02.15.

59 1304/2013/EU, ESZA rendelet, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A32013R1304>, 2020.01.31.

terén: foglalkoztatás – 30 milliárd EUR; oktatás – 26 milliárd EUR; társadalmi befogadás – 21,3 milliárd EUR; intézményi kapacitás – 3,6 milliárd EUR.

KA rendelet:⁶⁰ Az alap célja, hogy csökkentse a gazdasági és társadalmi egyenlőtlenségeket, és ösztönözze a fenntartható fejlődést. A tervezett finanszírozási területek a következők: közlekedési és energiahálózati infrastruktúra – 33 milliárd EUR; környezetvédelem – 17,2 milliárd EUR; karbonszegény gazdaság – 7 milliárd EUR.

EMVA rendelet:⁶¹ a Vidékfejlesztési támogatásokról, mely hatályon kívül helyezi az 1698/2005/EK⁶² rendeletet. Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap: Az EU vidékfejlesztési politikája hozzájárul ahhoz, hogy az Unió vidéki területei meg tudjanak felelni a napjainkban felmerülő gazdasági, környezetvédelmi és társadalmi kihívások széles körének, egyúttal élni tudjanak az ezeken a területeken adódó lehetőségekkel. Az EMVA a közös agrárpolitika (a továbbiakban: KAP) finanszírozási mechanizmusa, amely 95,57 milliárd eurónyi költségvetésből gazdálkodik.

ETHA rendelet:⁶³ mely hatályon kívül helyezi a 2328/2003/EK,⁶⁴ 861/2006/EK,⁶⁵ 1198/2006/EK,⁶⁶ 791/2007/EK,⁶⁷ valamint az 1255/2011/EU⁶⁸ rendeletet. Az ETHA 5,7 milliárd euróval támogatja a fenntartható

60 1300/2013/EU, KA rendelet, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A32013R1300>, 2020.01.31.

61 1305/2013/EU, EMVA rendelet, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=celex%3A32013R1305>, 2020.01.31.

62 1698/2005/EK rendelet, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/hu/TXT/?uri=CELEX%3A32005R1698>, 2020.02.12.

63 508/2014/EU, ETHA rendelet, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A32014R0508>, 2020. 02. 15.

64 2328/2003/EK rendelet, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A32003R2328>, 2020.02.15.

65 861/2006/EK rendelet, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:32006R0861>, 2020.02.15.

66 1198/2006/EK rendelet, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:02006R1198-20130701>, 2020.02.15.

67 791/2007/EK rendelet, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A32007R0791>, 2020.01.31.

68 1255/2011/EU rendelet, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A32011R1255>, 2020.02.15.

halászatot és akvakultúrát.

ETE rendelet:⁶⁹ az ERFA által az európai területi együttműködésre nyújtott támogatás

EGTC rendelet:⁷⁰ az európai területi együttműködési csoportosulásról,

IPA (Előcsatlakozási Eszköz) rendelet: melynek létrehozásáról a Tanács döntött, a csatlakozni kívánó országok javára. 1085/2006/EK⁷¹

Jogi szempontból fontos, hogy a keretrendelet önálló végrehajtási rendeletet kapott, valamint az egyes alapokat szabályozó rendeletek is kaptak egyenként végrehajtási rendeletet.

9. Felzárkózást akadályozó tényezők – eredmények

A kohéziós politika végső eredményeit több tényező is negatívan befolyásolja, az egyik legfontosabb ilyen tényező a Bizottság hatodik kohéziós jelentése alapján:

1. Az elégtelen kormányzás, mely gyengíti a kohéziós politika hatását, az egyes tagállamokban. „Az elégtelen minőségű kormányzat olyan akadály, amely a ráfordítások növelésével nem küszöbölhető ki.”⁷² Ez alatt a tagállamok által, a támogatások igénybevételére kiépített intézményrendszer anomáliái értendők, melyek alááshatják a kohéziós politika hatását.⁷³

Magyarország 2017–13-ra vonatkozó lehívásainak végső elszámolása, 2015-ben valósult meg: „Magyarország 2014. év végén, a rendelkezésre álló uniós kohéziós források 78,2%-nak a lehívásával a visegrádi or-

69 1299/2013/EU, ETE rendelet, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:2602_1, 2020.08.05.

70 1302/2013/EU, EGTC rendelet, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=CELEX%3A32013R1302>, 2020.02.15.

71 1085/2006/EK rendelet, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=CELEX%3A32006R1085>, 2020.02.15.

72 Hatodik jelentés, https://ec.europa.eu/regional_policy/hu/information/publications/reports/2014/6th-report-on-economic-social-and-territorial-cohesion, 2020.01.31.

73 Hatodik jelentés, https://ec.europa.eu/regional_policy/hu/information/publications/reports/2014/6th-report-on-economic-social-and-territorial-cohesion, 2020.01.31.

szágok között a második, a 2004-ben csatlakozott tíz tagállam között pedig a 7. helyen áll.”⁷⁴ (Ekkor még a felzárkóztatási alapok lehívása 2015 végéig folytatódhatott.) Unió szinten a Bizottság legutolsó, 2017-ben publikált hetedik jelentése alapján ugyanez: „A 2017. júliusig (a 2014–2020-as időszak feléig) kiválasztott projektek az időszakra rendelkezésre álló összes forrás csupán 39%-át használták fel”⁷⁵

2. **Korrupció:** Miközben hazánk világviszonylatban közepesen korruptnak tekinthető, addig az Európai Unióban a leginkább korruptnak érzékelt tagállamok közé tartozik. A Transparency International szervezetnél 2019-ben elért 44 ponttal Magyarország az utolsó helyen végzett mind a V4 országok, mind az Európai Unióhoz 2004-ben csatlakozott tagállamok között, és egyedül Bulgáriát megelőzve, Romániával holtversenyben az Európai Unió második legkorruptabb országának bizonyult. A megelőző, 2018. évi felméréshez képest Magyarország korrupcióval szembeni ellenálló képessége két ponttal és hat helyezéssel romlott.⁷⁶
3. **Jogállamiság:** A 2021–2027-es időszakra vonatkozóan megfogalmazásra került ez a kritérium, mely szerint, ha a Bizottság a jogállamisági elvek megsértését tapasztalja, szankciós javaslatot fogalmaz meg, amelyről az állam- és kormányfőket tömörítő Tanácsban minősített többséggel döntenének. Valójában e kritérium pontos kidolgozása még hátra van, melyben két vonulat különül el. Amiről szól az tulajdonképpen a szavazás technikája, mely alapján beszélhetünk keményebb vagy puhább kritériumról magyar, ill. lengyel szempontból. Cél valójában az eredeti javaslat szerint a lehetséges vétó (amely a Magyarország és Lengyelország ellen most is folyó ún. 7. cikkelyes eljárásban benne van) kiiktatása. A Bizottság korábban fordított minősített többséget

74 ÁSZ jelentés, https://asz.hu/storage/files/files/Publikaciok/Elemzesek_tanulmanyok/2015/2007_2013_cu_koltsegvetesi_idoszakban_magyarorszag_reszere_juttatott_kozossegi_tamogatasok_osszefoglalo_bemutatasa_ertekelese.pdf?ctid=855 2020.02.20.

75 Hetedik jelentés a gazdasági és társadalmi kohézióról, Európai Bizottság, 2017., https://ec.europa.eu/regional_policy/hu/information/publications/reports/2017/7th-report-on-economic-social-and-territorial-cohesion, 2020.01.31.

76 <https://transparency.hu/adatok-a-korrupcirol/korrupcio-erzekelesi-index/cpi-2019/>, 2020.02.16.

javasolt. Ez azt jelentette volna, hogy a szankciós javaslatát csak akkor lehet felülrni a Tanácsban, ha a tagállamok 55%-a (de legalább 15), és az uniós népesség 65%-a a szankciót felülbírálja. A fordított minősített többség a tagállamok óvatosságára és passzivitására épített volna, hogy ezzel hozzájáruljanak a Bizottság által javasolt pénzügyi szankció hatályba lépéséhez (nem véletlenül ezt a szigorúbb következményekkel járó szavazási módot javasolta a Bizottság). A puhább szankció alkalmazása aktív cselekvésre sarkallta volna a tagállamokat a szavazáskor, miközben a tapasztalatok szerint óvakodnak egymásról nyíltan kimondani a jogállamiság megsértését. Az, hogy a Charles Michel által már 2020 februárban és 2020 júliusában is javasolt (felpuhított - nem fordított) minősített többségű szavazás mellett döntött most a Tanács, azt jelenti, hogy a magyar és a lengyel kormány számára kedvezőbb kimenet valósulhat meg: sokkal nehezebb lesz ugyanis „megbüntetni” egy tagállamot, ha a jogállamiság terén az EP vagy a Bizottság szerint megsérti az uniós alapelveket. Erről tehát valójában a végső döntés még nem született meg.⁷⁷ A Parlament elutasította ezt a javaslatot, a bekerülés ténye a biztos jelen pillanatban, a forma még kidolgozásra vár.

9.1. A kohéziós politika eredménye hazánk vonatkozásában

„A regionális felzárkózás terén a hét magyar nagyrégióból (NUTS 2) négy volt 2017-ben az uniós átlag 50%-a alatt van, ami arányaiban rosszabb, mint a lengyel mutató, ahol a 16 régióból már csak öt található ezen a szinten.”⁷⁸

„... a következő években valamit nagyon máshogy kell csinálnunk a regionális felzárkózás terén, mivel egy újabb hasonló 16 év az egész országot visszafogja a felzárkózásban, a növekedési potenciálban.”⁷⁹

⁷⁷ <https://www.portfolio.hu/unios-forrasok/20200721/most-akkor-lesz-jogallamisagi-fek-az-eu-s-penzek-mogott-vagy-nem-441984>, 2020.08.04.

⁷⁸ Dr. Becsey Zsolt: Makrogazdasági adatok az Európai Biztosság jelentéseinek függvényében, <https://polgariszemle.hu/archivum/139-2017-november-13-cvfolyam-1-3-szam/allampenzugyek/882-makrogazdasagi-adatak-az-europai-bizottsag-jelenteseinek-fuggvenyeben>, 2020.08.04.

⁷⁹ Dr. Becsey Zsolt: Az elmúlt tíz évem az Európai Unióban, Polgári Szem-

Magyarország GNI arányosan a tagállamok közül az egyik legnagyobb támogatást kapta 2007 óta, de az EU átlaghoz így is néhány százalékponttal tudott közelebb kerülni. Ennél nagyobb gond a regionális metszet, (dolgozatom fő célja), mivel ezzel az eredménnyel Magyarország szegényebb régiói az EU 20 legszegényebb régiója közé is beletartoznak. Éppen ezen tény alapján kaphat relatív több forrást a 2021–2027-es költségvetésben, hiszen nálunk a lakosság több mint harmada lakik az uniós átlag 50%-a alatti fejlettségű nagyrégióban.⁸⁰

Következtetésként a fenitek alapján megfogalmazható az, hogy Magyarország sajnos nem lehet büszke a felzárkózás terén elért eredményeire, nagyon rossz mutatókkal rendelkezik 2020-ban több területen, a „V4-ek”⁸¹ viszonylatában is, mindez gátolja nemcsak a leszakadt régióinak felzárkózását, de az ország növekedését is. Biztosan van teendő a korrupció visszaszorításában, ebben külső értékelések szerint rosszul teljesítünk. Ezen a téren segítséget jelenthetne az, ha csatlakoznánk az Európai Ügyészséghez, mely jelenleg nem tűnik realitásnak, mivel a hivatalos magyar álláspont szerint enélkül is megvannak a hatékony nemzeti intézmények az EU források jogszerű felhasználásának ellenőrzésére. Ezzel összefüggésben a támogatások igénybevételére kialakított intézményrendszer hatékonyságának növelése is szükségesnek látszik, valamint az új, még megalkotásra váró jogállamisági kritérium betartása fontos lesz, bármely formájában valósuljon is meg. Ennek hiányában felfüggeszhetőkké válhatnak a források, ami csak kárt okozna az ország fejletlenebb régióinak. Nem kerülhető meg gazdasági értelemben, hogy az elmúlt időszak eseménytelenül telt el abban a vonatkozásban, hogy nem történtek lépések a „pénzügyi békeévek” alatt a nullás költségvetés

le, 2014. október, <https://polgariszemle.hu/archivum/90-2014-oktober-10-evfolyam-3-6-szam/10-eve-az-europai-unioban-nemzetkoezi-kitekin-to/619-az-elmult-tiz-evem-az-europai-unioban>, 2020.08.04.

80 <https://www.portfolio.hu/unios-forrasok/20200721/ezzel-az-egy-mondattal-kereshetett-orban-viktor-1050-milliard-forintot-magyarorszag-nak-441956>, 2020.08.04.

81 Dr. Becsey Zsolt: Az elmúlt tíz évem az Európai Unióban, Polgári Szemle, 2014. október, <https://polgariszemle.hu/archivum/90-2014-oktober-10-evfolyam-3-6-szam/10-eve-az-europai-unioban-nemzetkoezi-kitekin-to/619-az-elmult-tiz-evem-az-europai-unioban>, 2020.08.04.

megvalósítására, ez a konvergencia jelentéseinkben⁸² folyamatosan későbbi időpontra csúszott (vagyis folyamatosan bővített kötvénykibocsátásra szorulunk). Most pedig elérkezett a COVID-19, ill. annak gazdasági hatása, amely tovább halasztotta a lépést. Mindez drágítja az önálló piaci finanszírozásunkat. Ezalatt gazdaságtörténeti lépésre került sor Uniós szinten: a járvány következtében közös felelősséget vállalnak a tagállamok arra az adósságra, amit a járvány hatásának mérséklésére, közös programokra hitelfelvételként eszközölnek, és amit a tagállamok közös tartalmi ellenőrzés mellett használnának fel, valamint erre új alapot hoznak létre (NGEU), a 2021–2027-es ciklusra. (Eddig csak tagállamai fizetési képesség megőrzésére vették fel hitelt és adtak a piacnak garanciát, közös programokra nem volt még uniós hitelfelvétel.) Ennek oka az, hogy az eladósodott és nem versenyképesnek tartott tagállamok – elsősorban az un. déliek – csak drágán tudnák a kibontakozást maguk finanszírozni, ami gátolná az egészséges kitörést a jelenlegi helyzetükből. A saját piaci paritásánál olcsóbb hitel hazánkunk is jól jönne, de kérdés, hogyan tudjuk kezelni ennek uniós feltételrendszerét.

Irodalomjegyzék:

- Dr. Becsey Zsolt Phd dolgozat, Az Európai Unió keleti bővítésének előnyei az Európai Unió számára, 2002.
- Dr. Becsey Zsolt: Az elmúlt tíz évem az Európai Unióban, Polgári Szemle, 2014. október
- Dr. Becsey Zsolt: Makrogazdasági adatok az Európai Biztosság jelentéseinek függvényében, 2017. november
- Ferkelt Balázs – Káldyné Esze Magdolna – Kruppa Éva – Vida Krisztina: Integrálódó Európa I., Perfekt, 2014/705.
- Forman Balázs: Az Európai Unió Strukturális és Előcsatlakozási Alapjai, Interpress Kiadó, Budapest, 2003.

82 EKB Konvergencia jelentés 2020 június, <https://www.ecb.europa.eu/pub/convergence/html/ecb.cr202006~9fefc8d4c0.hu.html#toc44>, 2020.08.04.

- Dr. Horváth Gyula – Dr. Szaló Péter: Területfejlesztés és régiók, Európai Füzetek 11., A Miniszterelnöki Hivatal Kormányzati és Stratégiai elemző Központ és Külügyminisztérium közös kiadványa, Budapest, 2003. március
- Iván Gábor – Katona János: Regionális politika, *in*: Kende Tamás – Szűcs Tamás (szerk.): Az Európai Unió politikái, Osiris, 2001.
- Iván Gábor: Az Európai Unió költségvetése a közösségi politikák tükrében, Budapesti Corvinus Egyetem, Doktori értekezés 2005.
- Iván Gábor: Bevezetés az Európai Unió költségvetésébe, Osiris Kiadó, Budapest, 2007.
- Kengyel Ákos: Az Európai Unió regionális politikája, Aula, 2002.
- Kengyel Ákos (szerk.): Az Európai Unió közös politikái, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2010.
- Kengyel Ákos (szerk.): Kohéziós politika és felzárkózás az Európai Unióban, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2014.,
- Nagy Sándor Gyula – Heil Péter (szerk.): A kohéziós politika elmélete és gyakorlata, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2013.
- Nyikos Györgyi (szerk.): Kohéziós Politika 2014-2020., Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2017.

Kovács Viktória¹

AZ EURÓPAI UNIÓ ÉS DÉL-KOREA KÖZÖTTI SZABADKERESKEDELMI MEGÁLLAPODÁS FONTOSSÁGA

1. Bevezetés

Dolgozatomban a témához kapcsolódó fogalmak, ismeretek tisztázása után szeretném bemutatni a két fél között létrejött szabadkereskedelmi megállapodás koncepcióját, célját, fontosságát, a szerződés procedúráját, a szerződés részeit, valamint a következményeit. Fontosnak tartom, hogy dolgozatom végére átfogó képet adhassak a témáról. Munkám során elsősorban koreai és angol szakirodalmat, tanulmányokat, cikkeket használtam fel. Munkámat Dr. Becsey Zsolt László tanár úr segítette.

Az Európai Unió és Dél-Korea közötti megállapodást Dél-Korea szempontjából vettem elemzés alá. Feltételeztem, hogy kutatásaim során arra jutok, hogy az Európai Unió és Dél-Korea között létrejött szabadkereskedelmi megállapodás hozzájárul a gazdasági növekedéshez mindkét régió számára és elősegíti a kulturális és gazdasági együttműködést. Az Európai Unió exportja a jövőben várhatóan magasabb növekedést fog mutatni, mint Dél-Korea exportja.

2. Szerződés koncepciója, célja

A szabadkereskedelmi megállapodás (FTA) egy olyan megállapodás, amely kizárólagos kereskedelmi preferenciákat biztosít egyes országok között. A gazdaság előmozdítására és a gazdasági, kereskedelmi problémák megoldásának ösztönzésére jött létre. Egy olyan kétoldalú megállapodás és regionális preferenciális kereskedelmi rendszer, amely a függetlenség alapelvét követi

¹ A Károli Gáspár Református Egyetem végzős hallgatója, e-mail: kovacsviksa@gmail.com

a vámmentességet tartva szem előtt a felek között, az ebből kimaradó tételekre különböző kedvezményes tarifákat alkalmazva. (No Szun Kju, 2009.)

3. Dél-Korea szabadkereskedelmi stratégiája

Dél-Korea természeti erőforrásokban igen szegény ország, ezért folyamatos exportra szorul. Szerencsére kivitel szempontjából a világ tíz legjobbjá közé tartozik. A helyzetének megtartása érdekében szüksége van szabadkereskedelmi megállapodások megkötésére, hogy a többi, úgynevezett harmadik országgal szemben viszonylag kedvezőbb helyzetbe kerülhessen.²

Dél-Korea nem tekint optimistán a jövőre nézve magas fejlettségi helyzetéből kifolyólag, hiszen a feltörekvő országok, mint ahogy Kína, egyre növelik részesedésüket a globális piacon. A fejlett országok, mint Japán vagy az Amerikai Egyesült Államok felhalmozott tapasztalatuk és csúcstechnológiájuk eredményeként tölthetik be vezető szerepüket és szereznek egyre nagyobb befolyást.

4. Szerződés jelentősége, a kapcsolatok gazdasági súlya

Az Európai Unió és tagállamai valamint a Koreai Köztársaság között létrejött szabadkereskedelmi megállapodás (FTA) az egyik legfontosabb kereskedelmi megállapodás, amelyet az Európai Unió kötött a Kereskedelmi Világszervezetet létrehozó 1994. április 16-ai marrakeshi megállapodás óta.³ Az Európai Unió 1995. január elseje óta a tagja ennek a megállapodásnak és szervezetnek, melynek célja az életszínvonal emelése, a teljes foglalkoztatás elérése.⁴ Az Európai Unió 2006 októberében a Globális Európáról szóló közleményben jelentette be megújult

2 No Szun Kju: KOR-EU FTA Gazdasági stratégia (한·EU FTA와경제전략), Hanguk Kieob Gyeongyeong Yeonguwon (한국기업경영연구원). Hangukgyeobgyeongyeonguwon Kiadó, Szöul, 2009.

3 James Harrison: The European Union and South Korea – The Legal Framework for Strengthening Trade, Economic and Political Relations „The EU-Korea FTA: The Legal and Policy Framework in the European Union”. Edinburgh University Press Ltd., 2013. 21-22. old.

4 Kereskedelmi Világszervezet: https://hu.wikipedia.org/wiki/Kereskedelmi_Vil%C3%A1gszervezet Letöltés: 2020. március 20.

kereskedelmi stratégiáját. Ennek kifejezett célja volt az európai versenyképesség fokozásának segítése. Alapvető fontosságú volt az igazságosság szempontjából az európaiak felkészítése a globalizációra és a fenntartható fejlődés elősegítése. A közlemény létrejöttéhez hozzájárult a 2005-ben megújult lisszaboni stratégia (2000–2010) is, amely kimondta, hogy a nyitott piacok biztosítása szükséges cél az egész világra nézve.⁵

A nagyszabású szabadkereskedelmi megállapodások bevezetésének iránya az új politikai keret legfontosabb elemei között sorakozik fel. Ezen stratégián felkapaszkodva Dél-Korea az Európai Unió egyik kiemelt kereskedelmi partnerévé vált.⁶ Az Európai Unió kijelentette, hogy ez a megállapodás, ha nem is viszonyítási alapként, de legalább referencia-ként szolgál a jövőben az Európai Unió által kötött szabadkereskedelmi egyezmények számára. Jól szemlélteti az Európai Unió célját a szabadkereskedelmi megállapodások megkötésével, különösen olyan országokkal vagy azok egy csoportjával, ahol hasonló szintű a fejlettség.⁷

Jogi szempontból is jelentős ez, hiszen a tárgyalások lefolytatása még a Lisszaboni Szerződés hatálybalépése előtt történt. Ezzel szemben a megállapodás megkötésére és ideiglenes alkalmazására csak a Lisszaboni Szerződés hatálybalépését követően került sor. Az Európai Unió a szabadkereskedelmi megállapodás hatályba lépését követően védintézkedéseket fogadott el.⁸ Ez azt jelenti, hogy bizonyos körülmények esetén a felek kétoldalú védintézkedéseket⁹ alkalmazhatnak, abban az esetben,

5 Commission of the European Communities, *Global Europe: Competing in the world*. 2006.10.01. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0567:FIN:en:PDF> Letöltés: 2020. február 20.

6 James Harrison: *The European Union and South Korea – The Legal Framework for Strengthening Trade, Economic and Political Relations „The EU-Korea FTA: The Legal and Policy Framework in the European Union”*. Edinburgh University Press Ltd., 2013. 21-22. old.

7 Anne Pollet Fort, Dr Yeo Lay Hwee: *The EU - Korea FTA and its Implications for the Future EU - Singapore FTA*. EU Centre in Singapore, 2011., 9. old.

8 James Harrison: *The European Union and South Korea - The Legal Framework for Strengthening Trade, Economic and Political Relations „The EU-Korea FTA: The Legal and Policy Framework in the European Union”*. Edinburgh University Press Ltd., 2013. 21-22. old.

9 A behozatalra alkalmazott mennyiség szabályozása a hazai piac vagy termelés védelmének érdekében. (Dienes-Oehm Egon, Erdős István: *Az Európai*

ha a behozatal növelése a saját gazdaságuk vonatkozó ágazatában súlyos károkat okoz, mint például a piaci részesedés elvesztése.¹⁰

Az Európai Unió 2011-ben Koreába 32,4 milliárd euró értékű árucikket és 7,5 milliárd eurónak megfelelő szolgáltatást exportált. Dél-Koreának az Európai Unió a második legnagyobb behozatali forrása, szorosán Kína után. Korea pedig 36,1 milliárd euró értéknek megfelelő árucikket, valamint 4,5 milliárd euró értékű szolgáltatást exportált az Európai Unióba. Ezzel kivívta magának az Európai Unió tizedik legnagyobb kereskedelmi partnere címet. Az Európai Unió Dél-Korea negyedik legnagyobb export célterületének számít Kína, Japán és az Egyesült Államok után. Fontos megjegyezni, hogy így nagyjából egymással megegyező értékű exportról beszélhetünk a két fél között.¹¹

Az ide vezető út Korea számára hosszú volt. Csak a XX. század történelmét nézve: 1910-ben Japán elfoglalta Koreát és elnyomta a szuverenitásának visszaszerzéséért küzdő koreai népet. Fordulópont volt, amikor 1919. március elsején kihirdetésre került a koreai függetlenségi nyilatkozat. Ez vezetett a japán elnyomás elleni felkeléshez. A második világháború alatt 1943-ban a Japán ellen hadat viselő szövetségesek, az USA és a Szovjetunió kinyilvánította, hogy Koreának vissza kell kapnia az 1910 előtti függetlenségét. Azonban Japán kapitulációjára csak 1945. augusztus 15-én került sor. A szovjet és amerikai fegyveres csapatok egy időben láttak hozzá a megmaradt japán egységek felszámolásához, ami majd ezen a földrajzi megosztottsági alapon polgárháborúhoz és a félsziget 38. szélességi fok mentén történő felosztásához, Észak- és Dél-Korea létrejöttéhez, vezetett. A déli állam gazdasági és politikai fejlődése figyelemre méltó. Pak Chong-Hi elnöksége alatt 1961 és 1979 között állami irányítású, exportorientált gazdaságpoli-

Unió gazdasági joga I. ELTE Eötvös Kiadó, 2014 https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_527_eu_gazdasagi_jog/ch07s05.html Letöltés: 2020. április 24.

10 Eur-Lex: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=LEGIS-SUM:rx0032&fbclid=IwAR2WcOmbb-Zoln6CqFun0U8huhtRtINaKrs-vwpK70Ads3fhBMUIMyD6u6nI> Letöltés: 2020. április 19.

11 James Harrison, *The European Union and South Korea – The Legal Framework for Strengthening Trade, Economic and Political Relations* „Overview of the EU-Korea Free Trade Agreement”. Edinburgh University Press Ltd., 2013., 57-65. old.

tika volt jellemző. Bevezetésre került az öt éves terv, amely nagymértékben ösztönözte a gazdasági fejlődést. Az állami politika az importhelyettesítő iparosításról fokozatosan az exportorientált gazdaságpolitikára váltott. 1981-től a kutatás-fejlesztés (K+F) lett a leghangúlyosabb elem és az évtized végére rengeteget növekedett a technológiai és elektronikai termékek kivitele, felváltva az addig hangsúlyos nehéz- és vegyipart. Ebben az időben számos koreai cég vált globális piaci szereplővé, úgy, mint a Samsung, a Hyundai és a mai LG. Az 1970-es években több mozgalom is indult a mezőgazdaság modernizálására.¹² A „kis tigrisek” tagjaként a fejlődése makrogazdaságilag nagy mértékben az állami tervezésnek és a szabályozásnak volt köszönhető. Ugyanis ebben a modellben az állam erőteljesen befolyásolja a makrogazdasági politikát és a magánszektor fejlesztésére is különböző stratégiákat dolgoz ki. (Axel Marx, 2013, 3-6.)

Dél-Korea figyelemre méltó fejlődését az egy főre jutó GDP stabil növekedése mutatja. Az export vezérelt gazdasági növekedésével a nemzetközi kereskedelem egyik vezető szereplője. 2011-ben a kereskedelme meghaladta az 1 billió amerikai dollárt, valamint az előző két évtizedben a külkereskedelem szintje a GDP 50%-áról 90%-ára nőtt, ami sokkal lényegesebb változás, mint más fejlett országokban. Tehát ebből is látható, hogy nem véletlen, amiért Korea az Európai Unió 10 legfontosabb stratégiai partnerének az egyike. Ennek a stratégiai partnerségnek a kialakulása az Európai Unió (akkoriban, mint Európai Gazdasági Közösség)¹³ és Dél-Korea közötti fél évszázados diplomáciai kapcsolatában gyökerezik. Az 1990-es években a két partner közötti együttműködési kapcsolat kibővült a kereskedelmi és gazdasági kapcsolatok gyors növekedésével. Ezzel az Európai Unió vált a legnagyobb külföldi befektetővé Koreában s az ország legnagyobb kereskedelmi partnerévé is.¹⁴

12 The Academy of Korean Studies – Korea a világban, https://intl.korea.ac.kr:40666/korean/UserFiles/Korea_in_the_World_hun.pdf

13 1957. március 25-én Rómában írták alá az Európai Gazdasági Közösséget létrehozó Szerződést, ami 1958. január elsején lépett hatályba. A szerződő felek célja a tagállamok közti vámunió kiépítése, valamint a termelési tényezők, a munkaerő, az áruk, a szolgáltatások és a tőke szabad áramlása volt. A maastrichti szerződésmódosítással Európai Közösségre nevezték át. (Oszto-vits András: EU-JOG, HVG-ORAC, 2015. 36-38. old.)

14 Axel Marx, Jan Wouters, Woosik Moon, Yeongseop Rhee, Sunhee Park,

5. Szerződés létrejöttének folyamata

5.1. Az Európai Unió és Dél-Korea közötti politikai kapcsolatok

Az Európai Unió és Dél-Korea közötti politikai kapcsolat hosszú múltra tekint vissza. Dél-Korea és az Európai Unió már a szabadkereskedelmi megállapodás előtt is jelentős kereskedelmi partnerségi kapcsolatban állt egymással. Korea már a Selyemút¹⁵ kialakulásától kezdve kereskedelmi kapcsolatban állt Európával, hiszen az Európától az ázsiai földrészen át vezető kereskedelmi útvonal keleti végállomása az akkori koreai főváros Silla volt.¹⁶

1963 júliusában jött létre diplomáciai kapcsolat az Európai Közösségek és a Koreai Köztársaság között. 1965-ben, vagyis két évvel később Korea diplomatákat küldött az Európai Közösségek mellé is és az 1960-as évektől Park Chung Hee vezetése alatt több európai országgal is diplomáciai kapcsolatokat hozott létre, főként nyugat-európai államokkal. Az 1960 és az 1980 közötti éveket a kétoldalú gazdasági és kereskedelmi folyamatok uralták az Európai Közösségek és a Koreai Köztársaság között. A hidegháború végének közeledtével egyre erősödött a két régió közötti kapcsolat, majd 1989-ben a Koreai Köztársaság önálló állandó képviselőt nyitott az Európai Közösségekben.¹⁷ Hazánkkal is ebben az évben, 1989. február elsején jött létre az állandó diplomáciai kapcsolat.¹⁸

A Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD)¹⁹ tag-

Matthieu Burnay: EU – Korea Relations in a changing world, Leuven Centre for Global Governance Studies, Ku Leuven, 3-6. old.

15 A világ egyik legkiterjedtebb kereskedelmi útvonalhálózata volt Kr.e. II. században. – Kocsis J. B.: Kína Új Selyemút kezdeményezésének bemutatása és nemzetközi értelmezései. 2017. 13-14. old.

16 The Academy of Korean Studies: Korea a világban. CEFIA, Korea, 2020. https://intl.ikorea.ac.kr:40666/korean/UserFiles/Korea_in_the_World_hun.pdf Letöltés: 2020. április 24.

17 Ramon Pacheco Pard: EU-ROK Relations, Putting the strategic partnership to work. Institute for European Studies, 2018. október, https://www.ies.be/files/EU-ROK_RELATIONS.pdf Letöltés: 2020. február 16.

18 Embassy of the Republic of Korea to Hungary, <http://overseas.mofa.go.kr/hu-en/index.do>

19 1948-ban létrejött Európai Gazdasági Együttműködési Szervezet (OEEC)

ságával Korea 1996 decemberében egyenrangú partnerré vált az Európai Unió számára.²⁰ Korábbi keretmegállapodások is léteznek a felek között. A felek között korábban 1996-ban megkötésre került kereskedelmi és együttműködési keretmegállapodáshoz képest a jelenlegi szabadkereskedelmi megállapodás (FTA) logikus előrelépés volt. Ebben a korábbi 1996-ban aláírt, majd 2001-ben hatályba lépő keretmegállapodásban már említésre került a két ország közötti szorosabb gazdasági kapcsolatok létrehozására irányuló tárgyalásnak a lehetősége, ami a két fél közötti erős kereskedelmi kapcsolatnak a jele.²¹ A 2000-es években a két régió közötti kapcsolatok fejlődése lelassult. (Ramon Pacheco, 2018.). A következő nagyobb lépésre 2006-ig kellett várni, amikor az Európai Unió elindította a Globális Európai Stratégia című programját, ami az Európai Uniót a kétoldalú szabadkereskedelmi megállapodások létrehozására ösztönözte, olyan országokkal, akik hasonló liberális gondolkodásúak, mint az európai értékeket képviselő uniós tagállamok és ezekkel tovább mélyítse a kereskedelmi kapcsolatokat. (Ramon Pacheco, 2018.) Eközben a Koreai Köztársaság továbbra is folytatta a kétoldalú szabadkereskedelmi megállapodások tárgyalásának stratégiáját a legfontosabb kereskedelmi partnereivel. De a korábbi chilei rossz tárgyalási tapasztalatai miatt, Korea igen óvatos kezdeményező partner volt a szabadkereskedelmi megállapodásoknál.²²

utóda. 1961-ben OECD-vé alakult át. Célja a gazdaságpolitika fejlesztésének irányítása, a tőkés világ gazdaság és szociális jólétének fejlesztése, valamint a tagországok intézkedéseinek összehangolása a fejlődő országok megsegítésére hozott intézkedésekben. (Arcanum Adatbázis: Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/TenyekKonyve-tenyek-konyve-1/1988-2/nemzetkozi-szervezetek-100D/regionalis-es-egyeb-szervezetek-117A/gazdasagi-egyuttmukodesi-es-fejlesztési-szervezet-1198/> Letöltés: 2020. április 24.)

- 20 Ramon Pacheco Pard: EU-ROK Relations, Putting the strategic partnership to work. Institute for European Studies, 2018. október, https://www.ies.be/files/EU-ROK_RELATIONS.pdf Letöltés: 2020. február 16.
- 21 James Harrison: The European Union and South Korea - The Legal Framework for Strengthening Trade, Economic and Political Relations „Overview of the EU-Korea Free Trade Agreement”. Edinburgh University Press Ltd., 2013. 57-65. old.
- 22 Ramon Pacheco Pard: EU-ROK Relations, Putting the strategic partnership

A hatalmas távolság ellenére, mindkét fél a demokrácia, a szabadság, az emberi jogok védelmének elkötelezett híve. Ezek az értékek azok, amik közelebb hozzák a két felet egymáshoz. A 2014 óta hatályos kétoldalú keretegyezmény olyan problémákat rendezett, mint a terrorizmus elleni védelem, a tömegpusztító fegyverek elterjedésének megakadályozása, az energiabiztonság, éghajlatváltozás és fejlesztési támogatás. Ezek voltak azok a kimagasló tématerületek, ahol az együttműködés javítása szükségessé vált. Ezt követte a 2016-ban hatályba lépett kétoldalú válságkezelési megállapodás (FPA), amely újabb szintre emelte a stratégiai partnerséget és a közös értékek védelmét.²³

2010-ben az Európai Unió és a Koreai Köztársaság stratégiai partnerséget indított, amely révén megállapodott a különféle kérdésekben folytatott szorosabb együttműködésről, kiterjesztve azt a kereskedelemre, a beruházásokra, a fenntartható fejlődésre, valamint a nemzetközi békére és biztonságra. Névlegesen ez lett az Európai Unió-Dél-Korea szabadkereskedelmi megállapodás (FTA) vagy másnéven az EU-Korea keretmegállapodás. Ez a megállapodás képezi az Európai Unió és a Koreai Köztársaság közötti kapcsolatok jogi alapját.²⁴

Az EU és Korea közötti szabadkereskedelmi megállapodásra vonatkozó tárgyalásokat 2007 májusában kezdték meg Szöulban. Nyolc hivatalos tárgyalási forduló után a szabadkereskedelmi megállapodást 2009. október 15-én mindkét fél parafálta. Az egyezményt 2010. október 6-án a Brüsszelben tartott Európai Unió-Dél-Korea csúcstalálkozón írták alá.²⁵ A megállapodás uniós hatáskörbe tartozó részét hivatalosan 2011. július elsejétől alkalmazták, addig, amíg a teljes szerződés hivatalosan

to work. Institute for European Studies, 2018. október, https://www.ies.be/files/EU-ROK_RELATIONS.pdf Letöltés: 2020. február 16.

23 Európai Unió Hivatalos Honlapja: The Republic of Korea and the EU. https://eeas.europa.eu/delegations/south-korea_en/8789/The%20Republic%20of%20Korea%20and%20the%20EU Letöltés: 2020. március 12.

24 James Harrison: The European Union and South Korea - The Legal Framework for Strengthening Trade, Economic and Political Relations „An introduction to the Legal Framework for EU-Korea Relations”. Edinburgh University Press Ltd., 2013., 3-4. old.

25 Csilla Lakatos – Lars Nilsson: The EU-Korea FTA: anticipation, trade policy uncertainty and impact (Rev. World Economy). 2017.

hatályba nem lépett, amihez az EU és minden tagállamának ratifikációja volt szükséges.²⁶

5.2. A tárgyalások társadalmasítása

A Koreai FTA-k célja a hazai FTA rendszer fejlesztése. Ezen erőfeszítések ellenére is a szabadkereskedelmi megállapodás megbízható megkötéséhez nyilvános együttműködésre és támogatottságra van szükség. 2004 júniusában a kormány a szabadkereskedelmi megállapodás megkötésére vonatkozó eljárásokat és rendeleteket fogadott el a szabadkereskedelmi megállapodás tárgyalási folyamatának átláthatósága érdekében.²⁷

A jelenlegi keretrendszer megköveteli az érintett szakmai szervezeteket érintő vonatkozások részletesebb beépítését, hogy a szerződés tárgyalása során kiküszöböljék a szerződéskészítés közben felmerülő alapvető akadályokat. (James Harrison, 2013.)

Még 2003-ban Dél-Korea létrehozott egy FTA eljárási Útitervet,²⁸ azért, hogy így javítsa a külföldi piacokhoz való hozzáférést, és vonzza a külföldi befektetőket. Eközben továbbra is részt vett a WTO rendszerének multilaterális tárgyalási folyamataiban,²⁹ melyek a Kereskedelmi Világszervezet által létrehozott szabályok nemzetek közötti kereskedelmére vonatkoztak, valamint a tagállamok közötti tárgyalások és megállapodások módját és a viták rendezését foglalta magába.³⁰ Ezen túlmenően

26 James Harrison: The European Union and South Korea – The Legal Framework for Strengthening Trade, Economic and Political Relations „Overview of the EU-Korea Free Trade Agreement”. Edinburgh University Press Ltd., 2013., 57-65. old.

27 No Szun Kju: KOR-EU FTA Gazdasági stratégia (한·EU FTA와경제전략), Hanguk Kicob Gyeongyeong Yeonguwon (한국기업경영연구원). Hangukicobgyeongyeonguwon Kiadó, Szöul, 2009.

28 FTA policy Road Map

29 James Harrison: The European Union and South Korea – The Legal Framework for Strengthening Trade, Economic and Political Relations “The Policy and Institutional Framework for FTA Negotiations in the Republic of Korea”. Edinburgh University Press Ltd., 2013., 41-54. old.

30 WTO Regime, Press Information Bureau Government of India Ministry of Commerce and Industry, 2017. július 31. Pib.gov.in: <https://pib.gov.in/newsite/PrintRelease.aspx?relid=169317> Letöltés: 2019. augusztus 24.

megkezdte a kétoldalú FTA tárgyalásokat is. (James Harrison, 2013.)

Miután Korea megkötötte 2003-ban Chilével az első szabadkereskedelmi megállapodást, tovább fejlesztette az FTA eljárási Útitervét (FTA policy Road Map), annak érdekében, hogy sikeresen megbirkózzon a folyton megújuló globális gazdasági helyzettel. Rájött, hogy a külföldi piacokra való belépését számos külső tényező akadályozza, mint a két- vagy többoldalú kereskedelmi megállapodásoknak rohamos terjedése. (James Harrison, 2013.)

Ezzel egyidőben a koreai ipar egyre kevésbé tudta tartani a versenyt a gazdaságilag feltörekvő BRICS-országokkal,³¹ mint Brazília, India, Oroszország vagy Kína, mivel azok egyre vonzóbbá váltak a globális befektetők és importőrök számára. (James Harrison, 2013.)

Míg az Európai Unió egy átfogó WTO+ szabadkereskedelmi megállapodás megkötésére törekedett, addig Dél-Korea főként a tarifák megszüntetésére és a környezetvédelmi előírások kérdésére fókuszált.

Az Európai Unió származási szabályai közül nem elég rugalmasok azok, amelyek az áruk származását és összetételét szabják meg.³² A mezőgazdasági szektor mindig is érzékeny pont volt Korea számára, főképp a rizst és a marhahúst tekintve, amely a Korea-US tárgyalásoknál is sok gondot okozott. Mivel az Európai Unió nem nagy termelője a rizsnek, se exportőre a marhának, így a koreai gazdák kevésbé gondoltak akadályként a szabadkereskedelmi megállapodásra.³³

Az Európai Unió és Dél-Korea közötti megállapodás részletes uniós célkitűzései az Európai Unió Hivatalos Lapjának 2011. május 14-én megjelent számában kerülnek kifejtésre. Nagy hangsúlyt kap a felek közötti árukereskedelem, a szolgáltatáskereskedelem és a befektetések liberalizálása, valamint a verseny előmozdítása a gazdaságban. Ezen felül

31 Öt jelentős feltörekvő országot jelöli az elnevezés (Brazília, Oroszország, India, Kína, Dél-Afrikai Köztársaság). A tagországok mindegyike gyorsan fejlődő jelentős regionális és gazdasági befolyással rendelkezik. (Wikipédia: <https://hu.wikipedia.org/wiki/BRICS> Letöltés: 2020. április 24.)

32 Peter Holmes, Roos and Rules: Why the EEA is not the same as membership of the single market, UK trade policy observatory, 2016, 2. old.

33 Anne Pollet Fort, Dr Yeo Lay Hwee: The EU - Korea FTA and its Implications for the Future EU – Singapore FTA, EU Centre in Singapore, 2011, 13. old.

fontos a felek kormányzati beszerzési piacainak kölcsönös liberalizációja és a szellemi tulajdonjogok megóvása, továbbá a kereskedelmi akadályok lebontása és a tőkemozgások elősegítése a megfelelő környezet megteremtésével. Célkitűzések között szerepelt a közvetlen külföldi befektetések ösztönzése, valamint a fenntartható fejlődés.³⁴

6. Tárgyalási folyamat és a szerződés aláírása

Az Európai Unió 2003 augusztusában az Egyesült Államok és Kína mellett Dél-Koreát is kiválasztotta, mint lehetséges FTA partnert a Road Map programjának támogatottsága miatt. 2006. május 15-én, a Fülöp-szigeteken sor került a Korea – Európai Unió Külkereskedelmi találkozóra. Még 2006 októbere előtt két előzetes tárgyalást tartottak. 2006. július 19. és 20. között megrendezésre került Brüsszelben Korea és Európai Unió közötti szabadkereskedelmi megállapodás első előzetes konzultációjára. A második konzultációra 2006. szeptember 26. és 27. között került sor szintén Belgiumban. (No Szun Kju, 2009.)

2006. november 24-én egy nyilvános meghallgatást tartottak a szabadkereskedelmi megállapodásról. Majd 2006. december 6-án magán tanácsadói testületi ülést rendeztek. Még ugyanebben a hónapban, 18-án az Európai Unió Külügyminiszteri Találkozásán elkezdődtek Korea és az Európai Unió közötti szabadkereskedelmi megállapodás előkészületei. A következő évben 2007. január 26-án Svájcban Korea és az Európai Unió Külkereskedelmi Találkozásán a két fél felkészült a szabadkereskedelmi megállapodás tárgyalásainak április 9-i beindítására. 2007. április 23-án az Európai Unió Általános Tanácsa ülésezett az FTA elindításáról. (No Szun Kju, 2009.)

Május elsején döntés született a Külügyminiszterek Találkozásán az FTA elindításáról, majd még ebben a hónapban hatodikán ez deklarálásra is került. 2007 szeptemberében megtartották Brüsszelben a szabadkereskedelmi megállapodás harmadik tárgyalási fordulóját, amely során szó esett a nyersanyag engedményekről, de az Európai Unió elutasította a dél-koreai javaslatokat. A negyedik szabadkereskedelmi tárgyalási forduló 2007.

³⁴ Európai Unió Hivatalos Lapja: Nemzetközi megállapodások. (Európai Unió Hivatalos lapja, 2011.05.14.) 9-10. old.

október 15-től 19-ig tartott Szöulban, ahol újra technikai konzultációt tartottak az árucikkkel kapcsolatos engedményekről és mindkét oldalról megvitatásra kerültek a nem vámjellegű kérdések. (No Szun Kju, 2009.)

Az ötödik tárgyalási forduló 2007. november 19-től 23-ig tartott Brüsszelben. A hatodik tárgyalási fordulóra Szöulban került sor 2008. január 28-án, ahol az e-kereskedelemben és más vitatott kérdésben értekeztek. (No Szun Kju, 2009.)

A hetedik tárgyalási fordulót május 12-től 15-ig Brüsszelben tartották, ahol megvitatták a szellemi tulajdon kérdését és megállapodtak abban, hogy a Szöulban tartandó nyolcadik tárgyalás lesz az utolsó. Az Európai Unió Külkereskedelmi Találkozó 2009. január 19-től 20-ig tartott Szöulban, ahol a fennmaradó kérdésekről folytattak konzultációt, mint az árucikkek további engedményeiről, szabványtermékekről, vámtarifáról. A felek a legtöbb kérdésben egyetértésre jutottak, leszámítva a vám-visszatérítéseket és néhány származási előírást, amire az április másodikán Londonban tartott, Európai Unió által szervezett külkereskedelmi találkozón terveztek megoldást találni. Azonban a vám-visszatérítésekkel kapcsolatos részletek továbbra sem kerültek tisztázásra.³⁵

A nyolcfordulós tárgyalási ciklus után végül 2009. október 5-én parafálásra került az Európai Unió és annak tagállamai, valamint a Koreai Köztársaság közötti szabadkereskedelmi megállapodás, amit 2010. október 6-án írtak alá. Az FTA kereskedelmi és kereskedelmi jellegű részei 2011. július elsejétől kerültek ideiglenesen alkalmazásra. Az egész átfogó szerződés hivatalos hatálybalépése abban az esetben jöhet létre, ha mind a 27 európai tagállam és Korea is ratifikálja.³⁶ Azonban erre a teljes ratifikáció után, csak 2015. december 13-án került sor.³⁷

35 No Szun Kju, KOR-EU FTA Gazdasági stratégia (한·EU FTA와경제전략), Hanguk Kieob Gyeongyeong Yeonguwon (한국기업경영연구원), 2009, 43-46

36 James Harrison, The European Union and South Korea - The Legal Framework for Strengthening Trade, Economic and Political Relations „Overview of the EU-Korea Free Trade Agreement”. (Edinburgh University Press Ltd.; 2013) 57-65

37 Csilla Lakatos, The EU-Korea FTA: Anticipation, Trade Policy Uncertainty and Impact. (Review of World Economics; 2016) 182. old.

7. A szerződés részei

Az Európai Unió és tagállamai, valamint a Koreai Köztársaság között létrejött szabadkereskedelmi megállapodás tizenöt fejezetre és tizenégy mellékletre van felosztva. A szabadkereskedelmi megállapodások középpontjában az áruk és szolgáltatások kereskedelmi akadályainak felszámolására irányuló kötelezettségvállalások állnak. Ilyen szempontból az Európai Unió-Korea FTA jelentős előnyökkel rendelkezik.³⁸

A szerződés tartalma az Európai Unió Hivatalos Lapjában 2011. május 14-én jelent meg, ahol a szabadkereskedelmi megállapodás részletes napvilágra került. A megállapodás tartalmazza a származó termékek meghatározását és a közigazgatási együttműködést, a Tanács határozatát, a Bizottság nyilatkozatait és a vámügyekben történő kölcsönös igazgatási segítségnyújtásról szóló jegyzőkönyvet, valamint a kulturális együttműködést. (EU Hivatalos Lapja, 2011.)

8. A szerződés következményei

8.1. *Európai Unióra és Dél-Koreára gyakorolt export, import és kereskedelmi hatások*

Tanulmányok alapján biztosan állítható, hogy az Európai Unió esetében a szabadkereskedelmi megállapodás körülbelül 10%-kal növelte az exportot. Dél-Korea szempontjából hasonlóan pozitív hatások mutatkoznak meg, viszont alacsonyabb számadatokkal. (Lakatos Csilla, 2017.) A hatálybalépést követően az Európai Unió kivitelének növekedése jelentősebb, mint a koreai oldalé. A vámmentes kivitelű árukra is pozitív befolyással volt a szerződés, már csak a szabványosítások és versenyharmonizációkból kifolyólag is.³⁹Az Európai Unióból származó kivitel a legalacsonyabb

38 James Harrison, The European Union and South Korea - The Legal Framework for Strengthening Trade, Economic and Political Relations „Overview of the EU-Korea Free Trade Agreement”. (Edinburgh University Press Ltd.; 2013) 57-65

39 Csilla Lakatos – Lars Nilsson, The EU-Korea FTA: anticipation, trade policy uncertainty and impact (Rev World Econ (2017) 153:179–198 DOI 10.1007/s10290-016-0261-1)

2009-ben és a legmagasabb 2018-ban volt. Dél-Koreából származó kivitel ugyancsak 2009-ben volt a legalacsonyabb és 2018-ban a legmagasabb. Az Európai Unió bevitele 2009-ben süllyedt a legalacsonyabb pontra. Ezt követően csak magasabb tendenciát mutatott, mint a 2009-es év előtt. Ráadásul a 2011-es évben, amikor a szabadkereskedelmi egyezmény hatályba lépett, akkor érte el tetőfokát és stabil maradt egészen 2016-ig, majd 2018-ig újra emelkedésnek indult. Az Európai Unió tagállamai (27) és Dél-Korea között a legtöbbet kereskedett termék 2019-ben az autók és motoros járművek voltak. Az európai országok közül Németország volt a legnagyobb termék importálója Dél-Koreának. Figyelemre méltó, hogy Magyarország a 8. helyen állt a sorban 2019-ben. (Eurostat, 2020.)

8.2. Magyarországgra és Dél-Koreára gyakorolt export, import és kereskedelmi hatások

Magyarország volt az első szocialista ország, amely diplomáciai kapcsolatot létesített Dél-Koreával. 1989. február elsején állandó magyar diplomáciai képviselőt jött létre Szöulban. A következő két évtizedben tovább erősödött Korea és Magyarország közötti szoros baráti kapcsolat mind politikai, mind gazdasági és kulturális területeken. A baráti kapcsolat gyors fejlődését eredményezte, hogy a két nép között sok hasonlóság fellelhető, mind történelmi, mind nyelvi szempontból. (Magyarország Nagykövetsége Szöul, 2020.) Mára Európában Magyarország vált Korea egyik kiemelkedő gazdasági partnerévé. Hazánkban majdnem ötven koreai cég található, úgy, mint a Samsung Electronics, Samsung SDI, Hankook Tyre, SK Innovation, KDB Bank és még sokan mások. Ebből kettővel a magyar kormány stratégiai együttműködési megállapodást is kötött. Turizmust tekintve is egyre népszerűbb turisztikai célpont Dél-Korea számára hazánk. 2017-ben 170 ezer koreai turista látogatott el Magyarországra.⁴⁰ A két ország közötti fő kereskedelmi tétel a tőkejavak⁴¹ (import esetében átlagosan 58%, míg export esetében 64%). Magyar oldalról tekintve

40 Magyarország Nagykövetsége Szöul: <https://szoul.mfa.gov.hu/page/gazdasagi-kapcsolatok>. Letöltés: 2020. április 14.

41 Azok a tárgyi eszközök, amelyek további termelési folyamatban felhasználásra kerülnek (Investopedia).

2011 óta folyamatosan csökkent az import értéke Dél-Koreából. 2014 körül ugyan volt egy kis ingadozás, de összességében egészen 2016-ig negatív tendenciát követett az import érték. Ezt főleg a „Gépek és Elektronikai cikkek” és a „Tőkejavak” iránti csökkenő kereslet magyarázta. (WITS, 2020.) A 2016-os mélypontról indult be a magyar behozatal a köztes termékek és a „Gépek és Elektronikai cikkek” iránti kereslet növekedésével. A magyar kivitel és a dél-koreai behozatal görbéje többé-kevésbé párhuzamos. (WITS, 2020.) Magyarország külkereskedelmi mérlege abszolút értékben deficitese Dél-Koreával való kereskedelemben. A magyar kivitel 2018-ban csupán a behozatal 20%-át tette ki. Azonban amíg a magyar kivitel kis ütemben, de növekvő irányvonalat követ, addig a koreai kivitel a vizsgált időszak egészére nézve stagnált. (WITS, 2020.)

9. Összegzés

Dolgozatomban az Európai Unió és Dél-Korea közötti szabadkereskedelmi megállapodást vizsgáltam a szerződéskötés ötletének megszületésétől, a szerződéskötés procedúráján át, egészen a szerződés megkötésének következményéig.

Fontos megemlíteni, hogy a szerződés nem jöhetett volna létre a két fél közötti történelmi előzmények és a folyamatosan épülő gazdasági kapcsolatok nélkül. Dél-Koreának az Európai Unió a második legnagyobb behozatali forrása és az Európai Unió Dél-Korea negyedik legnagyobb export célterületének számít, amihez a szerződés pozitívan járult hozzá. A szerződés hatálybalépését követően a Koreából való behozatal 2019-ben érte el a maximumot 47 milliárd euró értékben. Továbbá kiemelendő eredmény, hogy Németország volt a legnagyobb termékimportálója Dél-Koreának az Európai Unióból. Hazánk szempontjából fontos eredmény, hogy 2019-ben a 8. helyet foglaltuk el ezen listán. Magyarországot tekintve a szerződés előmozdította a koreai cégek magyarországi letelepedését. Viszont a szerződésből való profitálást tekintve hazánk és Dél-Korea közül egyértelműen Korea járt nagyobb nyereséggel Magyarországgal szemben. Ennek ellenére megemlítendő, hogy a magyar kivitel kis ütemben, de növekvő irányvonalat követ, míg a koreai kivitel a vizsgált időszak egészére nézve stagnált. (WITS)

Összességében megállapítható, hogy a megállapodás mindkét fél számára eredményesnek bizonyult és pozitív hatása volt a kereskedelemre és a gazdaságra. A szerződéskötés előtt a megállapodástól várt eredmények mindkét fél számára megvalósultak.

Irodalomjegyzék:

- Ildefonso Guajardo Villarreal Quotes https://www.brainyquote.com/quotes/ildefonso_guajardo_villar_879130, (Letöltés: 2020. április 5.)
- No Szun Kju: KOR-EU FTA Gazdasági stratégia [한·EU FTA와 경제 전략](#), Hanguk Kieob Gyeongyeong Yeonguwon (한국기업경영연구원), 2009, 43-46
- „Regional Trade Agreements.” History of World Trade Since 1450. <https://www.encyclopedia.com>. Letöltés: 2019. október 7.
- Ecopedia, <http://ecopedia.hu/vamunio> (Letöltés: 2020. április 12.)
- Tourk Khairy: “OIL PRICE SHOCKS AND THE ASIAN NEWLY INDUSTRIALIZED COUNTRIES’ RESPONSE: A CASE STUDY OF SOUTH KOREA AND TAIWAN.” *The Journal of Energy and Development*, 1991, 255–266. old. JSTOR, www.jstor.org/stable/24807963
- James Harrison: *The European Union and South Korea - „The Legal Framework for Strengthening Trade, Economic and Political Relations The EU-Korea FTA: The Legal and Policy Framework in the European Union”*. Edinburgh University Press Ltd., 2013.
- Kereskedelmi Világszervezet: https://hu.wikipedia.org/wiki/Kereskedelmi_Vil%C3%A1gszervezet Letöltés: 2020. március 20.
- Commission of the European Communities, *Global Europe: Competing in the world*. 2006.10.01. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0567:FIN:en:PDF> Letöltés: 2020. február 20.
- Anne Pollet Fort, Dr Yeo Lay Hwee: *The EU – Korea FTA and its Implications for the Future EU – Singapore FTA*. EU Centre in Singapore, 2011.
- A behozatalra alkalmazott mennyiség szabályozása a hazai piac vagy termelés védelmének érdekében. (Dienes-Oehm Egon, Erdős István: *Az Európai Unió gazdasági joga I*. ELTE Eötvös Kiadó, 2014 <https://>

- regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_527_eu_gazdasagi_jog/ch07s05.html Letöltés: 2020. április 24.
- EUR-Lex: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=LEGISSUM:rx0032&fbclid=IwAR2WcOmbb-Zoln6CqFun0U8huhtRtINaKrsvwK70Ads3fhBMUIMyD6u6nI> Letöltés: 2020. április 19.
- The academy of Korean Studies – Korea a világban, https://intl.ikorea.ac.kr:40666/korean/UserFiles/Korea_in_the_World_hun.pdf
- Axel Marx, Jan Wouters, Woosik Moon, Yeongseop Rhee, Sunhee Park, Matthieu Burnay: EU – Korea Relations in a changing world, Leuven Centre for Global Governance Studies, Ku Leuven
- Ramon Pacheco Pard: EU-ROK Relations, Putting the strategic partnership to work. Institute for European Studies, 2018. október, https://www.ies.be/files/EU-ROK_RELATIONS.pdf Letöltés: 2020. február 16.
- Embassy of the Republic of Korea to Hungary, <http://overseas.mofa.go.kr/hu-en/index.do>
- Európai Unió Hivatalos Honlapja: The Republic of Korea and the EU. https://eeas.europa.eu/delegations/south-korea_en/8789/The%20Republic%20of%20Korea%20and%20the%20EU Letöltés: 2020. március 12.
- Csilla Lakatos – Lars Nilsson: The EU-Korea FTA: anticipation, trade policy uncertainty and impact (Rev. World Economy). 2017.
- Az Európai Bizottság Kereskedelmi Főigazgatósága: A transzatlanti kereskedelmi és beruházási partnerség belülről. 2015. március https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/july/tradoc_153642.pdf Letöltés: 2020. március 20.
- Sung Hoon Park: The new politics of trade negotiations: the case of the EU-Korea FTA, Journal of European Integration. 2017.
- Association of Southeast Asian Nations: <https://asean.org/asean/about-asean/> Letöltés: 2020. április 12.
- Chung-in Moon: Association of Southeast Asian Nations. <https://www.britannica.com/topic/ASEAN#ref227052>, Encyclopaedia Britannica, Letöltés: 2019. november 7.
- ASEMINFOBOARD: <https://www.aseminfoboard.org/about/overview>, Letöltés: 2020. április 12.
- Sice.oas.org <http://www.sice.oas.org/TPD>
- Grotius-Lexikon: Ázsiai és Csendes-óceáni Gazdasági Együttműködés,

- http://www.grotius.hu/doc/pub/LHLOXR/2012_129_fabian_emilia_apec.pdf Letöltés: 2020. április 24.
- Arcanum Adatbázis: Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/TenyekKonyvetenyek-konyve-1/1988-2/nemzetkozi-szervezetek-100D/regionalis-es-egyeb-szervezetek-117A/gazdasagi-egyuttmukodesi-es-fejlesztesi-szervezet-1198/> Letöltés: 2020. április 24.
- Osztovits András: EU-JOG, HVG-ORAC, 2015.
- [mercosur.int/en: What is MERCOSUR? https://www.mercosur.int/en/about-mercosur/mercosur-in-brief/](https://www.mercosur.int/en/about-mercosur/mercosur-in-brief/), Letöltés: 2019. november 12.
- MERCOSUR – Korea: Foreign Trade Information System, http://www.sice.oas.org/TPD/MER_KOR/MER_KOR_e.ASP, 2019. Letöltés: 2020. február 20.
- WTO Regime, Press Information Bureau Government of India Ministry of Commerce and Industry, 2017. július 31. <https://pib.gov.in/newsite/PrintRelease.aspx?relid=169317> Letöltés: 2019. augusztus 24.
- BRICS országok, Wikipédia: <https://hu.wikipedia.org/wiki/BRICS> Letöltés: 2020. április 24.
- Pib.gov.in: <https://pib.gov.in/newsite/PrintRelease.aspx?relid=169317> Letöltés: 2019. augusztus 24.
- Európai Unió Hivatalos Lapja: Nemzetközi megállapodások. (Európai Unió Hivatalos lapja, 2011.05.14.)
- Eurostat: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Trade_in_goods_of_the_EU-27_and_South_Korea,_2008_to_2018.png, Letöltés: 2020. március 15.
- Trade in goods of the EU-27 and South Korea, 2008 to 2018, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/South_Korea-EU_-_trade_in_goods?fbclid=IwAR03FG4zkHzC8r9-Tmbc7uRKIu5MI9UQz3BEp1eK4j4qLe-W3dgFHiMc9E#EU_and_South_Korea_in_world_trade_in_goods, Letöltés: 2020. március 15.
- Magyarország Nagykövetsége Szöul: <https://szoul.mfa.gov.hu/page/gazdasagi-kapcsolatok>. Letöltés: 2020. április 14.
- WITS.WORLDBANK.org: <https://wits.worldbank.org>

Nagy-György Blanka¹

A FRANCIA GAZDASÁGI MODELL ALAKULÁSA AZ ÖTÖDIK KÖZTÁRSASÁG IDEJÉBEN

Bevezetés

Franciaország jelentős gazdasági nagyhatalom és a világpolitika, valamint az európai politika és gazdaság fontos szereplője, úgy a jelenben, mint a múltban is volt. Az ország külpolitikái, gazdasági törekvései hatást gyakorolnak az európai kontinens országaira, sőt világviszonylatban is jelentős befolyást tud gyakorolni partnereire.

Tanulmányom célja bemutatni Franciaország gazdasági helyzetét, valamint a francia gazdaság alakulását az országra jellemző gazdasági modellek függvényében az Ötödik Köztársaság létrejöttétől kezdve; hogyan haladt előre az ország gazdasága, milyen döntések és bel- valamint külpolitikai események befolyásolták azt.

1. Az ország rövid bemutatása

Franciaország államformája köztársaság (1875 óta), jelenlegi állambe rendezkedése az úgynevezett Ötödik Köztársaság – ennek megalapítása Charles de Gaulle nevéhez köthető –, mely kezdetét a jelenlegi alkotmány elfogadásától, 1958-tól számítják.² Az ország fő része az európai kontinens nyugati részén helyezkedik el, de az országnak több, a kontinens határain kívül eső úgynevezett „tengeren túli” területe is van, mint például Francia Guyana.³

1 A Károli Gáspár Református Egyetem végzős hallgatója. e-mail: nagy.blanka@gmail.com

2 Journal Officiel de la République Française 1958. június 4-én megjelent száma

3 Les Territoires, Forrás: www.outre-mer.gouv.fr/les-territoires

Franciaország többek között gazdasági, kulturális, kereskedelmi és katonai nagyhatalom, befolyása az európai kontinensre, valamint a világ többi részére is kiterjed. A kezdetektől fogva részt vett az európai integráció kiépítésében és mélyítésében. Az Európai Unió tagja – ehhez kapcsolódóan részese a Schengeni-övezetnek, valamint az euró övezetnek. (Ez utóbbiból következően pénzneme az euró⁴). Alapító tagja az ENSZ-nek (az EU-ból egyedüli állandó tagja az ENSZ Biztonsági Tanácsának), a NATO-nak és az Európa Tanácsnak. Gazdasági szempontból fontos szervezeteknek és tanácsoknak is szintúgy tagja, mint például a G7-nek és a G20-nak, az UNESCO-nak és az OECD-nek.⁵

A francia gazdaság a világon a hatodik legnagyobb és legerősebb (a Világbank és az OECD 2018-évi adatai alapján, a GDP-t vizsgálva).^{6,7} Eközben az Európai Unió országai között a harmadik helyen áll, csupán Németország és a már kilépett Egyesült Királyság előzte meg az utóbbi években.⁸ (Az 1980-as évek során Olaszország is utolérte őket, azonban az 1990-es években lendületük kifulladt). A hadászati szempontokról is fontos említést tenni, hiszen Európában hadserege a második legjelentősebb (csak Oroszország utasítja maga mögé), valamint a harmadik számú nukleáris és ötödik számú katonai nagyhatalom a világon.^{9,10,11}

2. A francia gazdasági modell fejlődése

A francia gazdasági modell a történelem során több változáson és sajátos fejlődésen ment keresztül, többször ők szolgáltak mintaként mások számára, néha a francia politika vett példát a többi országról. A vizsgált

4 https://europa.eu/european-union/about-eu/countries/member-countries/france_hu

5 CIA – The World Factbook

6 The World Bank adatai alapján

7 OECD adatai alapján

8 IMF adatai alapján

9 Esther Paolini (2017) L'arme nucléaire en cinq chiffres clés, in Le Figaro

10 Félix Macherez (2014) On a demandé á un expert militaire si la France pouvait étre conquise

11 (2018) Quelle place occupe la France dans le top-5 des armées les plus puissantes du monde?

időszakban a fejlődési szakaszból nincs sok, azonban azok élesen elkülönülnek: ellentétes szemléletmódok és intézkedések jellemzik őket, így akár külön modellként is értelmezhetőek.

2.1. *A francia dirigista (vagy etatista) gazdaságmodell¹²*

Az állami beavatkozás a gazdasági folyamatokba, a gazdasági szereplők támogatása, illetve koordinálása erősen jellemző a francia politikai döntéshozásra, ennek alapja a dirigizmus, illetve az etatista felfogás. Sok ágazatban, mint munkaadó és munkáltató jelenik meg az állam, de vannak szektorok, ahol ráadásul monopóliumhelyzetben is van.

Az *etatizmus* fogalma röviden úgy határozható meg, mint „*törekvés az állambatalom kiterjesztésére és megerősítésére*”.¹³ Az etatizmus fogalma inkább ideológiai, politikai jellegű, mintsem a társadalom minden részére kiterjedő, és bár a két szó szinonimaként is használható, a dirigizmus fogalma kiterjedtebb. A francia nyelvű *Larousse Enciklopédia* szerint ez egy „*olyan [gazdasági] rendszer, melyben az állam beavatkozásai útján irányítja a gazdasági tevékenységet*.”¹⁴

A dirigista gazdaságpolitikai intézkedések fő fókuszában a gazdasági növekedés, valamint a piac védelme áll. Jellemző rá a központosított gazdasági tervezés, a beruházások irányítása, illetve gyakran állami kézbe vétele, a munkapiac felügyelete, illetve a bérek és az árak szabályozása. Ezen felsorolt intézkedések közül mind megjelent a francia gazdaságban a II. világháború után, mikor is Charles de Gaulle gazdaságpolitikai szempontból nagyban merített a korábbi dirigista gyakorlatból. Ezt a gazdaságpolitikai irányvonalat több kelet-ázsiai ország is példaként használta fel.¹⁵

Ennek a modellnek a gyökerei, egészen az abszolutizmus idejéig nyúlnak vissza. XIV. Lajos akkori pénzügyminisztere, Jean-Baptiste Colbert dolgozta ki a dirigista gazdaságpolitika alapjait, mely megha-

12 Gazdag Ferenc (2011) *Franciaország története, 1918-1995*, Budapest, Kossuth Kiadó

13 Magyar etimológiai szótár – Arcanum Digitális tudománytár

14 Dictionnaire Larousse internetes enciklopédia

15 Rebecca Chen (Contributor) (2013) Dirigisme szócikk, in *Encyclopedia Britannica* [Digitális kiadás], Encyclopædia Britannica, inc.

tározta a francia gazdaság fejlődését.¹⁶ Ez a gazdasági szemléletmód és rendszer olyan szinten átítatta a francia társadalmat, hogy de Gaulle-t és kortársait követően a 20. században később is érvényesültek, de hatásai még a jelenkori, 21. századi francia gazdasági intézkedésekben is megmutatkoznak. (A vizsgált időszakra a fiziokratizmusból már inkább csak a mezőgazdaságra való fókuszálás, illetve a szektort előnyben részesítő és az azt támogató politika maradt meg.)¹⁷

A Negyedik Köztársaság leáldozása és az új alkotmánnyal életre hívott Ötödik Köztársaság nem csak politikai és államigazgatási szempontból alakította át a francia politikai színteret, de gazdasági irányítási szempontból is. Mint korábban, az állami beavatkozás a vállalatok ösztönzésére és a gazdaság bizonyos keretek között tartására szintén megjelent. Egyebek mellett adókedvezmények, rendeleti szabályozások, például a munkahelyek telepítését illetően alkották a gaulle-i pénzügyi reformot.

Az EK közös piac megvalósítását követően jött létre az úgynevezett negyedik terv (1962–1965). Célja a francia ipar felzárkóztatása volt piaci partnereihez, valamint a gazdaság fellendítése. Az ekkor miniszterelnök Georges Pompidou két vonalon indult el az ipar fejlesztését illetően. Egyrészt a modernizálást tűzte ki célul (ennek leginkább az állami szektorok, mint a kőolaj- vagy a repülőgépipar voltak a kedvezményezettjei), másrészt pedig központilag támogattak fejlesztéseket (például katonai jellegű nukleáris fejlesztések), melyektől de Gaulle azt remélte, Franciaország érdekérvényesítési képességét növelhetik, de mintegy hozadékként a hozzá kapcsolódó ipari és kutatási szektorokra is felpörgető hatással lehetett.

Ezt követte az ötödik gazdasági terv (1965–1970). Ez leginkább a nemzetközi versenyképességre koncentrált. Az ekkor pénzügyminiszter Valéry Giscard d'Estaing a folyamatosan emelkedő infláció orvoslására kidolgozott antiinflációs gazdasági intézkedései, politikája nem jártak sikerrel (Pompidou miniszterelnök menesztette is posztjáról 1967-ben).

A vezető iparágak támogatását pénzügyi rendelkezésekkel érték el,

16 Gazdag Ferenc (2011) *Franciaország története, 1918-1995*, Budapest, Kossuth Kiadó – 97. oldal

17 Ruzsiczky Éva – Szávai János (Főszerk.) (1994) *Magyar Larousse Enciklopédikus szótár III. kötet*, Budapest: Akadémia Kiadó – 69. oldal

nem csak európai, de nemzetközi szintű vállalatok létrejöttét pedig a vállalatok összeolvadásának ösztönzésével segítették; ilyen vállalat például a Renault, vagy a gumigyártás hasonlóan neves képviselője a Michelin. Ezek a cégek nem csak megnöttek és megjelentek a nemzetközi szintéren, de helyzetük nagyon stabilnak is számít. Súlyuk azonban a versenytársakhoz képest egy idő után nem tudott tovább nőni (részben méreteik miatt). A közepes vállalatok pedig nemhogy nem voltak képesek megjelenni az európai vagy nemzetközi piacon, de a piaci versenyben is lemaradtak és sok el is tűnt.

Az ipar átalakítása több pozitív következménnyel is járt, hiszen a vállalatok növekedésével például a munkavállalók felvevőpiaca is megnőtt. *„Az aktív népesség iparban foglalkoztatott aránya az 1946-os 29,2 százalékról 1962-re 39 százalékra emelkedett.”*¹⁸

Franciaország a Közös Piac nyújtotta lehetőségeket is igyekezett kihasználni. Elsősorban az ipar (azon belül is a feldolgozóipar) volt erre képes. Az agrár- és élelmiszeripar is fontos tényező, ezek hagyományos iparágak, melyekre az ország generációk óta támaszkodott. *„Franciaország termelésének egyre nagyobb hányadával lépett fel a nemzetközi piacokon.”*¹⁹

A Közös Piac megnövelte a felvevőpiacot, a termelés is nőtt – gépesítéssel, modernizálással a termelékenység növelését segítették elő. Viszont a mezőgazdasági termelés növekedése így is elmaradt a többi szektorétól. A szektor súlya, hozzáadott értéke a bruttó hazai termékben folyamatosan csökkent (ez a lefelé ívelő tendencia amúgy azóta is tart, 1960 és 2018 között a szektor hozzáadott értékaránya 85 százalékos csökkenést mutat). 1961-ben a GDP-n belüli hozzáadott értéke 10,52% volt, 1971-ben 6,07%. A népesség számának folyamatos emelkedése és igényeinek növekedése közben a mezőgazdaságból élők száma és aránya egyaránt csökkent, miközben az iparban és a szolgáltatásban dolgozók számában és főleg arányaiban egyaránt jelentős növekedés volt megfigyelhető.

Az export növekedése mellett az import is növekedettebben az időben, hiszen Franciaország iparának és ipari termelésének ilyen mértékű

18 Gazdag Ferenc (2011) *Franciaország története, 1918-1995*, Budapest, Kossuth Kiadó – 99. oldal

19 Gazdag Ferenc (2011) *Franciaország története, 1918-1995*, Budapest, Kossuth Kiadó – 100. oldal

növekedésével igénye a nyersanyagra, energiahordozókra is megsokszorozódott, s az ország saját maga már nem tudta ellátni ezt a felvevőpiacot. De Gaulle államosításokba kezdett a gazdasági szektorban és nem kímélte a híresnek és nagyinak számító cégeket és vállalatokat sem.

Az elnök bukásához hozzájárult például maga az antiinflációs politika sikertelensége, illetve a belpolitikai feszültségek. A legjelentősebb viszont az emberek egyre nagyobb elégedetlensége volt a rendszerrel szemben. Még az a külpolitikai lépés is negatívan hatott az elnök hírnevére, amikor 1967-ben az ENSZ Biztonsági Tanácsának keretein belül Franciaország a Szovjetunió mellett szavazott a közel-keleti válság (arab-izraeli háború) kapcsán.

De Gaulle utódja az egykori miniszterelnöke, George Pompidou lett. Ő a folyamatosságban (mind gazdasági, mind politikai szintén), a modernizációban és a hatékonyságban hitt. Éppen ezért is, bár a dirigista gazdasági modell mellett továbbra is kitért, és az etatista nézőpontról sem mondott le, a kormányzati rendszer merevségét igyekezett fellazítani. *„Pompidou elfogadta a gazdasági és pénzügyi kérdésekben liberálisnak számító Giscard d'Estaing költségvetési egyensúlyra törekvő gazdaságpolitikáját. Ennek egyik első lépése volt a frank 15,2%-os leértékelése 1969 októberében [...]”*²⁰ S bár tett intézkedéseket a társadalmi problémák enyhítésére (például a szakszervezetek pozícióját erősítette a szerződéses politika életbeléptetésével – a kérdést láthatóan liberális oldalról közelítve meg, valamint csökkentették a minimálbérek és átlagbérek közötti különbséget, és a minimálbér növekedését a GDP növekedéséhez kötötték), de előtérbe helyezte a gazdaságpolitikát, ezzel együtt az ipar fellendítését, hiszen mint elődje, ő is ebben látta a lehetőséget Franciaország nagyhatalmi pozíciójának megerősítésére.

Georges Pompidou elnökségének utolsó évében nagy nehézséggel kellett szembenéznie: az olajárrobbanással és következményeivel. A francia ipar nagy felvevő piacot jelentett a nyersanyagok számára, így az OPEC- tagállamok lépése (olajárrobbanás) negatívan érintette.

Mindezek mellett az ország legnagyobb gazdasági növekedése pont erre az időszakra tehető: 1946 és 1973 között kitértően nagyon magas volt a gazdasági növekedés.

20 Gazdag Ferenc (2011) *Franciaország története, 1918-1995*, Budapest, Kossuth Kiadó – 133. oldal

A magas gazdasági növekedés és a verseny korlátozása miatt az infláció tovább emelkedett (ugyan további okokat is felsorolhatunk, mint például az algériai háború nyomását): az időszakban a pénzromlás növekedése folyamatos, hol magasabb, hol alacsonyabb, azonban 1958-ban nagy kiugrás tapasztalható (15,35%). Ezt követően egy mély zuhanás után 1961-re az inflációs ráta emelkedése 2,4%-os volt. Egy időre eredményesnek bizonyultak d’Estaing erőfeszítései: 1963 és 1965 között a *Plan de Stabilization* (Stabilizációs Terv) segítségével szerette volna kordában tartani az inflációt. Az éves infláció mértéke 2,6% körülire csökkent (1968-ra újból 4,54% lett).²¹ 1973-ra pedig az „olajárrobbanás” következményeként láthatjuk, hogy megint felfelé ível a görbe.²²

2.2. A Neoliberális gazdasági modell²³ elötérbe kerülése

A neoliberalizmus egy olyan gazdasági és szociológiai elmélet, amely szerint az állam a gazdasági fejlődés folyamatába nem avatkozik be, de a szabad piacgazdálkodás, a szabad konkurencia érvényesülését biztosítja.²⁴

A neoliberalizmus fogalma nem csak egy ideológiát, hanem politikai és gazdasági modellt is magában foglal. A dirigizmussal ellentétben a szabadpiaci verseny bátorítására és erősítésére fekteti a hangsúlyt, az állam minél kisebb intervenciójára törekszik a gazdasági és a társadalmi kérdések kapcsán. A gazdasági növekedést a dirigizmushoz hasonlóan prioritásként kezeli, de ebben az esetben társadalmi fejlődés mozgatórugójaként tartja számon. A tőke szabadsága és a kereskedelem függetlensége mellett szintén elkötelezett.²⁵

Giscard d’Estaing-gel kezdődött meg a dirigizmus fokozatos leépítése gazdasági és politikai szempontból is. Az időszakot a neoliberális gazdasági

21 Inflation.eu, Worldwide inflation data

22 Boyer Robert (1976) L’inflation en France: 1968-975. In: *Statistiques et études financières*, n°24, 1976. pp. 33-60.

23 Serge Bernstein – Pierre Milza (1994, 2006) *Histoire de la France au XXe siècle: De 1974 à nos jours*, Éditions Complexe

24 Ruzsiczky Éva – Szávai János (Főszerk.) (1994) *Magyar Larousse Enciklopédikus szótár III. kötet*, Budapest: Akadémia Kiadó – 69. oldal

25 Nicola Smith (Contributor) (2019) Neoliberalism szócikk, in *Encyclopedia Britannica* [Digitális kiadás], Encyclopædia Britannica, inc.

kísérlettel lehetne fémjelezni, nem csak a gazdaságpolitikai irányváltás miatt, hanem annak mértékét is kihangsúlyozandó, hiszen a neoliberalizmus pont a dirigista gazdaságpolitika ellentétét vallja. Giscard d'Estaing fő prioritása a modernizálás, a de Gaulle-i politikától eltérő szemlélet bevezetése és meghonosítása volt, a politikai életben és a gazdasági szintéren egyaránt – hiszen a két szektort egymást nagyban befolyásoló színtereknek tartotta. A gazdasági válságot politikai nézőpontváltással kívánta orvosolni, amihez szerinte a társadalmon keresztül kulturális, mentális változások vezethetnek. Korának két miniszterelnökének – Chirac és Barre – gazdaságpolitikai szintűgy meghatározóak voltak.

Ez a változás azonban nem mutatkozott könnyűnek, és ebben az időben egy hosszútávon járható útnak sem az ország esetében, mivel további társadalmi feszültségeket szított.

Elnökségének első szakaszában gazdasági szempontból inkább a keynes-i gazdaságpolitikát követte, mint a liberális vonalat. Majd a szociális kérdésekben kereste a megoldást a gazdasági nehézségek orvoslására. *„Hogy az egyre súlyosbodó válság terhei ne csupán a társadalom legkevésbé teherbíró rétegeire zúduljanak, egy sor szociális intézkedést hoztak: egy évre kiterjesztették a munkanélküliek támogatásának időhatárát, emelték a legalacsonyabb nyugdíjakat, kedvezményeket nyújtottak a hátrányos helyzetűeknek.”*²⁶

1975-ben a világgazdasági válság elérte Franciaországot is, bár jelei már előtte is észlelhetőek voltak (mint az infláció megugrása közel 8%-ra 1973-ban). Az éves átlagos infláció 11,75% volt, míg az éves GDP növekedés mínusz 0,96%-os.^{27,28}

Jacques Chirac miniszterelnök a gazdaság fellendítését célzó programot dolgozott ki. Ennek elsődleges célja a munkanélküliség növekedésének lassítása, illetve megállítása volt.

1975-ben az állami kiadások volumenének növekedése kiemelkedően magas volt, meghaladta a 12%-ot is (korábbi években jóval kevesebb, 4-6% között mozgó értékek voltak megfigyelhetők).²⁹

26 Gazdag Ferenc (2011) *Franciaország története, 1918–1995*, Budapest, Kossuth Kiadó – 146. oldal

27 Inflation.eu, Worldwide inflation data

28 Perspective Monde

29 Ministres de l'Économie et des Finances (2013) *Project de Loi de Finances pour Rapport sur la Dépense Publique et son Évolution* – 14. oldal

Egy évvel később Chirac lemondott és utódja egy liberális közgazdászprofesszor, Raymond Barre lett (1981-ig volt miniszterelnök) – az igazi neoliberais fordulat az ő gazdasági programjával érkezett el 1979-ben. Azonban Barre gazdaságpolitikai intézkedéseinek egy része a társadalom széles rétegeit érintette negatívan. Ezen megszorító intézkedések az állami kiadások csökkentésére és a pénzromlás féken tartására fókuszáltak ellentétben a Chirac által korábban bevezetett munkanélküliség ellen harcolókkal.^{30,31} (Az intézkedések szükségesek lettek volna – a munkanélküliség 1974 óta folyamatosan emelkedett.³²)

Először keménykezű intézkedései működni látszódtak (az infláció 9% körülire, az állami kiadások növekedése pedig 3%-ra csökkent), de e javulások nem voltak tartósak és az említett mutatók megugrottak. Giscard d'Estaing elnöki ciklusának végével ő is távozott a pozícióból, ezzel egy rövid időre a további liberalizációs kísérletek felfüggesztésre kerültek.

A liberalizációs kísérletek a társadalomban bizonyos feszültségekkel jártak – hiszen például a korábban az állam által koordinált területek mögül hirtelen kihátrált az állami irányítás – és Giscard d'Estaing elnöki ciklusának végével utódja szakítani szeretett volna a neoliberais modell gyakorlatával. Mitterrand a baloldali neokeynesiánus politikából indult ki. Ennek során ismét az állami szerepvállalást erősítette.³³ A keynesi gazdaságpolitika során többek között a gazdasági fellendülést az alacsony bérek emelésével (fókuszálva a minimálbérekre), szociális juttatásokkal (pl. a családi pótlékok és a minimális nyugdíjak emelése) és közkiadásokkal próbálta elérni.

A keynesi keresletlénkítő intézkedések ebben a korszakban még mindig fókuszban voltak, a szocialisták reformprogramja is erre alapult. Kormányzati eszközökkel támogatták a kutatást és fejlesztést,³⁴ valamint az államosítások keretében több nagy ipari csoport, bank stb. került

30 Encyclopaedia Britannica (2020) Raymond Barre szócikk, in *Encyclopaedia Britannica* [Digitális kiadás], Encyclopaedia Britannica, inc.

31 Gazdag Ferenc (szerk.) (2019) *Franciaország a 21. század elején*, Budapest: Dialóg Campus Kiadó, Wolters Kluwer Kiadó

32 World Bank

33 Gazdag Ferenc (szerk.) (2019) *Franciaország a 21. század elején*, Budapest: Dialóg Campus Kiadó, Wolters Kluwer Kiadó – 66. oldal

34 OECD

állami kézbe. Azonban nemzetközi szintéren már más szelek fújtak, és a megnövekedő import miatt a külkereskedelmi deficit emelkedett.³⁵

A gazdasági mutatók nem voltak biztatóak: a Világbank adatai alapján az infláció még ekkor is nagyon magas volt, így a frankot többször is le kellett értékelniük.

„Enfin, l'augmentation des dépenses publiques creuse le déficit budgétaire que l'État résoud en accroissant son endettement intérieur et extérieur.”³⁶

A rossz eredmények fényében a szocialista gazdasági reformprogram helyett más utat kellett keresni, és így 1984-re egy gazdasági irányváltást terveztek meg, ebben nagy szerepet játszott a miniszterelnök (Pierre Mauroy) és a pénzügyminiszter (Jacques Delors). A fő célok közé az eladósodás megfékezése és visszafordítása, a vállalatok nemzetközi kereskedelembé való bekapcsolódásának segítése és a modernizálás kerültek – ez utóbbi alatt leginkább az ipar modernizálását értették, a versenyképesség és a termelékenységi hatékonyság növelésének előtérbe helyezésével együtt.

A költségvetési hiány csökkenése nem maradt el, ám ehhez adóemelésekre és a jóléti, szociális kiadások csökkentésére volt szükség. A szigorú gazdaságpolitika és az erőltetett technikai újítások első eredményeként azonban nőtt a munkanélküliség, a csődjeljárások száma (olyan ágazatokban, melyek erősnek számítottak, mint például az autógyártás).

„A szigor és a modernizáció politikájának kombinálása lényegében az angolszász neoliberalizmus francia változatának kialakulásához vezetett [...]”³⁷ Az ország le volt maradva a nemzetközi trendekhez képest, hiszen eközben gazdasági partnerei már e helyett a politika helyett az enyhítésen munkálkodtak.

A miniszterelnök – Jacques Chirac – több intézkedéssel (például vállalatok magánkézbe adásával, privatizációjával) tervezte a neoliberális politikára való átállást meggyorsítani és a gazdasági helyzetet fellendíteni

35 Serge Berstein – Pierre Milza (1994, 2006) Histoire de la France au XXe siècle: De 1974 à nos jours, Éditions Complexe – 113. oldal

36 Serge Berstein – Pierre Milza (1994, 2006) Histoire de la France au XXe siècle: De 1974 à nos jours, Éditions Complexe – 114. oldal (Fordítás: „Végül pedig, az állami kiadások emelkedésének következményeként a költségvetési hiány kiszélesedett, amelyet az állam a belső és külső adósságának növelésével oldott meg.”)

37 Gazdag Ferenc (2011) Franciaország története, 1918-1995, Budapest, Kossuth Kiadó – 189. oldal

és egészséges gazdasági verseny irányába elmozdítani, ám terveit nehezen tudta végig vinni az első *cohabitation* belpolitikai feszültségei miatt. Végül több vállalat privatizációja is sikerrel járt és újból leértékelték a frankot az export növekedésének érdekében.

Az állam befolyását deregulációval, az ár- és tőkeellenőrzés megszüntetésével csökkentették. A nagymértékű változások ellensúlyozásáért szociális és munkapiaci intézkedéseket vezettek be, ezek azonban nagy terhet róttak a költségvetésre.³⁸ A gazdasági növekedés 1985-ben mindössze 1,6% volt, de a következő években növekedést mutatott és 1987-ben 2,3%-ra emelkedett. Ez azonban nem volt elégséges a fizetési mérleg hiánya ugyanerre az évre elérte a 25 milliárdot.³⁹ De a többi gazdasági mutató is rossz eredményeket hozott.

Mitterrand második elnöksége (1988–1995) megosztóan alakult: javuló tendenciát mutatott a GDP,⁴⁰ az infláció stabilizálódni látszott (2,7% volt), ám a munkanélküliség a munkaképes korú lakosság 10,18%-át adta ki. Az 1993-ben miniszterelnöki címet elnyerő konzervatív Édouard Balladur azonban célkitűzései között inkább a gazdaság fejlesztését jelölte meg. A Balladure-kormány programjában szerepelt a kamatlábak csökkentése (emellett az infláció alacsonyan tartása), egy privatizációs program, illetve a mezőgazdaság fejlesztése is. Ugyancsak a gazdaság fellendítésének címén a kormány engedélyezte 1994-ben a Reanult és a svéd Volvo autó gyárak egyesülését.

Balladur el is érte egyik fontos célját intézkedéseivel – az infláció 1993-ról 1995-re csökkent. A GDP növekedésének aránya (ebben az esetben inkább csökkenése) mínusz 0,63% volt, ennek köszönhetően viszont a következő évek adatai kiugróan jónak számítanak, 1994-re 2,53%-ot, 1995-re pedig 2,1%-ot mutatott.⁴¹ A munkanélküliek aránya viszont 1993-ban 11,32% volt és ez a szám a következő évre csak nőtt (1994:

38 Farkas Beáta (2017) *Piaçgazdaságok az Európai Unióban*, Budapest, Akadémia Kiadó – 117. oldal

39 Serge Berstein – Pierre Milza (1994, 2006) *Histoire de la France au XXe siècle: De 1974 à nos jours*, Éditions Complexe – 141. oldal

40 Világbank adatai alapján

41 Világbank adatai alapján <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=2018&locations=FR-EU&start=1961&view=chart> – Letöltve: 2020.04.18.

12,59%) és 1995-ben az adatok alapján a munkaképes korú lakosság 11,83 százaléka volt munkanélküli.⁴²

2.3. Változó célok, változó kihívások 1995 után

A „gazdaságpolitikai váltógazdaság” kifejezést Szűcs Anita a *Franciaország a 21. század elején* című tanulmányában az 1981-et követő kormányok gazdaságpolitikai döntéseinek kapcsán használja, azonban talán a Mitterrand elnöki ciklusa utáni időszakra is igaz lehet egy másik megközelítésből, hiszen 1995 után sem a dirigista modell sem pedig a neoliberais modell nem tudott tartósan visszatérni a francia gazdaságpolitikai szintérre, de a liberalizmusra sem mondhatjuk, hogy teljesen megvetette a lábát.

A váltakozó elnökök és miniszterelnökök mind az éppen aktuális kihívásokra próbáltak meg megoldást találni (például a 2008-as gazdasági világválság és hatásai vagy az euróövezet válsága).

Jacques Chirac politikája több elemből állt össze és több politikai irányból táplálkozott: politikai, szociális (és nagy részben az állam szerepét érintő) kérdésekben gaullista felfogás jellemezte őt és pártját (Rassemblement pour la République – RPR) is, azonban gazdaságpolitikai téren a gazdaság liberalizálása mellett foglaltak állást. Külpolitikáját tekintve pedig elődeinél sokkal barátibb szemmel tekintett az európai integráció irányába.⁴³

Első elnöksége alatt nyugdíjreformja miatt tüntetők vonultak az utcákra, így azt csak részben sikerült megvalósítania második elnöki ciklusa során. Ugyanakkor próbálkozott adóreformmal és a gazdaság fellendítésével is, ám egyik sem járt igazi sikerrel, ez az adóbevételeken is látszódott.^{44,45}

42 A Világbank adatai alapján <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.NE.ZS?locations=FR-EU> – Letöltve: 2020.04.18.

43 Gazdag Ferenc (szerk.) (2019) *Franciaország a 21. század elején*, Budapest: Dialog Campus Kiadó, Wolters Kluwer Kiadó – 141. oldal

44 Gazdag Ferenc (szerk.) (2019) *Franciaország a 21. század elején*, Budapest: Dialog Campus Kiadó, Wolters Kluwer Kiadó – 146. oldal

45 Adóbevételek: <https://data.worldbank.org/indicator/GC.TAX.TOTL.GD.ZS?locations=FR-EU>

„A legsikeresebb évek az 1997 és 2001 közöttiek voltak, amikor a francia gazdaság növekedése meghaladta az uniós átlagot, ezeket pedig ingadozó eredményű évek követték.”⁴⁶

1999-ben Franciaországban bevezették az eurót. Ez a pénzügyi váltás a francia gazdaságnak nagy terhet jelentett. Korábban a nemzetközi versenyképesség fenntartásának érdekében Franciaország többször is leértékelte a frankot, azonban az euró bevezetése után erre már nem volt többé képes. Ez csökkenést okozott, és a bevezetéstől 2007-ig az egy főre jutó GDP tekintetében mintegy 3705 euró kiesést jelentett az eurót megelőző 18 éves időszakhoz képest.⁴⁷

Nicolas Sarkozy 2007-ben lett elnök – épp a gazdasági világválság kirobbanása előtt szerezte meg a tisztséget. A dirigista gazdaságpolitikáról neoliberalizmusra való átállás, majd a gazdaság további liberalizálása nagy terhet rótt az országra, hiszen a szociális ellátó rendszernek ellensúlyoznia kellett az intézkedések következményeit és a munkanélküliség emelkedését. Sarkozy a további liberalizálásban látta a megoldást.⁴⁸

Gazdaságpolitikájába belezavart a 2008-as válság (bár előtte például be tudta vezetni az általános adócsökkentést), és így megszorító intézkedések sora (az adóbevételek emelésének érdekében) illetve a dirigizmusból eredő intézkedések és állami szerepvállalás jellemzi ezt az időszakot. Az ország helyzete a válságban stabilabbnak volt mondható, mint több európai tagállamé vagy nemzetközi partnereié.⁴⁹

A későbbiekben a munkanélküliség leküzdése érdekében a segélyek kifizetésének szigorítása mellett döntött. Bizonyos állásajánlatok elutasításakor meg lehetett tagadni a kifizetéseket. Bár 1997 óta a munkanélküliek aránya folyamatosan javuló tendenciát mutatott, a 2008-as válság következtében újból növekedésnek indult: 2008-ban a munkaképes

46 Farkas Beáta (2017) *Piacgazdaságok az Európai Unióban*, Budapest: Akadémia Kiadó – 118. oldal

47 Alessandro Gasparotti – Matthias Kullas (2019) *20 years of the Euro: Winners and Losers* in cepStudy – 8. oldal

48 Farkas Beáta (2017) *Piacgazdaságok az Európai Unióban*, Budapest: Akadémia Kiadó – 118. oldal

49 Richard W. Rahn (2009) *The French Model*, CATO Institute

lakosság 7%-a volt munkanélküli, addig ez Sarkozy mandátumának végére, 2012-re 9,4%-ra emelkedett.⁵⁰

Az államadósság is nagyon magas lett ebben az időben. Míg 2008-ban az Eurostat adatai alapján az államadósság a GDP 68,8 százalékát tette ki addig 2012-re ez 90,6%-ra emelkedett. 2008-ban Sarkozy az Európai Központi Banktól azt kérte, értékelje le az eurót és csökkentse az inflációt – hiszen az ország a nagy adósságállomány miatt ki van szolgáltatva a szervezet árfolyam-politikájának, és a válság még nagyobb terhet ró az országra és gazdaságára. 2012-re a gazdasági növekedés a 2011-es 2,19%-ról 0,31%-ra esett vissza.⁵¹

Ugyanebben az évben a baloldali Hollande nyerte el a köztársasági elnök címét (2012–2017). A recesszió következményeként ezt az időszakot is az adóbevételek növelése jellemezte, csakúgy, mint Sarkozy elnökségét. „2016-ra mindez a GDP 45%-át tette ki. Sehol ilyen magasak nem voltak az adóterhek, az európai átlagot hét százalékponttal haladták meg.”⁵² Azonban a gazdaság és a gazdasági szereplők nem tudták viselni ezt a nagy terhet így a fogyasztás és a befektetések száma is visszaesett. Ezen időszakban az államadósság tovább súlyosbodott és 2017-re a GDP 98,3 százalékát tette ki.⁵³ Pozitívum viszont, hogy 2012 után a gazdasági növekedés emelkedő tendenciát mutatott.⁵⁴ Még mindig érezhetőek voltak a Chirac-nál már említett euróhoz kapcsolódó nehézségek – az euró bevezetésének hatásaként 2017-ig Franciaországban a GDP-kiesés már elérte a 374 billió eurót.⁵⁵

2017-ben Emmanuel Macron lett az elnök. A problémák megoldására gazdaságpolitikájában szerepelt többek között a beruházások támogatása, a munkanélküli segély kiterjesztése, a modernizáció és a vállalkozások támogatása, adócsökkentés, illetve több szociális juttatás és intézkedés. A

50 Munkanélküliség: <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.NE.ZS?locations=FR-EU>

51 A World Bank adatai alapján

52 Gazdag Ferenc (szerk.) (2019) *Franciaország a 21.század elején*, Budapest: Dialog Campus Kiadó, Wolters Kluwer Kiadó – 67. oldal

53 Eurostat adatai

54 World Bank adatai – Letöltve: 2020.04.22.

55 Alessandro Gasparotti – Matthias Kullas (2019) *20 years of the Euro: Winners and Losers* in cepStudy – 4. oldal

fentiekből kitűnik, hogy több intézkedés is hivatott javítani a versenyképességi mutatókon. A program egyes intézkedéseivel emellett az ország eladósodását is tervezte csökkenteni.⁵⁶

Számos gazdasági problémával kellett és kell szembenéznie: az államadósság még mindig magas, 2019-ben a GDP 98,1%-a volt, és a munkanélküliség, bár már nem mutat növekvő tendenciát, még magas – ezeket a problémákat még tetézi a jelenlegi koronavírus járvány, mely esemény következményei a jelenlegi gazdasági lassulást és recessziót gazdasági válsággá is súlyosbíthatják.

Macron az államadósság csökkentését célzó intézkedései (a jövedéki adó növelése) indították meg a Sárgamellényeseknek keresztelt sztrájk-sorozatot, így nem is mindent tudott végig vinni. Ugyan 2017 óta valóban csökkent Franciaország államadóssága, de csak kis mértékben: a 2017-es 98,3%-ról 2019-re a GDP 98,1 százalékára csökkent. A gazdasági növekedés 2018-ban 1,72%-os volt, ami ugyan 2017-es évhez képest csökkenést mutat, de a korábbi évek adatainál jobb. A külkereskedelmi mérleg 2005 után folyamatosan mínuszban van. (A legmagasabb értékeket az 1990-es évek közepén érte el.⁵⁷)

2017 januárja és 2020 januárja között a munkanélküliség csökkent, ez az adat 11 éve, vagyis 2008 óta nem volt ilyen alacsony. Nőtt a foglalkoztatottak aránya 0,7 százalékkal.⁵⁸

Látható, hogy az adatok Macron köztársasági elnöki ciklusa alatt (eddig) vegyesek, de összességében pozitív változások figyelhetők meg.

Összegzés

A gazdasági kihívások ellenére Franciaország gazdasága a történelem során mindig is erősnek számított, és az akadályok leküzdésének érdekében képesek voltak változásokat eszközölni. Ezek a változások néha a gazdasági modellkeretein belül maradtak, néha a gazdaságpolitikai intézkedések nyomán szükség volt gyors és a modellek határait feszegető átalakításra.

56 Gazdag Ferenc (szerk.) (2019) *Franciaország a 21. század elején*, Budapest: Dialog Campus Kiadó, Wolters Kluwer Kiadó – 189-204. oldal

57 Trading Economics

58 Trading Economics

A gazdaságpolitikai és gazdasági modellváltások a vizsgált időszak elején, talán a hosszabb egybefüggő elnöki ciklusoknak is köszönhetően látványosabban elkülönültek, mint a 2000-es években, amikor a gazdasági döntéseket az éppen aktuális kihívások leküzdésére fókuszálva hozták meg.

Az ország az Európai Gazdasági Közösségek megalakulása óta – sőt még előtte is – az európai szintéren vezető pozícióra törekedett, és amikor képes volt azt megragadni igyekezett azt gazdasági előnyökre is váltani. Az európai integrációhoz, majd az Európai Unióhoz fűződő viszonya képlekeny volt, de az évek során az integrációt mind pozitívabb szemlélettel kezelték a francia vezetők. Ez is hozzájárult a gazdasági szemléletmód, meggyőződés átalakulásához és ez által a gazdasági modellek változásához. Tehát látható, hogy a gazdasági modellek ciklusai rövidülésének és változásainak okai közé tartozhat még a nemzetállami érdekek csökkenése, vagy inkább az integráció felé való fokozatos eltolódás és a gazdaságpolitika alá vetése az integrációs politikának. Ugyanakkor az euró bevezetésével gyengült Franciaország versenyképessége- elsősorban a németekkel vagy az un. északi tagállamokkal összehasonlítva, ami a gazdasági növekedés lassulása mellett egyensúlyi zavarokkal is jár.

A francia gazdasági modellek fejlődésére az ország külpolitikai törekvései és a nemzetközi politikában és a világgazdaságban elfoglalt helye éppoly nagy hatást gyakoroltak, mint a területi, társadalmi változások és a belső feszültségek (legyen szó belpolitikáról vagy az utca emberéről), azonban ez egy oda-vissza működő folyamat – a francia gazdaság helyzete és teljesítménye befolyásolta nagyhatalmi törekvéseiket, tárgyalóképességüket illetve képes volt hol kiélezni, hol enyhíteni a társadalmi ellentéteket.

Irodalomjegyzék:

- Berstein, Serge – Milza, Pierre (1994, 2006) *Histoire de la France au XXe siècle: De 1974 à nos jours*, Éditions Complexe
- Broder, Albert (1998) *Histoire économique de la France au XXe siècle: 1914–1997*, Éditions Ophrys
- Farkas Beáta (2017) *Piacgazdaságok az Európai Unióban*, Budapest, Akadémia Kiadó
- Gasparotti, Alessandro – Kullas, Matthias (2019) *20 years of the Euro: Winners and Losers in cepStudy*

- Gazdag Ferenc (2011) Franciaország története, 1918–1995, Budapest, Kossuth Kiadó
- Gazdag Ferenc (szerk.) (2019) Franciaország a 21. század elején, Budapest: Dialóg Campus Kiadó, Wolters Kluwer Kiadó
- Enciclopedia Britannica szócikkei
- Ministres de l'Économie et des Finances (2013) Project de Loi de Finances pour Rapport sur la Dépense Publique et son Évolution

A CIPRUSI PROBLÉMA ÁTFOGÓ RENDEZÉSI TERVEZETE, AVAGY AZ ANNAN-TERV KUDARCA

Bevezetés

Tanulmányom céljául tűztem ki, hogy az olvasó elé tárjam röviden a jelenleg is fennálló ciprusi probléma kialakulásának okait, történelmi hátterét. Azonban alaposan szeretném felvázolni a problémára előterjesztett rendezési tervet és annak sikertelenségének okait. Az átfogó rendezési tervezetet Kofi Annan, az ENSZ hetedik főtitkára terjesztette elő 2002. novemberében, majd véglegesítette 2004. márciusában. A terv azonban nem hozta a várt eredményeket, így a cél – amely az Egyesült Ciprusi Köztársaság megalakulása és annak európai uniós csatlakozása volt – nem teljesült. A kudarcba fulladt terv következménye a ma is fennálló probléma, a görög-török ellentét, a kettéosztott sziget gazdasága, társadalma és politikája egyaránt.

Ciprus történelmének rövid áttekintése

Ciprus történelme meglehetősen messzire, 11 000 évre nyúlik vissza. A szigetország híres az ókori hellén kultúrájáról, hiszen Kr.e. a 13–11. században telepedtek le a görögök a szigeten, ezzel megteremtve a görög civilizációt, ami ma is jellemző a szigetország déli részére.² Ciprus része volt a Római, azt követően a Bizánci Birodalomnak, majd a francia lusignanok (1192–1489), a velenceiek (1489–1571), azt követően az Oszmán Birodalom terjeszkedése jegyében az oszmánok uralma alatt állt 1571–1878 között. Ezt követően Nagy-Britannia adminisztrációja alá

1 A Károli Gáspár Református Egyetem Hallgatója, e-mail: zsoldikrisz@gmail.com

2 Miltos Miltiadou (2006) The Republic of Cyprus – An overview. Nicosia, Press and Information Office, 14.

került, de a török fennhatóság megmaradt, egészen az első világháborúig, ugyanis amikor Törökország belépett az első világháborúba, a britek annektálták a szigetet, ami 1925-ben koronagyarmattá vált. 1931-től felkelések, lázadások törtek ki a szigeten a brit gyarmati uralom ellen, illetve a szigeten egyre erősödött a Görögországgal való egyesülés vágya (enosis), amit a szigeten élő török ciprióták érthető módon elutasítottak, s a sziget etnikai alapon való felosztását kezdték követelni (taksim). 1950-ben III. Makariosz Ciprus érsekévé lett, aki esküt tett, hogy véghez viszi a Görögországgal való uniót. A második világháború után a népek önrendelkezésének jegyében tovább fokozódtak az egyesülés törekvései, illetve a gyarmati uralom elleni harc. A britek belátták, hogy nem fogják tudni lecsillapítani a kedélyeket, így a zürichi és londoni megállapodások értelmében a szigetország függetlenné vált 1960. augusztus 20-án. Majd az ENSZ és a Brit Nemzetközösség tagjává lett.

A megállapodások részét képezte a Garancia Szerződés és a Szövetségi Szerződés. Az előbbi jogot adott közös vagy egyoldalú beavatkozásra Törökország, Görögország, illetve Nagy-Britannia részéről. Az utóbbi pedig legitímálta a török, a görög és a brit kontingensek állomásozását a szigeten. Nagy-Britannia ennek a szerződésnek az értelmében kapta meg Akrotirit és Dhekeliat, ami a mai napig brit szuverén katonai bázisnak minősül.

Az új alkotmány értelmében az elnök görög, az alelnök török nemzetiségű lett. A görög ciprióták úgy érezték, hogy az alkotmány rendelkezései nem megfelelőek és a török cipriótáknak adott jogok túlságosan kedvezőek voltak számukra, annak ellenére, hogy a kisebbséget képviselik a szigeten. Emiatt III. Makariosz az alkotmány módosítását javasolta nyilvánvalóan úgy, hogy az a görögöknek kedvezzen. A törökök erre mélységesen felháborodtak és kivonultak a kormányból. Lényegében ekkor bukott meg az alkotmány és a közös kormányzás.

1964-ben a britek kezdeményezésére, az ENSZ a szigetre küldte békefenntartó misszióját az UNFICYP-et, amely valójában a mai napig a szigeten állomásozik és a békét és biztonságot hivatott fenntartani. Ezt követően Athénben egy radikális görög katonai junta vette át a hatalmat 1967-ben, ami a szigetre is hatással volt, ugyanis a junta egyre erőszakosabban kezdte követelni az egyesülést Görögországgal. Úgy gondolták, hogy Makariosz érsek nem elég elkötelezett az enosis végrehajtására, így 1974-ben egy puccskísérletet hajtottak végre ellene, aki ennek következtében

elmenekült a szigetről. Mindezt Törökország sem hagyhatta szó nélkül, és a török ciprióta lakosság védelmének érdekében megszállta a sziget északi részét 1974 júliusában. Ezt nevezzük a török invázió első szakaszának, ugyanis egy hónappal később Törökország megindította az invázió második szakaszát is, amelynek értelmében elfoglalta a szigetország közel 37%-át. Az ENSZ többszöri felszólítása ellenére sem fűjt Ankara visszavonulót, sőt kikiáltotta az „Észak-ciprusi Föderatív Államot”.³

1977-ben az ENSZ közreműködésével, III. Makariosz és a ciprusi török vezető Rauf Denктаş között négyponos megállapodás született a ciprusi rendezésről és kormányzásról, amely lényegében meghatározta egy független, bikommunális szövetségi köztársaság létrehozását, továbbá rendelkezett az olyan alapvető kérdésekről, mint a szabad mozgásról és letelepedésről, illetve a tulajdonhoz való jogról.⁴ Két évvel később, 1979-ben egy újabb, tízponos megállapodás is született Syprosz Kyprianou, Ciprus új elnöke, és Rauf Denктаş között, amely tulajdonképpen kibővítette az 1977-es listát.

Tartalmazta az emberi jogok és alapvető szabadságok tiszteletben tartását, a török invázió során kiürült Varosha város benépesítésének javaslatát, a szigetország demilitarizációját, és nem utolsósorban az enosis és taksim megtiltását.⁵

1983-ban az események nem mutattak előrelépést, a helyzet tovább romlott, amikor 1983-ban a törökök, az illegálisan létrehozott „államot”, egy függetlenségi nyilatkozat keretein belül átnevezték Észak-Ciprusi Török Köztársaságnak. Ezt a nevet viseli napjainkban is.

Az ENSZ BT 591/1983-as határozata ezt a nyilatkozatot jogilag érvénytelennek minősítette, továbbá felszólította az összes államot, hogy ne ismerje el azt, és tartsa tiszteletben az 1960-ban kikiáltott Ciprusi Köztársaság szuverenitását és területi integritását.⁶ Az Észak-Ciprusi Török Köztársaságot azóta is csak Törökország ismerte el.

3 Van Coufoudakis – Miltos Miltiadou (2011) The Cyprus Question – a Brief Introduction, Press and Information Office, Republic of Cyprus, 45-50.

4 <https://www.pio.gov.cy/en/agreements-high-level-agreement-of-12-february-1977.html> 2020.04.30.

5 <https://www.pio.gov.cy/en/agreements-the-10-point-agreement-of-19-may-1979.html> 2020.04.30.

6 Van Coufoudakis – Miltos Miltiadou (2011) The Cyprus Question – a Brief Introduction, Press and Information Office, Republic of Cyprus, 50.

A szigetország és az európai integrációs törekvések

Ciprus és az Európai Unió kapcsolata viszonylag korán alakult ki, ugyanis 1962-ben – a függetlenség kikiáltása után két évvel – Nicosia társult tagságra vonatkozó kérelmet nyújtott be az Európai Gazdasági Közösséghez, ezzel kinyilvánítva azon szándékát, miszerint fontos a szigetország számára a Közösséghez való csatlakozás. A társult tagság végül csak 1972-ben lépett életbe, amelynek célja a vámunió kiépítése volt, amely egészen 1987-ig elhúzódott, tehát ettől az időponttól számítjuk a szigetország és a Közösség közti vámuniót. Ezt követően 1990-ben a szigetország benyújtotta a teljes jogú tagságra vonatkozó kérelmét a Közösséghez, amelyet az Európai Tanács befogadott és az eljárási szabályoknak megfelelően felkérte az Európai Bizottságot az ún. országvélemény (avis) elkészítésére. Az 1993-as bizottsági véleményben jóváhagyták, és megállapították, hogy Ciprus alkalmas a csatlakozási tárgyalások megkezdéséhez, azonban azt is megállapították, hogy az országban kialakult helyzet, azaz a ciprusi probléma megoldatlansága akadályoztatja ezt. Az ún. koppenhágai kritériumok teljesítése ellenére is kérdéses volt az ország csatlakozási tárgyalásainak megkezdése, a gazdasági, politikai és társadalmi megosztottság miatt.

Azonban az 1994 első félévében az EU Tanácsának soros elnökségét betöltő Görögország kihasználta szerencsés pozícióját és Ciprus védelmének jegyében kinyilatkoztatta, hogy ha Ciprussal nem kezdődnek meg a csatlakozási tárgyalások, akkor megvétózza a másik kilenc ország csatlakozását az EU-hoz. (Magyarország és Lengyelország már a görög elnökség alatt benyújtotta a csatlakozási kérelmét, és a társulások életbelépésével várható volt a többi közép-európai ország részéről is a kérelmek benyújtása.)

Ezt követően az Európai Tanács a júniusi korfui döntés értelmében kimondta, hogy Ciprus csatlakozási tárgyalásainak megkezdéséhez nem lehet előfeltétele az országban lévő megosztottság rendezése. Ezt a határozatot az 1995-ös cannes-i és madridi EiT-n is megerősítették, valamint döntés született arról is, hogy a csatlakozási tárgyalások megkezdődhetnek a következő kormányközi konferencia lezárását követő hat hónapon belül. 1998-ban végül megkezdődhetnek a tárgyalások tizenkét országgal, köztük Ciprussal, amit azonban megelőzött az 1997-ben kiadott Agenda 2000 dokumentáció, amely tartalmazta az csatlakozni

kívánó államok ún. ország-véleményeit, a csatlakozás hatásainak beépítését a közös uniós politikákba – köztük a költségvetésbe – valamint a dokumentáció értelmében az 1999-es helsinki-i EiT kimondta, hogy Ciprus abban az esetben is csatlakozhat 2004. május 1-jén az EU-hoz, ha az országon belüli rendezést nem sikerül elérni.

Ez nagy változás volt, hiszen, ha visszaemlékezünk az 1993-as uniós döntésre, ott ez még a kritériumok közé tartozott.⁷ 2002 decemberében a koppenhágai csúcstalálkozón lezárták a csatlakozási tárgyalásokat Ciprussal – és további kilenc csatlakozni kívánó országgal, köztük Magyarországgal – továbbá meghatározták, hogy a csatlakozási szerződés ratifikálása után, 2004. május 1-jén hivatalos EU tagországgá válik.⁸

A tárgyalások lezárását követően 2003. április 16-án Athénben a tíz ország képviselője aláírta a csatlakozási szerződést, ezt követően 2004. május 1-jén csatlakozhattak az Európai Unióhoz. Ciprus szempontjából ez közel sem volt ilyen egyszerű, ugyanis az Annan-terv kudarca miatt, a csatlakozási szerződést a nemzetközileg elismert Ciprusi Köztársaság elnöke, Tassosz Papadopoulosz írta alá. Bár hivatalosan az ország egésze csatlakozott az EU-hoz, annak északi részén felfüggesztették a közösségi vívmányok használatát, amíg a status quo-ban nem történik változás.⁹

E rövid, ám annál inkább fontosabb részben bemutattam a szigetország meghatározóbb történelmi eseményeit, az európai integrációs folyamatokat, illetve a szigetország csatlakozását az Európai Unióhoz, azonban amire a hangsúlyt helyezem, az Kofi Annan, ENSZ főtitkár átfogó rendezési tervzeteinek bemutatása és elemzése, hiszen ha a terv megvalósult volna, ma egy Egyesült Ciprusi Köztársaságról beszélhetnénk, ám a politika felülírta ezt.

A változás lehetősége, az Annan-terv

Kofi Annan a ghánai származású ENSZ főtitkár (1997–2007) mindent megtett annak érdekében, hogy a görög-török ellentétet feloldja, enyhítse, mindezt annak fényében, hogy a ciprusi alapprobléma, amely valójában

7 Torma Tamás (2004) Ciprus az EU-ban: a megalakulástól a csatlakozásig. Külügyi Szemle, 160-162.

8 Horváth Zoltán (2011) Kézikönyv az Európai Unióról, nyolcadik, átdolgozott kiadás, HVG-ORAC, Budapest, 595.

9 U.i. 601.

az 1974-es török invázió és az azóta fennálló folyamatos megszállás következménye megoldódjon. Ezáltal Ciprus, mint újra egyesített állam csatlakozhasson az Európai Unióhoz. Az ENSZ álláspontja szerint a cél egy két közösségen alapuló szövetségi köztársaság létrehozása, amely egyetlen szuverenitással bír. Garanciák létrehozását célozta a Köztársaság függetlenségére és területi integritására, a két közösség közötti politikai egyenlőség kialakítására a vonatkozó ENSZ-határozatok alapján, továbbá megvalósította volna a teljes sziget demilitarizálását. Ennek reményében ültek le a tárgyaló asztalhoz a 2002–2004 közötti időszakban.

Kofi Annan 2002. november 11-én a két közösség vezetője elé terjesztette az ún. Annan I. tervezetet, amely lényegében a fent leírtakat tartalmazta. A célja az volt, hogy megállapodás szülessen 2002. december 12–13-i kopenhágai EU-csúcstalálkozóig, ahol Ciprus EU-csatlakozási tárgyalásait lezárták. Azonban a tervezetet Glafcos Cleridesz, a Ciprusi Köztársaság elnöke, illetve Rauf Denктаş az Észak-ciprusi Török Köztársaság vezetője nem találta elfogadhatónak, így elutasították azt. Ezt követően az ENSZ-főtitkár módosította a tervezetet (Annan II), amelyet december 10-én a felek elé terjesztett. Ám a felek ismételen nem tetszésüket mutatták ki a tervezet iránt, amit felülvizsgálás és újabb módosítás után 2003. február végén, az újonnan megválasztott ciprusi elnök, Tassosz Papadopoulosz támogatott, azonban Rauf Denктаş visszautasította – immáron harmadjára. Emiatt ciprusi török vezető és az ankarai támogatottságú politikája ellen tüntetések bontakoztak ki a sziget északi részén. Az elégedetlenség tovább fokozódott miután 2003. április 16-án a ciprusi elnök alá írta az EU-csatlakozási szerződést, ahogyan azt már fentebb említettem. A tüntetés sorozatoknak végtére is az eredménye az lett, hogy 2003 áprilisában határátkelőhelyeket nyitottak meg a tűzszüneti vonal mentén, a fővárosban, Nicosiában.

Eközben megszületett az Annan-terv immáron V és VI. változata, amely 2004. március 31-én került bemutatásra a két fél számára. Mivel közelgett Ciprus EU-csatlakozásának dátuma, a főtitkár egy referendumot vert keresztül 2004. április 24-re, amit a két országrészben külön, de egy időben kellett megtartani. A referendumon arról kellett döntenie, hogy a két közösség jóváhagyja-e, hogy Ciprus a terv alapján egyesülve csatlakozzon az EU-hoz. Meglepő módon a törökök 65%-a támogatta a tervet, míg a görögök 76%-a terv ellen szavazott.

Ha alaposabban megvizsgáljuk a terv rendelkezéseit, akkor már nem is olyan meglepő a görögök „nemmel” való szavazása.¹⁰ Gyakorlatilag az Annan V. terv egy svájci mintára épülő szövetségi köztársaságot hozott volna létre Egyesült Ciprusi Köztársaság néven, ebben két külön állam alakult volna meg, a Görög Ciprióta Állam és a Török Ciprióta Állam. Konkrét célok voltak megfogalmazva a jövőre nézve, közös zászlót és himnuszt is tartalmazott az Annan-terv.¹¹

Valójában, ami a görög közösséget rendkívül aggasztotta, az az volt, hogy a terv értelmében a görögöknek nem lett volna arra garancia, hogy az összes görög elüldözött, akik az 1974-es török invázió miatt a sziget déli részére menekülni kényszerültek, visszatérhessen az invázió előtti otthonaikba. Helyette a visszatelepíthető menekültek számának kvóták szerinti korlátozása jöhetett szóba, ami azt jelenti, Észak- Ciprus lakosságának 18%-a lehetett volna görög.

Ez ellenkezik az Unióban érvényes állampolgárok szabad mozgását és letelepedését garantáló szabályozással, vagyis mint Uniós állampolgárok nem élhetett volna minden elűzött görög szabadon az EU-tagság nyújtotta lehetőséggel. Ezen kívül korlátozták a visszatelepülni vágyó görögök kárpótlási igényeit is, és a török hadsereg kivonulására sem volt garancia. A szigetre ráadásul új telepések jöhettek volna Törökországból, akik uniós útlevelet kaptak volna, továbbá Ciprus északi része (is) uniós pénzügyi segítséget kapott volna a felzárkóztatásra.¹²

A tervet támogató törökök elmélete könnyen magyarázható, ugyanis elégük volt Rauf Denктаş tekintélyelvű politikájából, aki végig a terv ellen kampányolt. Továbbá az illegálisan létrejött török „állam” elismert, legalizált keretek között létezhetett volna, az invázió során beáramló telepések státusza is legitimizálódott volna. A felsorolt szempontok alapján a terv valójában a törököknek volt kedvezőbb, amit nyilvánvalóan a görög közösség belátott, így a terv, egyetértés hiányában megbukott.¹³

10 Van Coufoudakis – Miltos Miltiadou (2011) The Cyprus Question – a Brief Introduction, Press and Information Office, Republic of Cyprus, 17-21.

11 http://www.hri.org/docs/annan/Annan_Plan_April2004.pdf 2020.04.30.

12 Torma Tamás (2004) Ciprus az EU-ban: a megalakulástól a csatlakozásig. Külügyi Szemle, 168.

13 Van Coufoudakis – Miltos Miltiadou (2011) The Cyprus Question – a Brief Introduction, Press and Information Office, Republic of Cyprus, 20.

A népszavazás után így csak görög lakosságú déli terület tudott csatlakozni az Unióhoz azzal a feltétellel, hogy a rendezés után az északi részre is kiterjeszhető lesz az uniós szerződésrendszer és joghatály. Bár Törökország 2005-ben elkezdte a csatlakozási tárgyalásokat az Európai Unióval, de ez a páratlanul hosszú – szinte befagyasztott – tárgyalási időszak sem vezetett sem a ciprusi kérdés megoldásához, sem a török csatlakozáshoz. Ciprus kormányzat által ellenőrzött ország rész időközben csatlakozott az euró övezethez – az északi részen még török lírát használnak –, de nem léptek be a megosztottság miatt a schengeni övezetbe. Lényeges új rendezési javaslat 2004 óta nem született.

Összegzés

Tanulmányomban bemutattam a Ciprusi Köztársaság létrejöttét, függetlenedését, majd a megosztottsághoz vezető 1974-es török inváziót. Ezt követően a szigetország és az EU kapcsolatát mutattam be, illetve az Annan-terv kudarcát. Fontosnak tartottam alaposan felvázolni a történelmi előzményeket, hiszen ez által lesz érthető az olvasó számára az évtizedeken keresztül fennálló török-görög ellentét. Összegzésképpen elmondható, hogy a terv valójában létrehozott volna egy olyan szövetségi köztársaságot, amely véleményem szerint működőképes lett volna, azonban a ma is fennálló problémát nem oldotta volna meg. A két etnikum közötti évtizedek óta elhúzódó konfliktus ma is jelen van, ennek értelmében most is megosztott Ciprusról beszélhetünk. Továbbá fontos megemlíteni az eurózónához való csatlakozást, amely 2008-ban következett be, azóta Ciprus déli részén az euró a hivatalos fizetőeszköz, míg az északi részen a török líra. Sok 2004 előtt született szakirodalomban olvasható, hogy a szerzők várakozásai szerint az Unió csatlakozással valószínűleg a megosztottsági probléma is meg fog oldódni, illetve sokan remélték, hogy enyhülés fog bekövetkezni, azonban ezek a várt fejlemények nem valósultak meg. Tehát így képviseli magát a szigetország a nemzetközi szinten napjainkban, a maga megosztottságával és befagyott konfliktusával együtt.

Irodalomjegyzék:

Offline irodalom

Horváth Zoltán (2011) Kézikönyv az Európai Unióról, nyolcadik, átdolgozott kiadás, HVG-ORAC, Budapest

Miltosz Miltiadou (2006) The Republic of Cyprus – An overview. Nicosia, Press and Information Office

Van Coufoudakis – Miltosz Miltiadou (2011) The Cyprus Question – a Brief Introduction, Press and Information Office, Republic of Cyprus

Online irodalom

Torma Tamás (2004) Ciprus az EU-ban: a megalakulástól a csatlakozásig. In: Külügyi szemle.

https://kki.hu/assets/upload/Kulugyi_Szemle_2004_01_Ciprus_az_EU-ban_a_megala_.pdf Letöltés ideje: 2020. 04. 30.

<https://www.pio.gov.cy/en/agreements-high-level-agreement-of-12-february-1977.html> Letöltés ideje: 2020. 04. 30.

<https://www.pio.gov.cy/en/agreements-the-10-point-agreement-of-19-may-1979.html> Letöltés ideje: 2020. 04. 30.

http://www.hri.org/docs/annan/Annan_Plan_April2004.pdf Letöltés ideje: 2020. 05. 01.

